

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**MODERN HUKUK KARŞISINDA ÖRFİ HUKUKUN
VARLIĞINI SÜRDÜRMESİNİN SOSYOLOJİK NEDENLERİ:
ŞANLIURFA ÖRNEĞİ**

DİLEK ALMAS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. FERHAT TEKİN**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Dilek ALMAS		
	Numarası	168103011006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	Modern Hukuk Karşısında Örfi Hukukun Varlığını Sürdürmesinin Sosyolojik Nedenleri: Şanlıurfa Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Dilek ALMAS

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Dilek ALMAS
	Numarası	168103011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji / Sosyoloji
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferhat TEKİN
	Tezin Adı	Modern Hukuk Karşısında Örfi Hukukun Varlığını Sürdürmesinin Sosyolojik Nedenleri: Şanlıurfa Örneği

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Modern Hukuk Karşısında Örfi Hukukun Varlığını Sürdürmesinin Sosyolojik Nedenleri: Şanlıurfa Örneği başlıklı bu çalışma 10/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Ferhat TEKİN	
2	Doç. Dr.	Mehmet Ali AYDEMİR	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Müşerref Yardım	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Dilek ALMAS		
	Numarası	168103011006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	✘	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferhat Tekin		
Tezin Adı	Modern Hukuk Karşısında Örfi Hukukun Varlığını Sürdürmesinin Sosyolojik Nedenleri: Şanlıurfa Örneği			

Bu çalışma Şanlıurfa ili örneğinde modern hukuk karşısında geçerliliğini koruyan örfi hukukun, toplumsal temellerine odaklanmaktadır. Araştırma için bu konunun ele alınmasındaki temel neden Şanlıurfa'da modern hukuk karşısında, modernleşmeye rağmen halen varlığını dönüştürerek de olsa devam ettiren örfi hukukun, arkasındaki sosyolojik nedenleri ortaya koymaktır. Ayrıca sıkı cemaat ilişkisinin bulunduğu Şanlıurfa'da halkın toplumsal yaşantısının yansıması olan örfi hukukun toplumsal düzendeki, sosyal anlaşmazlıklardaki etkisi modern hukuk ile karşılaştırılarak mevcut durum ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Gündelik hayat, aile ve akrabalık ilişkileri, modern hukuk algısı, resmi yargıya olan güven, kanaat önderi, barış yemekleri, aşiret sistemi vs. unsurlara da değinilerek detaylı, derinlemesine ve analitik bilgiye ulaşmak amaçlanmıştır. Araştırmanın kapsamında örfi hukukun toplumsal düzen kuralları ve toplum yaşamı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla çalışma, modernleşmenin etkisini mevcut yapıya etki eden tüm etkenlerle birlikte detaylı bir şekilde ortaya koyacak olan nitel araştırma yöntemlerinin imkân ve sınırlılıkları doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış mülakat formuyla sahada katılımcılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre her ne kadar modernleşme ve kentleşme gibi olgular bir değişime neden olsa da Şanlıurfa'da yaşanan değişim, örfi hukuka dair temel değerlerin hâkimiyeti altında olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Modern Hukuk, Gelenek, Örfi Hukuk, Şanlıurfa.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Dilek ALMAS		
	Student Number	168103011006		
	Department	Sociology/ Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	✘	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Associate Professor: Ferhat TEKİN		
Title of the Thesis/Dissertation	The Sociological Reasons of maintaining the Customary Law in the Face of Modern Law: The Case of Şanlıurfa			

This study, focuses on the social foundations of customary law in the case of Şanlıurfa. The main reason for this study is to reveal the Sociological Reasons behind customary law in Şanlıurfa despite the modernization approaches in Şanlıurfa. In addition, Şanlıurfa, where there is a tight communion relationship, has been tried to put forward the current situation by comparing the effect of customary law in social order and social disputes, which is a reflection of the social life of the people. It is aimed to reach detailed, in-depth and analytical information by referring to the elements of daily life, family and kinship relationship, the perception of modern law, confidence in official judgment, opinion leader, peace dishes, tribal system etc. The research in the context of customary law and of the rules of social order focuses on the impact on the lives of society. Therefore, the study has been tried to be realized in line with the possibilities and limitations of the qualitative research methods which will reveal the impact of modernization in detail together with all factors affecting the existing structure. In this context, in-depth interviews were conducted with the participants in the field with the semi-structured interview form. According to the findings of the study, although changes such as modernization and urbanization lead to a change, the change in Şanlıurfa is the dominated by the fundamental values of customary law.

Keywords: Law, Modern Law, Tradition, Customary Law, Şanlıurfa.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 1: Ataerkil Bir Sistemdeki Soy Ağacı Uzaklık Dereceleri	12
Tablo 4 1: Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri	72

KISALTMALAR DİZİNİ

Es.	: Esas Sayısı
Ka.	: Karar Sayısı
Parag:	Paragraf
AMKD:	Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
RG:	Resmi Gazete
DİA:	Devletin İdeolojik Aygıtları
Bkz.	: Bakınız
Der.	: Derleyen
Vb.	: Ve benzeri
Vs.	: Vesaire
Haz.	: Hazırlayan
Ed.	: Editör
C.	: Cilt
S.	: Sayı
Ss.	: Sayfa Numara Aralığı
Çev.	: Çeviren

ÖNSÖZ

İnsanları birlikte yaşamaya zorlayan maddi ve manevi unsurlar toplum yaşantısı içinde düzenin sağlanması adına bazı kuralların oluşmasını sağlar. Bu düzen de genel olarak hukuk kuralları ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Hukuk genel anlamıyla toplumsal yaşam içerisindeki insanların birbirleriyle olan ilişkilerini belli bir düzene oturtmaya çalışan, yaptırımlarla güçlendirilmiş sosyal bir olgu olarak tarif edilebilir. Bu olgu özünde, toplumsal yaşam alanında huzuru, güveni sağlayıp kişilerin çatışan çıkarları arasında, hak ve hukuku gözeterek bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bu denge küreselleşmenin hâkim olduğu dünyada modern hukuki kurallarla tesis edilmeye çalışılmaktadır. Ancak her ne kadar günümüzde modernleşme sürecinin gelenek üstünde baskın olduğu düşünülse de cemaat tipi geleneksel toplum yaşantısının baskın olduğu Şanlıurfa’da henüz geleneklerden ve örfi hukuktan bir kopuş tam anlamıyla gerçekleş(e)memiştir.

Dolayısıyla bu çalışma modern hukukun ortaya koyduğu makbul vatandaş yapısı karşısında, bireylerin modern hukuk ya da örfi hukuk tercihlerinde belirleyici noktaları ve örfi hukukun arkasındaki anlam dünyasını irdelemeye çalışmıştır. Fakat toplumsal değerler, birikim ve kanaatler bütünü olan hukuk, kültürel yaşamın bir parçasıdır. Bir toplumun kültürel yaşam bilgisine hâkim olmaksızın da toplumsal yaşantıda uyulan kuralların neliğine dair söz söylemek, emik bir bakış sunmak imkânsızdır. Bu nedenle yoğun bir uğraş gerektiren çalışma da katılımcılara ulaşmamı sağlayan yakın çevreme, dostlarıma ve samimi katkılarıyla çalışmayı zenginleştiren katılımcılara teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca uzun bir sürece yayılan çalışmam boyunca araştırmanın gerek sınırlarının belirlenmesi gerekse de kaynak sağlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Ferhat TEKİN’ e ve her daim yanımda olan maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli aileme özellikle de kardeşim Tuğba ALMAS’ a teşekkür ederim.

Dilek ALMAS

Mayıs-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TABLolar DİZİNİ	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	iii
ÖNSÖZ	iv
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Hukuk Kavramı ve Antropolojik Temellerinin Değerlendirilmesi	4
1.1.1. Toplumsal Düzenin Sağlayıcısı Olarak Hukuk	4
1.1.2. Toplumsal Yapı ve Hukuk Kuralları	7
1.1.3. Hukuk Kurallarına Antropolojik Bakış	10
1.2. Sosyolojik Açıdan Hukuk	16
1.3. Klasik Sosyologların Hukuka Dair Yaklaşımları	18
1.3.1. Karl Marks	18
1.3.2. Emile Durkheim	20
1.3.3. Max Weber	22
1.4. Sosyolojik Hukuk Düşüncesinde Çağdaş Yaklaşımlar	25
1.4.1. Eugen Ehrlich	25
1.4.2. Georges Gurvitch	27
1.4.3. Niklas Luhmann	30
1.4.4. Louis Althusser	32
1.5. Modernite, Modernleşme ve Hukuk	34

1.5.1. Modernite	35
1.5.2. Modernleşme	38
1.5.3. Türkiye’de Modernleşme	42
1.5.4. Modern Hukuk	48
1.5.5. Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Devlet	50
1.6. Postmodernizm ve Hukuk	53
1.7. Toplumsal Hayata Hükmeden Unsurlar	58
1.7.1. Görenek	60
1.7.2. Âdet	61
1.7.2. Gelenek.....	61
1.7.3. Örf	63
1.8. Örfi Hukuk ve Örfi Hukukun Temel Dayanaklarının Ele Alınması	64
1.8.1 Örfi Hukuk	64
1.8.2.Sosyo-Politik ve Hukuki Bir Organizasyon Olarak Aşiret	67

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi	73
2.2. Araştırmanın Amacı	74
2.3. Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar	75
2.4. Araştırmanın Önemi.....	76
2.5. Araştırmanın Yöntemi (Modeli) ve Kullanılan Teknikler	77
2.5.1. Evren ve Örneklem.....	79
2.5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	81
2.5.3. Veri Toplama Araçları	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Gündelik Hayat	83
3.1.1. Sözün Senet Olması	84
3.1.2. Toplumsal Roller.....	86
3.2. Akrabalık ve Evlilik	91
3.2.1. Paralel Kuzen Evliliği	93
3.2.2. Meşruluk ve Gayrimeşruluk Anlayışı	97
3.3. Modern Hukuk Algısı	100
3.4. Resmi yargıya Güven.....	106
3.5. Sosyal Anlaşmazlıkların Çözümü	111
3.6. Hukuk Uygulayıcıları: Kanaat Önderleri	119
3.7. Arabuluculuk Mekanizması ve Barış Yemekleri	126
3.8. Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk İlişkisi.....	136
3.8.1. Kadının Miras Hakkı.....	136
Sonuç	142
Kaynakça.....	148
Ek: Görüşme Soru Formu	159

GİRİŞ

İnsanları birlikte yaşamaya zorlayan maddi ve manevi unsurlar toplumsal düzenin sağlanması adına bazı kuralların oluşmasını sağlar. Bu düzen de genel olarak hukuk kuralları ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Hukuk genel anlamıyla toplumsal yaşam içerisindeki insanların birbirleriyle olan ilişkilerini belli bir düzene oturtmaya çalışan, yaptırımlarla güçlendirilmiş sosyal bir olgu olarak tarif edilebilir. Bu olgu özünde, toplumsal yaşamda adaleti, huzuru, güveni sağlayıp kişilerin çatışan çıkarları arasında hak ve hukuku gözeterek bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bu dengenin kurulması geçmişten günümüze farklı unsurlar temel alınarak sağlanmaya çalışılmıştır. Zira her toplum merkezi bir iktidar yapısının bulunmadığı zamanlardan itibaren kendi kültürüyle paralel bir takım ilkeler altında yaşamıştır. Bu nedenle insanoğlunun hiçbir zaman sınırsız özgürlük içinde kuralsız yaşa(y)madığı toplumsal yapı da güven, düzen ve istikrarı sağlamak amacıyla örf, gelenek, âdet, görenek, ahlak ve dinin öğretileri doğrultusunda oluşturulan örfi hukuk temel alınmıştır. Genel olarak cemaat ilişkisinin baskın olduğu toplum yapısında düzen sağlayıcı bir araç olarak örfi hukuk; toplumsal yaşam içinde oluşmuş, uzun bir süre tekrarlanmış olan, norm haline geldikten sonra uymanın zorunlu hale geldiği ve kuşaklar boyunca uygulanagelen kurallar bütünü haline dönüşen yapıdır. Bu yapı daha sonra modernleşmeyle birlikte bir takım değişikliklere maruz kalmıştır.

Öyle ki insan gücüne dayalı bir ekonomiden endüstriyel ve makineleşmenin sayıca arttığı bir yapıya geçişin devamında karşılaşılan modernite olgusu o ana kadar görülmeyen bir şekilde farklılaşmanın, uzmanlaşmanın olduğu bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır. Bu toplum yapısında aydınlanmanın düşünce yapısında oluşturduğu akılcılık vurgusu, artan kentleşme, ulus-devletlerin inşası ve geleneklerden kopan, bireyselleşen insanın, zaman ve mekân tasavvurunun farklılaşmasıyla birlikte aile ve soy grupları arasındaki ilişkilerin azaldığı gözlenmiştir. Bununla birlikte çelişki ve çatışmayı içinde barındıran modernleşme bireylerin güven, huzur ve toplumsal düzen arayışını da arttırmıştır. Dolayısıyla insanın toplumsal düzen arayışı neticesinde bu yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla ahlak, örf-adet ve din kurumundan bağımsız olarak genel, tekçi, farklılıkları göz ardı eden, sistematik bir yapıya sahip evrensel modern hukuk kuralları oluşturulmuştur. Sistematik bir değişim izleyen, bir merkeze sahip olan, evrensel değerler taşıyan, genel anlamda bireysel menfaati ve bireysel suçu öne çıkartan ve farklılıkları göz ardı eden modern hukuk, monist

bir yapıya dönüşerek örfi hukuktan farklı bir anlam taşımaya başlamıştır. Bu farklılık ilk önce tarım toplumundan sanayi toplumuna ardından da sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin sunduğu topyekûn değişimin karşılığı olarak ortaya çıkan modernleşme süreciyle ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda modernleşme sürecinin rasyonelliğe, kesinliğe, belirginliğe, hesap edilebilirlik ve öngörülebilirliğe dair yaptığı vurgu modern hukukta toplumun temeli olarak görülen ve yurttaş olarak tanımlanan bireyin keyfi hallerine ve kişiselliğe yer verilmemeye çalışılmasına neden olmuştur. Ancak modernleşme, küreselleşme ve endüstrileşme yaklaşımlarının hâkim olduğu dünyada değişimin geleneği yok ettiği düşünülse de yapılan araştırmalar, söz konusu düşüncenin Doğu ve Güneydoğu toplumları için geçerli olmadığını göstermiştir. Bu bölgelerde cemaate dayalı toplumsallaşma anlayışı, kapalı toplumsal yaşantıdan tam anlamıyla kopulamaması, geleneksel değerlerin halen varlığını sürdürmesine neden olmuştur.

Literatürde Şanlıurfa'nın toplumsal yapısına özgü kurumlara, olgulara ve sosyo-ekonomik yapısına ilişkin çalışmalar mevcut olmakla birlikte modernitenin baş döndürücü sistemi içerisinde örfi hukukun, toplumsal alt yapısı ya da arkasındaki anlam dünyası sosyolojik alanda ihmal edilmiş bir nokta olarak kalmıştır. Bu bağlamda bu çalışma Şanlıurfa ili örneğinde modern hukuk karşısında geçerliliğini koruyan örfi hukukun, temel dayanaklarını sosyolojik açıdan incelemektedir. Ele alınan araştırmayla küreselleşmenin hâkim olduğu dünyada değişimin geleneği yok ettiği düşünülse de bu durumun araştırma yapılan bölgede çok da geçerli olmadığını, sosyal anlaşmazlıklarda genel itibarıyla örfi hukukun geçerliliğini ve güvenilirliğini canlı tutmaya devam ettiği analiz edilmektedir. Zira kültürel kodlarla paralel olmanın avantajıyla görünürlüğünü yitirmeyen örfi hukuk sistemi, toplumsal yapının belirleyicisi olma özelliğini sürdürmektedir.

Araştırmanın ilk bölümünde konuyla ilgili kavramsal ve teorik bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda toplumsal düzen sağlayıcı olarak hukukun ne olduğu, nasıl oluşturulduğu ve antropolojik bakımdan yeri ele alınmıştır. Sosyolojik açıdan klasik ve çağdaş sosyologların yaklaşımları çerçevesinde hukuk sosyolojisine dair genel hatlar ortaya konulmuştur. Ardından modernite, modernleşme ve hukuk ilişkisi ele alınarak nihayetinde örfi hukuka ve temel dayanaklarına değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmını ise araştırmanın metodolojisi oluşturmaktadır. Kullanılan yöntem ve tekniklerin ele alındığı kısımda araştırmanın konu ve kapsamı, araştırmanın önemi, amacı, yöntemi ve de evren ve örnekleme ile ilgili bilgiler verilmiştir. Son olarak çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın bulgularına ve bulgulara dair yorumlamalara yer verilmiştir. Birçok yönden değişmekte olan toplumsal yapıya rağmen değişmeye direnerek varlığını sürdürmeye devam eden geleneksel hukukun sosyolojik nedenlerinin analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yapılan mülakatlarda katılımcıların verdiği bilgilerden yola çıkılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmanın son bölümü olan sonuç bölümünde ise yapılan literatür taraması ve saha araştırması sonucu elde edilen bulgular neticesinde örfi hukukun arkasındaki anlam dünyası, sosyal anlaşmazlıklardaki işlevselliği ve modern hukuk karşısında nasıl bir değişim gösterdiği genel olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Genel olarak denilebilir ki bu araştırmayla modern hukuk ve örfi hukukunun işlevselliği hususunda halkın algısına yönelik sosyolojik perspektiften bir analiz yapılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Hukuk Kavramı ve Antropolojik Temellerinin Değerlendirilmesi

1.1.1. Toplumsal Düzenin Sağlayıcısı Olarak Hukuk

Toplu yaşama geçiş, insanlık tarihinin dönüm noktalarından biridir. Hukuk/yasa ve ahlak fikri, bu toplu yaşamın doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Toplu yaşam, ister istemez insanın hemcinsleriyle birlikte yaşamasını mümkün kılacak ortak amaçlar etrafında şekillenmiştir. Hayatta kalma endişesi (barınmak, karnını doyurmak, başkalarının saldırılarından korunmak, vs.) toplu hâlde yaşamaya iten güdüsel ve temel seviyedeki ortak endişelerdir. Birlikte daha mükemmel bir yaşamı inşa etme iradesindeki ortaklık ise, insanlığın ilk toplu yaşam ihtiyacından çok daha sonra geliştirebildiği bir düşünce olabilmıştır. Toplu yaşamın kanıksandığı zamanlarda ise insanlık, yaşamı sadece verilenlerle idare etmek için değil, verili olmayan bir yaşamı ideal bir şekilde inşa etme iradesini hayata geçirmek için bir fırsat olarak görmeye başlamıştır. Bu durum toplu yaşamdan, toplumsal yaşama geçiş aşamasıdır (Düzgün,2015, s.584). Bireylerin bir arada bulunduğu toplu alandan toplumsal yaşama doğru geçişi arasında temel bir fark olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü toplu yaşam insanların; temel ihtiyaçları gidermek, varlığını devam ettirebilmek, türemek ve güvenliğini sağlamak zorunda olduğu bir alandır. Toplu yaşamdan farklı olarak toplumsal yaşam ise bireylerin yazılı ve yazısız olmak üzere belirli normlar çerçevesinde birlikte yaşamlarını idame ettirmesidir.

İnsanları bir arada yaşamaya iten maddi ve manevi etkenler ile çok da ilgilenmeyen hukuk biliminin göz önünde tuttuğu ‘toplum yaşamı’ bizatihi hukukun ortaya çıkışının temel nedeni olan bir olgudur. Doğuşundan itibaren bir güven arayışı içinde bulunan insan toplumsal yaşam alanı içinde de ilk olarak güven duygusuna ihtiyaç duymuştur. Çünkü toplum içindeki her birey bir diğer bireyin toplum içindeki normlara ve vicdana aykırı olan zulüm, kaygı, şiddet, eziyet ve haksızlığına kısacası bir diğerinin keyfi davranışlarına maruz kalmaktan kaçınır.

Bu durum insanın kendisi için hissettiği bir durumdan öte içinde bulunduğu ya da üyesi bulunduğu toplum bütünü içinde geçerlidir. Bu sebeple insan, hem kendisine hem de üyesi olduğu

yani içinde bulunduğu topluma karşı yapılan bir saldırıdan da rahatsızlık duyup genel menfaate uygun bir yaşam alanı arzulamaktadır.

Belirtilenin tam aksi olarak insanın bir de doğal durumu vardır. Bu durumu ünlü filozof Thomas Hobbes'ın da 'homo homini lupus' (insan insanın kurdudur.) sözüyle belirttiği gibi aynı 'şey' uğruna çalışan iki insan arasında çatışma hâkimdir. Her iki tarafta bir diğerini alaşağı edip kazanan taraf olmak istediğinden insanın bu bencil yönü gerektiğinde gücünü başkasının zarar görmesi yönünde çekinmeden kullanacağını gösteren bir durumdur. Bu durumu engelleyecek ve toplumun genel menfaati ön planda tutularak oluşturulacak bir düzen ortamı, insan davranışlarının belli bir disipline oturtulduğu toplumsal düzen sistemi içinde sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

Kısacası güven duygusuna olan ihtiyaç, içinde yaşanılan toplumun genel menfaati ve kişisel çıkarlar sebebiyle ortaya çıkan kaos ortamı, toplumsal yaşam alanına zarar vereceğinden toplum hayatındaki düzeni elzem kılar. Toplumsal düzen ise hukuk kurallarının oluşturduğu sistem ile sağlanır. Bu bağlam da hukukta bir arada yaşayan insanların genel yararını göz önünde bulundurarak toplumsal düzeni inşa etmeye çalışan ve bu süreçte devlet yaptırımlarıyla güçlendirilmiş olan kurallar, yasalar alanıdır. Bu alan içerisinde hukuk, bireyi biyolojik, psikolojik vs. konularda etkilemiş olan ve her daim var olan evrensel bir kurumdur. Toplumsal bir kurum olan hukukun amacı toplumsal düzen ve barışı, toplumsal eşitliği, hukuki güvenliği ve hürriyeti, toplum içinde yaşayan insanlar arasında adaleti sağlamak olarak sıralanabilir.

Balı' nın belirttiği gibi hukuk kurallarına olan ihtiyacın sıralanan kuramsal nedenlerinin yanı sıra kuramsal olmayan yani pratik nedenleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, toplumsal düzen kurallarının toplumsal değişime ayak uydurabilecek, değişen toplumsal şartları hızlı biçimde düzenleyebilecek nitelikte olmasıdır. Bir başka ifadeyle toplumların dinamik yapısına karşın hukuk dışındaki toplumsal düzen kurallarının nispeten statik bir yapısı vardır. Bunlardaki değişme çok yavaş bir biçimde ve kendiliğinden gerçekleşir. İnsanlar istese de din, ahlak, örf-adet kurallarını birkaç gün ya da birkaç ay içerisinde değiştirebilmesine olanak yoktur. İkinci olarak diğer toplumsal düzen kurallarına uyulmaması halinde kuralı ihlal edene uygulanabilecek belirli ve düzenli bir yaptırım söz konusu değildir. Hukuk kuralları dışındaki toplumsal düzen kurallarının hepsinde, kuralın ihlali halinde uygulanacak yaptırımlar belirsiz ve arızı niteliktedir. Bu ise, özellikle bu

toplumsal düzen kuralının artık sosyal ihtiyaçları karşılayamaması durumunda, insanların yoğun olarak kuralı ihlal etmesi ihtimalini artıracak, dolayısıyla toplum düzeninin önemli ölçüde bozulmasına ve düzensizliğin giderek kaosa dönüşmesine yol açabilecektir. Oysa hukuk kurallarına uyulmaması durumunda devlet tarafından desteklenen belirli ve güçlü nitelikte maddi yaptırımlar söz konusudur ve bu yaptırımlar, kurallar yürürlükte kaldığı sürece etkin olarak uygulanma potansiyeli taşırlar (Balı, 2004. s.224).

Bununla birlikte modernleşmeyle ortaya çıkan yeni ihtiyaçlarda bir hukuk sistemine gereksinim duyulmasını sağlamaktadır. Çünkü güven duygusuna olan ihtiyaç, içinde yaşanılan toplumun genel menfaati ve kişisel çıkarlar sebebiyle ortaya çıkan kaos ortamı, keyfi davranışlara ket vuracak bir ölçütün bulunmasını gerektirmektedir.

Bu nedenle ortaya çıkan ya da çıkması muhtemel olan durumlar için etik kodlara başvuran doktorlar, eczacılar, mühendisler, avukatlar, gazeteciler, iş adamları ve diğerleri de acilen ahlaki kodlara ihtiyaç duymaktadır. İçine düştükleri durumlarda yaptıklarını ve davranışlarını değerlendirecek veya ölçüt görevi görecek kurallar olsun istemektedirler. Örneğin tıp alanında; gen mühendisliği, organ nakli, ötanazi, psikiyatri ve genetik gibi konularda bir takım normların geliştirilmesi talep edilmektedir. Aynı şekilde; medya alanında, bilişim konusunda, internet kullanımında enformasyon teknolojisinde, şirketlerin rekabeti hususunda (belki yaptıklarını meşrulaştırma amacıyla) neyin ahlaka uygun, neyin uygun olmadığını bilme arzusu duyulmaktadır. Asıl sorun bu kadarla da bitmiş olmuyor. Ayrıca doğal yaşam alanını bozan durumlar karşısında; çevre ahlakı, hayvan ahlakı, deniz ahlakı meseleleri gündeme gelmektedir. Yine, kadınların haklarından mahrum edilmesini ve kimi zamanda ezilmesini önleyecek cinsellik ahlakı, ırkçı tutum ve davranışların yol açtığı zulmü engelleyecek ırk ahlakı, dünyadaki açlığı ve yoksulluğu gidermeye dönük ahlak arayışları bulunmaktadır (İnam,1998, ss.99-100). Bu arayışlarla birlikte insan, ortaya çıkan çatışma ve düzensizliğin yerini zaman ve mekâna uygun olarak yeni normların almasıyla, gerektiğinde korkusuz yaşamayı gerektiğinde de yeni ortaya çıkan durumla birlikte davranışlarını meşrulaştırmayı istemektedir.

Dolayısıyla yeni ortaya çıkan ya da modernleşme veya küreselleşme gibi durumlarla karmaşıklaşan toplumsal yapıda yeni davranışlara ayak uydurabilecek, gerektiğinde düzenleyecek

hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç çok açık göstermektedir ki hukuk kuralları, örf-adet hukukunda olduğu gibi kaynağını uygulanagelen yapıdan almak, toplumda uzun bir süre de kendiliğinden meydana gelmek yerine sayılan durumlardaki ihtiyaca binaen, insanlar tarafından belli bir sistem içerisinde bazen de belli bir politika doğrultusunda yazılı hale getirilerek oluşturulmaktadır.

Sonuç olarak sanayileşen toplumlar karmaşık, devimsel, çok sesli ve hareketli bir yapıya doğru dönüşürken güven duygusuna olan ihtiyacın, insanlar arasındaki çatışmanın artması ve enformasyon teknolojisiyle ortaya çıkan yeni alan ve gelişmelerde ahlaki kodlara olan ihtiyacın yanı sıra toplumsal hayattaki düzen, yazılı hukuk kurallarına olan ihtiyacı artmıştır. Toplumsal yaşam alanında huzur, güvenlik ve düzenin tesisi din, ahlak, örf- adet kurallarının hukuka kaynaklık etmesiyle sağlanmaya çalışılsa da hukukun bu kurallardan farkı, kamu gücü yani devlet yaptırımıyla desteklenmiş olması ve bireyleri diğer sosyal kurallarda olduğu gibi buyruklara ya da yapılması istenmeyen unsurlara karşı serbest bırakmamasıdır.

Bu açıdan hukuk, toplumsal yaşam içerisindeki insanların birbiriyle olan ilişkilerini belirli bir düzene oturtmaya çalışan yaptırımlarla güçlendirilmiş sosyal bir olgu olarak tarif edilebilir. Hukukun işlevi ise toplumsal yaşamdaki huzuru, güveni sağlayıp kişilerin çatışan çıkarları arasında hak ve hukuku gözeterek bir denge kurmaya çalışması olarak görülmektedir. Bu işlev toplumsal yapının karakterindeki değişim ve temel değer yargılarına bağlı olarak toplumdan topluma birtakım farklılıklar barındırmaktadır.

1.1.2. Toplumsal Yapı ve Hukuk Kuralları

Roma hukukçularının ‘Nerede toplum varsa orada hukuk, nerede hukuk varsa orada toplum vardır.’ sözünden de hareketle pek çok araştırmacı, devletin henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde de hukukun var olduğunu belirtmişlerdir. Gerçekten de hukukun insan yaşamına girmesi için toplumsal yaşama geçilmiş olması yetmektedir; çünkü toplumsal yaşamla birlikte insanlar birbirlerinin davranışları değerlendirmeye tabii tutarak iyi, kötü, adaletli olan ve olmayan gibi olumlu ve olumsuz fikirlerini belirtmektedirler. Daha da ileri giderek hukuk tarihinin derinliklerine inildiği zaman, hukukun evrensel niteliğinin belirlenmesi çabalarının en başında klasik doğal hukukçuların

savlarının yer aldığı görülmektedir. Çağdaş hukuk sosyolojisinin topluma, toplumsal yaşama ve hukuka bakış açısının zeminini de klasik doğal hukukçularının doğal hukuka ve eşyanın doğasına dair ortaya koyduğu savlarla bağlantılı olduğu görülmektedir. Klasik doğal hukuk savunucuları hukukun gerçek niteliğinin belirlenebilmesi amacıyla insana özgü evrensel özelliklerden yola çıkmaktadırlar (Can, 2011, s.11-13).

Hukuku toplumsal ilişkilere indirgeyen Aristoteles de oluşan hukuki kuralların temellerinin sosyal düzene karşılık gelen ‘nomos’ ile alakalı olduğunu belirtir (Bal, 2014, s.64). Yani hukuk kuralları içinde bulunduğu uygulanagelen toplumsal yaşam kurallarından kaynağını alır. Bu yüzden de hukukun temelinde topluluk duygusu vardır.

Hukuk kurallarıyla insan toplulukları arasında bir takım gerçek münasebetler arasında ilişki kuran Aristo için hukuki kurallar, zaruri ve barışçı karakterdeki bir iç düzenin tabi mahsulleri ya da insan topluluğunun barışçı vasıfta olan iç düzen kuralları olarak karşımıza çıkmaktadır (Topçuoğlu,1961, s.4). Bu nedenle Aristoteles, hukukun bir toplumdaki adaleti sağlama noktasında ana belirleyici olduğunu ve üstünlüğünü savunmuştur. İnsan yapımı hukukun en iyiyi sağlayamayacağını düşündüğü için de yasaların, kişi egemenliğinden daha da üstün olduğunu belirtir.

Aristo, doğal ve zorunluluk vasıfları yüklediği devleti ise her zaman mutlak iyiyi talep eden bir topluluk olarak tanımlar. Devletin ideal yönetiminin filozoflarla sağlanacağı düşüncesinde olan hocası Platon’dan farklı olarak devletin ideal yönetiminin kişilere bağlı olmadan yasalarla olabileceğini savunur. Yargı ve otorite kullanımında pay sahibi gördüğü yurttaş (orta tabaka ve üstü) olan birinin egemenliği yerine yasaların egemenliğinin üstün olmasının daha iyi olduğunu belirtmiştir. Aslında yönetimi kimin elinde bulundurduğu değil de doğru bir yasayla yönetilmek en mühim olandır. İyi bir yönetim de ancak genelin menfaatini sağlayan, toplumun genel yararını göz önünde bulunduran doğru yasalar, kurallar ile mümkün olabilir (Bal, 2014, ss. 62-64).

Ancak hukuk olarak tespit edilmiş olan kanunlar, kurallar bütünüünün süreç içerisinde bizzat kendisinin hukuksuzluğa neden olduğu ya da olma ihtimalini Aristoteles göz ardı etmez ve bu olguyu normatif hukukun, genelliğinden doğan olumsuz bir durum olarak kabul eder. Bu açıdan

bakıldığında toplumun genelini kapsayan kanunlarda her daim olumsuzluğun, yanlışın olabileceği durumu da bulunmaktadır (Topakkaya,2009, s.629). Bu sorunun çözümünün de pozitif hukuk kurallarının, doğal hukuk kurallarına kaynaklık etmesiyle sağlanabileceği açıktır. Onun için evrensel ve bireylerin bütünü için geçerli olan ve hukukun asıl amacının ortaya çıktığı alan, doğal hukuk kurallarıdır. Bu nedenle pozitif hukuk kurallarının uygulanması esnasında da aslolan olarak işaret edilen doğal hukuk kurallarından yararlanılmalıdır.

Montesquieu ise tıpkı Aristoteles gibi hukuku, toplumsal yaşamla ilişkilendirerek toplumsal şartlarla birlikte ‘sosyal baskı’ ve ‘sosyal kontrol’ ün yol açtığı mecburi bir durum olarak görmüştür. Çünkü ‘Kanunların Ruhu Üzerine’ adlı eserinde belirttiği gibi insanlar toplum halinde yaşamaya başlar başlamaz zayıflık duygularını yitirirler; aralarındaki eşitlik yok olur, savaş hali başlar. Her özel toplum kendi kuvvetinin farkına varır; bu da milletler arasında savaş durumunu meydana getirir. Her toplumda ki kişiler de kendi kuvvetlerinin farkına varmaya başlarlar. Toplumun sağlayacağı başlıca yararları kendilerinden yana çevirmeye çalışırlar; bu da kişiler arasında savaş durumunu meydana getirir. Bu iki çeşit savaş durumu, insanlar arasında kanunların yerleşmesine sebep olur (Montesquieu, 2011, ss.67-68). Yani ele aldığı çalışmaların da kanunların toplumsal yaşantının ve doğal durumun bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Öyle ki Topçuoğlu, Ehrlich’ in hukuk sosyolojisini inşa etme yolunda ilk öncülerden biri olarak gördüğü Montesquieu için insanları pek çok şey idare etmekte olduğunu söyler. İklim, din, yasalar, mevcut iktidar yapısının ilkeleri, örf adetler, adabı muâşeret kuralları, tarihsel süreç içerisinde yaşanan örnekler gibi unsurlardan biri bir diğerine göre daha baskın olduğunda ya da sayılan unsurların birbiriyle etkileşimiyle ortaya ‘genel ruh’ çıkmaktadır (Topçuoğlu, 1960,ss.288-289).

Fakat Gürkan’ın da belirttiği üzere toplumsal düzeni sağlama noktasında tek başına kanunlar yetersiz kalacaktır. Öyle ki en mükemmel kanunlar dahi bir toplumu arzu edilen seviyeye erişirme noktasında yetersizdir. Kanunların toplumsal yaşamı düzenlemeye katkısı vardır fakat bu tek başına yeterli değildir. Örneğin kanun koyucular sınırsız bir özerkliğe sahip olmadığı gibi içinde bulunduğu toplumsal yaşam koşullarına da bağımlıdır (Gürkan,1988, s.12). Böylelikle her toplumun inancı, geleneği, çevresi, iklim özellikleri, benimsediği değerler en önemlisi de toplumları birbirinden farklılaştıran karakterin yani ‘ genel ruh’ un farklı olmasından dolayı evrensel hukukun

olamayacağını ortaya koymuştur. Çünkü karmaşıklık ve düzensizlik içindeki toplum hayatının kendine özgü tarihsel süreçlerinin ve topluma dair kurumlarının bir ürünü olarak bir diğerine göre içinde farklılıklar barındıran hukuk kuralları ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere hem Aristoteles hem de Montesquieu için de toplumların kendilerine has özellikleri hukuk kurallarının oluşmasında başlıca etmendir. Aristoteles hukukun oluşumuyla ilgili toplumsal ilişkilerin önemini vurgulayarak hukuki kurallara ‘nomos’ a yani sosyal düzene dikkat çekmiştir. Montesquieu da aynı doğrultudan yola çıkarak toplumsal kuralların oluşumuna katkıda bulunan ‘genel ruh’ u ele alarak toplumsal yapıya paralel olarak oluşan hukuk kurallarının yukarıda da belirtilen unsurların kimi zaman baskın olan kimi zaman da kolektif yapısıyla birlikte toplumsal düzeni sağladığını belirtmiştir.

1.1.3. Hukuk Kurallarına Antropolojik Bakış

İlkel toplumların birçoğunda hukukun görülebileceğini belirten Malinowski’ ye göre hukuk; insan arzularını, tutkularını veya içgüdüsel eylemlerine sınırlar çizip engeller koyan bir vatandaşın haklarını diğerlerinin cinsel arzularına, açgözlülüğüne veya zararına karşı koruyup kollayan kuralları; cinsellik, mülkiyet ve güvenlikle ilgili kuralları kapsamaktadır (Redfield, 2002,s.287). Yine de hukuk kurallarını genel olarak ifade etmek gerekirse karşılıklı olarak birbirini etkileyen ortak amaçlara ve sürekliliğe sahip olan toplumsal grup üyelerinin eylemlerini yönlendiren davranış kurallarının her biri olarak gösterebiliriz. Bu toplumsal grup her daim devlete karşılık gelmemiştir. Ancak bu kuralların tek bir odak noktası vardır o da içinde yaşanılan toplumsal grubun değerleri ve ihtiyaçları doğrultusunda belirlenen ve düzeni sağlamaya yönelik kurallar ile geçici veya kalıcı çözümler sunmaya çalışmasıdır.

Yani toplumun değerlerinden yola çıkılarak oluşturulan kurallar, bütünü içinde bulunan toplumdaki tüm bireyleri yükümlülük altına almıştır. Örneğin; Hırsızlık, yaralama, cinsel suçlar, adam öldürmek vs. suçlar akabinde (her toplumun kendi değer sistemi doğrultusunda) cezayla karşılanmıştır. Bu ceza herkes tarafından bilinen kabullenilen bir cezadır. Dolayısıyla bireyler değer sistemine aykırı durumlarda ceza alacağını bildiği gibi bu sisteme uyum sağladığı zaman her iki tarafın da fayda sağlayacağını da bilmektedir. İşte bu süreç devletlerin bir yaptırımını olsa da olmasa

da hukukun kendiliğinden işlevsel olduğunun bir göstergesidir. Hukukun kendiliğinden işlevsel olması demek aslında hukukun o toplumun, bütününün ve en önemlisi de kültürünün bir parçası olduğunun da temel göstergesidir. Dolayısıyla ilkel olarak adlandırılan basit toplumlara değin insan topluluğunun bulunduğu her evrede, kültüre paralel olarak oluşturulmuş kurallarla karşılaşmak mümkündür. İşte bu kurallar, toplumların yapısındaki karmaşıklığa, çeşitliğe binaen değişip dönüşmüş toplumların düzen istemini her toplumun değer sistemine göre farklı kurallarla sağlamaya çalışmıştır (Sümer, 1998, ss. 314-316).

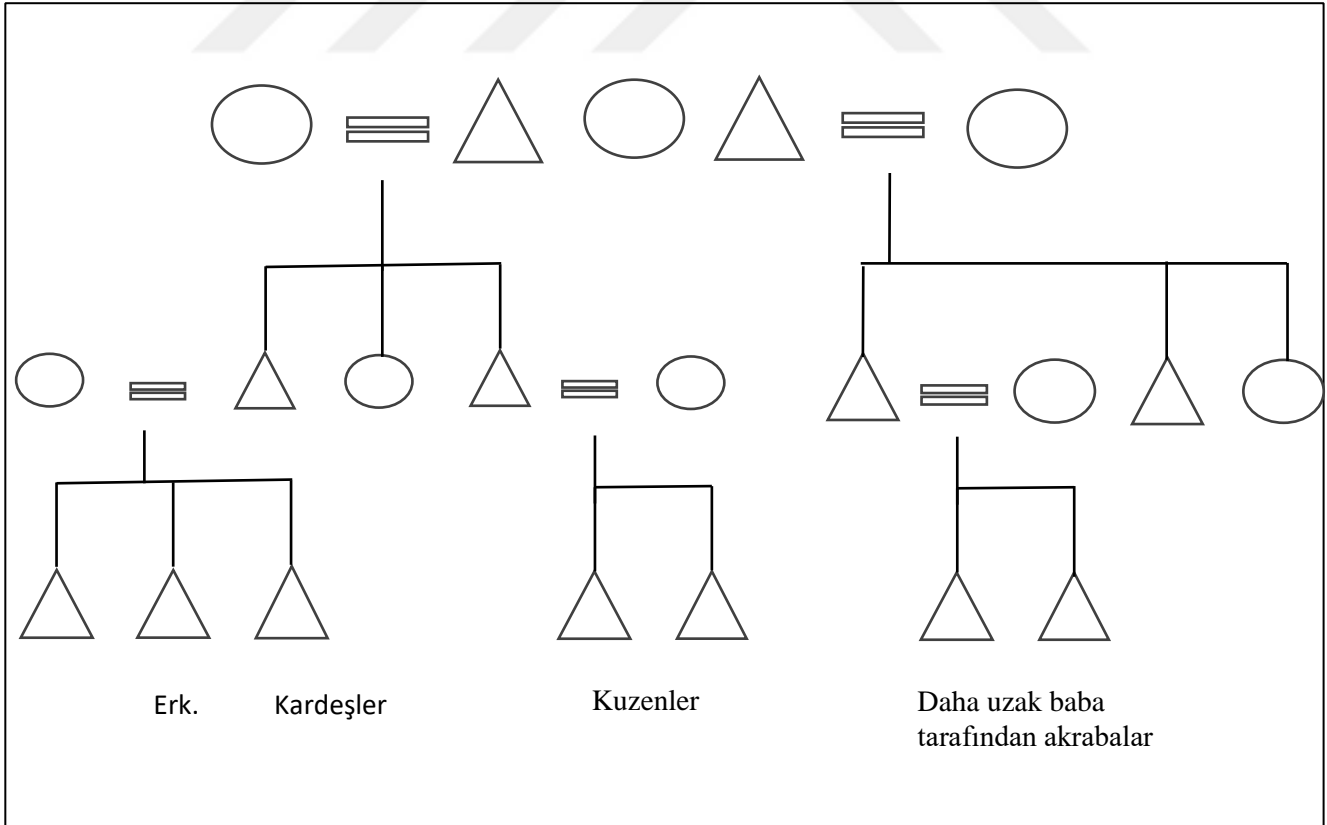
Bu sebeptendir ki hukuk kurallarından bahsedilince her ne kadar yazılı kanunlar akla gelse de yazının ve kanunların bulunmadığı toplumlarda hukukun ya da hukuk kurallarının olmaması söz konusu değildir. Yazılı bir hukuk kuralının olmaması bireylerin düzen ve istikrar içinde yaşama isteklerine ne kadar ket vurabilir? Ya da bireyler basit toplumlarda güven içinde nasıl yaşadı?

Dolayısıyla toplumun bir yansıması hatta kültürle paralel olarak varlığını sürdüren bir olgu olarak nitelendirilebilecek hukuk kurallarına antropolojik bakış bu türden sorulara cevap vermesi bakımından önem arz etmektedir. Çünkü öteden beri var olan ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarının niteliğinin açıklanabilmesi ancak insanın, toplumsal grupların ve en önemlisi toplumların sosyal-kültürel antropolojik açıdan irdelenmesiyle mümkündür.

O halde ilkel toplumlarda hukuk kuralları nasıl oluşturuldu? Sorusuna cevap aramakla başlayalım; hukuk kuralları Özcan'a göre iki şekilde oluşturulmuştur. Bunlardan ilki; henüz siyasi otoritenin merkezileşmesinin bulunmadığı dönemde toplumun kendiliğinden veya yönlendirilmiş tepkisiyle oluşan ya da meydana gelen ihlallerin önüne geçmek amacıyla oluşturulmuş normlardır. Bu durumdaki hukuki yapı düzenlilikten ve sistematiklikten uzaktır. İkincisi ise siyasi otoritenin mevcut olduğu yani bütün üzerinde söz söyleme yetkisine sahip olan iktidar yapısının olduğu, kişi veya grupların karşılıklılığına dayanan ve bir düzen sağlama aracı olarak bazı kuralların uygulanmasını sağlama ya da bazılarını cezalandırma amacıyla oluşmuş olan hukuktur. Bu şekilde oluşturulan hukuk kurallarında ise hukukun uygulanmasında düzenlilik, sistematiklik ve devamlılık sağlanmıştır (Özcan,1998, s.256).

Özcan'ın yaptığı bu ayırımın ilkinde; Malinowski' nin ilk kuşak öğrencilerinden olan Edward Evan Evans-Pritchard'ın Güney Sudan'da Nuerler üzerine yaptığı alan çalışması, devletsiz toplumlardaki siyasal birliğin bütünlüğün sağlanması ve merkezi bir hükümet ya da hukuk sistemlerinin olmamasına rağmen bir toplumda düzenin nasıl sağlandığını, uyuşmazlıkların nasıl çözümlendiğini gösterecek olması bakımından oldukça açıklayıcı bir örnektir.

Nuerler, ekonomi temelli yaşamını sürdüren sığır göçebeleridir. Sığır, Nuerler için sadece ekonomide etkisini göstermemiş mitlerde ve sembolik işaretlerde de var olmuştur. Her ne kadar Nuerler, küçük yerel topluluklar halinde yaşıyor olsa da herkesin geniş bir alana yayılmış, dağınık haldeki diğer insan topluluklarıyla çeşitli bağları vardır. Yine herkesin ataerkil akrabalarına karşı görev ve yükümlülükleri mevcut olup aynı zamanda dışardaki gruplarla da bağları söz konusudur. Babadan geçen bir soyun üyesi olan Nuerler, kesimlilik ilkesi gereği soyların bir araya gelmesiyle sülaleleri, sülalelerin bir araya gelmesiyle ise klanları oluşturmuşlardır (Eriksen, 2012, s.257).

Tablo 1: Ataerkil bir sistemdeki soy ağacı uzaklık dereceleri (Eriksen,2012, s.257).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Nuerler' in yaşamındaki genel ilke kardeşime karşı ben, kuzenlerime karşı ben ve kardeşim, daha uzak akrabalara karşı kuzenlerim, kardeşim ve ben ve geleneksel düşmanları olan Dinkalara karşı birleşen tüm Nuerler olmuştur. Katmanlı halde büyüyen karşıtlıkların birleşmesiyle birlikte farklı sorunlara farklı bakış açıları edinmişlerdir. Eriksen'e göre uyumsuzluğun verdiği kuvvetle bütünleşen Nuer toplumunda birleştirici bir kuvvet, merkezi hükümet ya da hukuk sistemlerinin olmamasına rağmen gruplarında ötesinde 'akrabalık ilişkisi' ve 'gruplar arasındaki kuvvetli bağ' sayesinde sosyal anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmuşlardır. Yine Eriksen'e göre küçük bir sülaleden gelen ve yansız olarak kabul edilen 'Leopar Derili Şef'in bulunduğu mahkeme benzeri bir kuruma sahiplerdir. Bu kurumda şef iki tarafı da dinleyerek en uygun gördüğü çözümü uygular. Ya da çözümü sağlamak için her iki tarafı da dinleyerek iki tarafın arasında bir arabuluculuk sağlamaya çalışır. Altılı çizilmelidir ki bu şekilde düzenin sağlanmaya çalışıldığı Nuer toplumunda hiçbir yazılı kanun ya da resmi bir yaptırım sistemi yoktur. Bu mahkemede dahi çözümlerin sağlanmasında ve hatta Nuerler' in bütünleşmesine katkı sağlayan ana unsurlar akrabalık ve akraba gruplarla kurdukları bağlardır (Eriksen,2012,s.256-260).

Nuerler örneğinde de görüldüğü üzere basitçe diyebiliriz ki kültürle paralel bir yapısı bulunan hukuk kuralları, henüz merkezi bir iktidar yapısının bulunmadığı ilkel olarak nitelendirilen basit toplumlarda güven, düzen ve istikrarın sağlanması amacıyla örf, gelenek, âdet, görenek, ahlak ve dinin öğretileri doğrultusunda oluşturulan örf hukukuyla sağlanmaya çalışılmıştır. Yani insan bir başkasıyla yaşamaya başladığı andan itibaren bazı davranışların yapılması ya yapılmaması noktasında belli davranışlar geliştirmeye mecbur kalmıştır. Bu da gösteriyor ki insanoğlu hiçbir zaman sınırsız özgürlük içinde kuralsız yaşayamamıştır.

Özcan'ın hukukun oluşumuna dair sunduğu ayırım olan siyasi otoritenin mevcut olduğu devletli toplumlara örnek olarak, Simon Roberts'ın ele aldığı bugünkü Botswana' da yaşamış olan 19. Yy sonlarında Tswana şefliklerine dair bir grup olan Kgatlar örnek olarak gösterilebilir. Nuerler gibi sığır yetiştiriciliği yapan ve bunun yanı sıra kuru tarım çiftçiliği ile geçimlerini sağlayan Kgatlar ın devlet yapılanması direkt olarak babadan oğula geçen ve yaşa bağlı bir organizasyon ile basit bir şekilde oluşmaktadır. Kgatla devleti, karar verme sürecinde tavsiye ve yardımda bulunan

üç farklı grubaşmaya danişabilen soya dayalı idareciler ile yönetilmektedir. İlk grup; topluluk üzerinde etki etmiş ve güven vermiş olan erkekler ile en yakınları olan baba, erkek kardeşler, erkek kuzenler ve dayılar gibi akrabalarından oluşmaktadır. İkinci grup bölge reisleri üçüncü grup ise toplumun bütün yetişkin erkeklerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Kgatla yasaları ve örfü genel kabul gören davranış kalıpları ve bu üç grubun katıldığı toplantılarda ortak bir şekilde varılan kararların şefin tasdiklemesiyle oluşmuştur. Bireyler arasındaki anlaşmazlıklardan adabı muaşeret kurallarına kadar uzanan ahlaki zorunlukları da içine alan Kgatla yasaları şef de dâhil olmak üzere gündelik hayatta bu kurallara herkesin uymasını beklemektedir (Roberts, 2010, ss.137-147).

Anlaşmazlıkları çözümlene noktasında ise Kgatlar, iki insan arasında bir kavga patlak verdiğinde, bunu kendi aralarında yapacakları karşılıklı tartışmalarla yatıştırmaya ve çözmeye çalışmanın kendi sorumlulukları olduğu düşünmektedirler. Bu nedenle bir anlaşmazlıkla karşılaşıldığında en uygun yol çözüme yönelik tartışmadır. Basit mevzular için bu yolu tercih ederlerken daha ciddi ve taraflar arasında kötü bir ilişkinin bulunduğu durumlarda akıl akrabalar devreye girmektedir. Mesele bu şekilde de çözüme kavuşmadığı durumlarda konuya bölgenin reisi el atmaktadır. Reis ya direkt olarak her iki tarafında kabul edeceği bir çözüm sunar ya da ilk yolun yeterince verimli olmayacağını düşünüyorsa tarafları tekrardan yakın akrabalarıyla tartışmaya devam etmelerine karar verebilmektedir. Yani ilk önce anlaşmazlık taraflarının kendisinden başlayarak, soy gruplarına, bölgelere ve en son olarak da şefe doğru ilerleyen adımlar izlenmektedir¹. Genel kabullerin aksi davranışlarda ya da itaatsizlik söz konusu olduğunda ise fiziki cezalandırma, stokların müsaderesi veya geri alınması gibi yaptırımlar uygulanmaktadır. Dolayısıyla Kgatla devletinden merkezi siyasal organizasyonun bütün önemli işlevlerine sahip olan bir yapı olarak bahsetmek mümkündür (Roberts, 2010, ss.148-152).

¹ Ülkemizde son 8 yıldır var olan arabuluculuk çözüm merkezleri herhangi bir olayın mahkemeye taşınmadan evvel hem daha çabuk çözüm üretilmesi hem de mahkemelerin iş yükünü azaltma noktasında önemli görevler üstlenmiştir. Ancak 19. yy sonlarında Kgatlalarda bulunan bu sisteme şu an geçmek gerekmesi her ne kadar modern hukuk kuralları geçerli olsa da arabuluculuğun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bunun yanı sıra Delice bu toplumların hukukuyla ilgili iki temel unsura dikkat çekmektedir. Birincisi, ilkel olarak nitelendirilen basit bir yapıya sahip toplumlarda hukuk toplumsal bütünlüğü koruma işlevini yürütürken bu bütünlük dışında kalan ve o topluma yabancı veya düşman olarak tanımladığı insanların en temel değerlerine dahi kayıtsız kalmaktadır. Kabile veya şef ile hiçbir bağı olmayan insanların en hafif suçlarda bile ağır şekilde cezalandırılmaları baskın nepotizmin hukuki kurulların uygulanmasında etki ettiğinin en temel göstergesidir. Basit toplumlarda da günümüzün karmaşık toplumlarında da siyasal bütünlüğü dışında kalanlara karşı hukukun adalet sağlama ya da koruma mekanizması ya tamamen işlevsiz ya da çok zayıf kalmaktadır. İkincisi ise basit toplumlarda hukuk, bütün içindeki her bireye karşı eşit olacağını belirtse de aynı adaleti ve koruma mekanizmasını sunmamaktadır. Çünkü toplumlarda hiyerarşik bir tabakalaşma oluştuğunda hukuk, toplumun bütünü temsil etme işlevini bırakarak hâkim tabaka ve grupların söylemlerine hizmet etmeye başlamıştır. Belirtilen husus basit toplumlarda klan lideri ya da şefe yakın olanlara günümüzün karmaşık modern toplumlarında ise siyasi örgütlenmeyi en iyi başaranlara yakın olmakla sağlanmıştır (Delice,2013,s.7-8). Fakat hukuki yapının bazen çıkarlar doğrultusunda kullanılmış olması ya da herkese eşit bir hukukun bulunmaması basit toplumlarda hukukun olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

O halde rahatlıkla diyebiliriz ki topluluk halinde yaşamaya başlamış olan her toplum kültürlerine paralel olarak bir takım kurallar da oluşturmuştur. Sümer'e göre de bireylerin topluluk halinde yaşamaları sırasında birbirleriyle etkileşimleri ve ilişkileri sonucunda kurallar oluşmuştur. İlkel topluluklarda yapılan pek çok sosyal antropolojik çalışma o dönemlerdeki yazısız kurallara ışık tutmaktadır. O halde insanlık tarihine baktığımızda basit yapıları topluluklarda da kuralların olduğunu bilmek, hukukun bir kültür ürünü olduğu gerçeğini belirlemektedir. Bu noktada sosyal antropolojik (kültürel) bakış açısıyla hukuk kavramına yaklaşabilmek, günümüzde halen yaşayan yazısız hukukun (geleneksel hukuk) varlığını ve geçerliliğini gözler önüne sermek açısından önemlidir. Toplumda yaşayan bireyler yasaların varlığına rağmen halen geleneksel hukuku yaşıyor ve kurallarını uyguluyorlarsa, amaç bu kurallara uyulmasını haklı çıkarmak değil hangi durumlarda ve neden uyulduğunun araştırılmasıdır (Sümer, 1992,s.320).

1.2. Sosyolojik Açıdan Hukuk

Sosyoloji, sosyal varlık olarak toplumsal hayat içinde yaşayan insanın sosyal yapısını meydana getiren ve değiştirip dönüştüren süreçleri ele almaktadır. Sosyoloji toplum ve toplumsal yaşamla ilgili çok geniş bir alanı inceleyip her şeyi kendine konu edinirken hukuk ise hak ve adalet çerçevesinde yaşamını sürdürmek isteyen insanların amaçları ve yararları doğrultusunda birlikte hareket ettiği toplum yapısındaki sosyal ilişkilerle orantılı oranda gelişim gösterir. Daha doğrusu hukuk kuralları sosyal ilişkilerde zemin bulur. Bu doğrultuda da toplumun olduğu her yerde hukukun olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyolojiye göre hukuk sosyal bir olgudur. İnsan gruplarının ilişkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkan hukuk, tek tek bireylerin iradesine dıştan etkide bulunan, toplumun ortak değerler ve normlar sistemini içeren bir olgudur. Hukuk sosyal grupların içinden çıkar ve bireyleri yönlendirir. Normlara uymayanları meşru olarak kabul edilen yaptırımlarıyla etkiler. Burada önemli olan kolektif bilincin önemli parçası olan hukukun, bunu grubun/ toplumun ortak yararı adına yapmasıdır. Sosyal olguların süreklilik gösteren, yaygın olan, temel gereksinimleri karşılayanlarına sosyal kurum dersek, hukuk sosyal bir kurumdur. Evrenseldir; her grup, topluluk ve toplumda hukuk kuralları – yazısız ya da yazılı- vardır. Hukuku sosyal bir olgu ya da sosyal bir kurum olarak algılamak, toplumsal yapı bütünlüğü içinde diğer olgu ve kurumlarla ilişkilendirmek sosyolojik bir bakış tarzıdır (Bal, 2014, s.36).

Hukuk sosyolojisi çalışmalarına bakıldığı zaman hukuk görüşü ile ilgili pek çok düşünce ve teorinin olduğunu görebiliriz. Bunlardan ilk olarak Durkheim'a değinecek olursak; Durkheim hukukun sosyal ilişki ağlarıyla birlikte ortaya çıkmakta olduğu görüşünü savunmuştur. Doğa karşısında tek başına olan insanın birbiriyle yardımlaşmaya, tehlikelere karşı birbirini koruyup kollamaya gereksinim duyar. Durkheim ise bu gereksinimi 'toplumsal dayanışma' kavramıyla açıklamıştır. Öyle ki toplumsal dayanışmanın kendini sosyal olan aracılığıyla göstermesi sonucunda da din, ahlak ve örfi hukuk kuralları oluşmaktadır (Bal, 2014, s.100).

Bu doğrultuda Marxizm ise hukukun asıl kaynağının toplum olmadığını ekonomik üretim biçiminden ötürü ihtiyaca binaen ortaya çıktığını belirtir. Genel olarak baktığımızda toplumsal düzen

ihtiyacının, zaman ve mekânın yapısıyla harmanlanarak hukuki kuralların ortaya çıktığını görmüştük. Ancak Marxizm bu toplumsal düzenin zaten üretim araçlarına sahip olan kesim tarafından belirlenerek hukuki ve ahlaki yapının oluşturulduğunu söylemiştir. Bu sebeple de üretim araçlarını elinde bulunduranların menfaatlerini, değerlerini koruyan hukuki yapı çalışanların aleyhinedir. Zira hukuk burjuva toplumunda proletaryayı baskı altına almanın, onlar üzerinde güç kullanmanın bir aracıdır. Marxist anlayışın tarihsel süreçlerle ilişkilendirildiği tarihsel materyalizm öngörüsüne göre de kapitalist toplum yaşamının en sonunda sona erip sınıfsal bir yapının olmadığı durum gelecek ve proletarya zincirlerini kırarak üstündeki baskı ve tahakkümden kurtulacaktır. İşte tam da bu safhaya gelindiğinde üretim araçlarına sahip olanların elinde bulundurduğu hukuki yapıda, baskı altında tutulması gereken bir sınıf olmadığı için varlığını devam ettiremeyecek ve ortadan kalkacaktır (Işıқтаç ve Koloş, 2015, ss.57-62).

Tarihsel süreçleri temel alan hukuk kuramlarına baktığımızda ise en önemli ismin Friedrich Carl Von Savigny olduğunu görürüz. Savigny bir Roma Hukukçusudur. Savigny hukukun kaynağı, tarihsel süreçlerle ilişkilendirmiştir. Bu nedenle Fransız Medeni hukuku gibi başka bir zaman ve mekânla bağlantılı olarak oluşmuş olan hukukun başka bir yere alıntılanması mümkün değildir. Zira Savigny, hukuku bilinçli bir iradeyle oluşturmanın mümkün olmadığını tarihsel süreç içerisinde ulusun benliğiyle çok yakından ilişkili olarak örf- adetlerden ve uygulanagelenden yani teamüllerden oluşmuş olduğunu belirtmiştir. Tarihsel hukuk anlayışına göre de hukukçunun araştırma konusunun bir parçasını, tarihsel bir ürün olan hukuk düzeninin içerisinde işlediği sosyo-kültürel yapı oluşturmalıdır. Bu araştırma salt tarih olmayacaktır. Araştırılan bir sosyal kurumun (hukukun) işleyiş mantığı ve sürecidir. Araştırma ancak böylelikle, bir kronoloji olmaktan çıkıp, sistemik ve sistematik bir nitelik kazanabilir (Akbaş,2016,s. 53-72).

Dolayısıyla tarihsel süreçlerle iç içe oluşan hukukun her kesime ya da bütün insanlığa uygun olması da beklenemez. Aynı kültür içinde varlığını sürdüren insanların özünden oluşan hukuk, kendiliğinden meydana gelip ilerleyip geliştiği için ne tek bir kanun koyucunun yaratısı ne de yasalaştırılarak ilerlemesi ya da gelişmesi engellenebilecek bir unsurdur. Tarihsel hukuk anlayışı bu doğrultuda yasalaştırmanın hukukun yapısıyla çelişeceğini bütün bireylere uygun üst bir hukukun olmayacağını en önemlisi de başlıca, en temel hukukun örf-adet hukuku olduğunu işaret etmektedir.

Özetle sosyoloji hukukun, insanın ve toplumun olduğu bütün toplumlarda var olduğunu insanların birbiriyle ilişki kurmaya başladığı andan itibaren hukuki kurallara ihtiyaç duyulduğunu belirterek hukuka sosyal bir olgu olarak bakmıştır. Ancak hukuk sosyolojisi içerisindeki teoriler bize hukukun kaynağı, oluşumu ve var olma süreciyle ilgili farklı fikirlerin olduğunu göstermiştir. Bu hukuk görüşleri ve dayanakları farklı görünse de hukuk kurallarının yapısının oluşmasında sunduğu tezlerde benzer tek bir şey vardır. O da nerede bir toplum var olmuşa orada hukukun da var olduğudur.

1.3. Klasik Sosyologların Hukuka Dair Yaklaşımları

Sosyolojik düşünceye yaptıkları katkılarıyla günümüze değin etkileri sürmekte olan ve ardından gelen düşünürleri, sosyologları etkileyen Karl Max, Emile Durkheim ve Max Weber' in sosyolojik hukuk görüşlerinin önem taşıdığı açıktır. Ekonomik, siyasal ve ideolojik unsurlardan yola çıkan bu düşünürler, toplum yaşamındaki düzeni, değişim ve dönüşümü, hukuki kuralların kaynağını, oluşumunu ve işlevini yukarıda belirtilen unsurlarla harmanlayarak açıklamışlardır.

1.3.1. Karl Marx

Klasik dönem sosyologlarından biri olan Karl Marx her ne kadar bir hukukçu olsa da çalışmalarında hukuk, ekonomik yapının gölgesinde kalmış olmakla birlikte aşılması gereken yabancılaşma alanlarından biri olarak gösterilmiştir. Bu nedenle Marx'ın hukukun genel teorisine yani hukukun temel kavram, kural, esas ve kategorilerine ilişkin bütünsel bir çalışması ya da çözümlemesi bulunmamaktadır (Karahanoğulları, 2002, ss.62-63).

Marx sınıf mücadelesi teorisinden hareketle; insanı, hayvan türlerinden uzaklaştırıp aslanan benliğine kavuşturan temel unsurun emek vermesi, çalışması ve işi olduğunu belirtir. İnsanın emeği karşılığında yükseldiğini, düşüncenin dahi doğuştan verilmediğini çaba göstererek emek karşılığı elde edebildiğimizi belirtir. Yine Marx için toplumun temel yapısı, ekonomik zeminli üretim ilişkileri ve üretim güçlerinden oluşmaktadır. Alt yapıya koyulan ekonomi, kendisi dışındaki din, aile, eğitim ve siyaset gibi üst yapıya ait tüm alanları etkileyip dönüştürmektedir. Tüm kurumlar gibi hukukta toplumun sosyo-ekonomik yapısının bir yansıması olarak görülür (Bal, 2014, ss.114-119).

Bu doğrultuda hukuk Marx için beşeri bir üründür. Hukuk gökten zembille inmemiştir toplumun özel bağlamı içerisinde insanlar tarafından soyut ve somut şekilde imal edilmiştir (Melkevik, 2017, s.912-913). Dolayısıyla Marx, hukukun asıl kaynağının toplum olmadığını ekonomik üretim biçiminden ötürü ihtiyaca binaen ortaya çıktığını belirtir. Genel olarak baktığımızda toplumsal düzen ihtiyacının, zaman ve mekânın yapısıyla harmanlanarak hukuki kuralların ortaya çıktığını görmüştük. Ancak Marx bu toplumsal düzenin zaten üretim araçlarına sahip olan kesim tarafından belirlenerek hukuki ve ahlaki yapının oluşturulduğunu söylemiştir. Bu sebeple de üretim araçlarını elinde bulunduranların menfaatlerini, değerlerini koruyan hukuki yapı çalışanların aleyhinedir.

Marx'a göre devlet de hukukla birlikte vardır. Çünkü devlet, kanunlar ve hukuki yapı aracılığıyla üst sınıfın çıkarlarını korumakla görevlidir. Marx ve Engels bu görevi şu şekilde belirtir: *'Devlet iktidarı tüm burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir'*. Bu açıklamaya örnek gösterilebilecek Fransa Başbakanı Guizot' un 1847 yılında yaptığı açıklama ise şu şekildedir: *'Ortalamanın üzerinde bir zekâyâ sahip olduğu halde herhangi bir mülkiyete ve sanayiye sahip olmayan kişinin, politik bakımdan tehlikeli sayılması gerekir'*. O halde hukuk da üretim ve mülkiyet ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan 'burjuva sınıfının' kurallarına uygun olarak inşa edilmiş ve yine bu sınıfın yaşam standartları doğrultusunda belirlenmiştir (Marx & Engels, 2012,s.21).

Bu sebeple de Marx, burjuvazi ile birlikte açıkladığı devletin, burjuvazinin çıkarlarını hukuk aracılığıyla güvenceye aldığını belirtir. Ayrıca hukukun sınıf merkezli yapısına işaret ederek proletaryadan daha fazla haklara sahip olan burjuvazi yapısına dikkat çeker. Ona göre hukuk, sınıfların ortaya çıkmasıyla ortaya çıkmıştır. Hukuk burjuva toplumunda proletaryayı baskı altına almanın, onlar üzerinde güç kullanmanın bir aracıdır. Marx'ın tarihsel süreçlerle ilişkilendirdiği Tarihsel Materyalizm Öngörüsüne göre, kapitalist toplum yaşamının nihayetinde sona erip sınıfsal bir yapının olmadığı durum gelecek ve proletarya zincirlerini kırarak üstündeki baskı ve tahakkümden kurtulacaktır. İşte tam da bu safhaya gelindiğinde üretim araçlarına sahip olanların elinde bulundurduğu hukuki yapıda, baskı altında tutulması gereken bir sınıf olmadığı için varlığını devam ettiremeyecek ve ortadan kalkacaktır. Ancak Marx'ın atladığı bir nokta vardır; devletin

olmadığı, yöneten, yönetilen ayrımının yapılmadığı, sınıflı yapının ortaya çıkmadığı toplumlarda da hukuk olagelmıştır. Marx sınıfın olmadığı yerde hukuk yoktur zaten hukuk ile amaç ayrıcalıklı olan kesimin haklarını korumak dese de klanlarda ya da kabilelerde düzeni ve barış ortamını sağlamaya yönelik kuralların olması Marx'ın yanıldığını açıkça göstermektedir (Bal, 2014, ss. 114-119)

Dolayısıyla Marx için sınıflı toplum yapısı varsa hukuk da vardır. Toplumun değişmesi ile hukuk da değişiklik göstermektedir. Örneğin; kapitalist, sosyalist sistem kendine göre hukuk anlayışı ortaya koyar ve haklar, talepler bu doğrultuda oluşur. Ekonomik yapıda ki değişim, toplumsal hayat ile birlikte hukuki kurallarda da bu değişime özdeş olarak tüm yapı ve kurumları değiştirip dönüştürebilme gücüne sahiptir. Bu genellemeler Marx'ın ekonomik indirgemeci, hukuksal yapının ve hukuksal kurumların iktidarı elinde bulunduranların basit bir aracı konumuna indirgemekle eleştirilmesine neden olmuştur. Son kertede Marx; siyasi, hukuki, kültürel unsurların etkisini apaçık yok saymamaktadır. Fakat bu unsurların ya da kurumların ekonomiye kıyasla temel öneme sahip olduğunu da düşünmemektedir. Ekonomik yapı toplumsal yaşantının, üretim güçleri ve ilişkilerinin temel belirleyicisi olma özelliğini taşıdığı için hukuk, din, siyaset, eğitim ve aile vs. unsurlara Marx'ın yeterince önem vermemesine yol açıp temel analizlerinde de hukuka, kural ve esaslarına yönelik bir çalışmasının bulunmamasına yol açmıştır (Işıқтаç ve Koloş, 2015, ss.57-60).

1.3.2. Emile Durkheim

Sosyolojinin kurucu babalarından olan Emile Durkheim, toplumsal yaşamı toplumsal bir olgu olarak görmüştür. Ona göre hukuk, sosyal ilişki ağlarıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Doğa karşısında tek başına olan insanlar birbiriyle yardımlaşmaya, tehlikelere karşı birbirlerini koruyup kollamaya gereksinim duymaktadır. Durkheim da bu gereksinimi 'toplumsal dayanışma' kavramıyla açıklar.

Durkheim'a göre toplumsal dayanışma, yapısı gereği ne kesin gözleme ne de ölçüye gelen tamamen manevi türde bir hadisedir. Dolayısıyla gerek bu tasnifi gerekse de bu karşılaştırmayı yapabilmek için erişemeyeceğimiz içsel olguyu onu simgeleyen bir dışsal olguyla ikame etmek ve içsel olanı dışsal olan aracılığıyla incelemek gerekir. Son kertede bu gözle görünür simge hukuktur (Durkheim, 2006, s.18). Durkheim bireylerin emeklerini, haklarını ve gerektiğinde özgürlüklerini

karmaşıklaşan kitle toplumlarında muhafaza eden temel unsurun iş bölümünün giderek gelişmesine bağlı olarak toplumsal dayanışmanın mevcut koşullara göre değişmesi ile sağlandığını düşünmektedir. Toplumsal dayanışmanın kendini sosyal olan aracılığıyla göstermesi sonucunda da din, ahlak, örf ve hukuk kuralları oluşmaktadır. Bireylerin ortak değerlerini içinde barındıran etik bir değer olan toplumsal dayanışmayı hukukun en belirgin şekli olarak görmüştür. Hukukun, etik bir olgu olarak toplumsal dayanışmanın en önemli simgesi ve işareti olduğunu vurgulamıştır.

Son kertede toplumsal yaşamda ki tüm değişimler hukuku etkiler ve birlikte bir dönüşüm gösterir. Bu nokta da Durkheim iki dayanışma biçiminin olduğunu belirterek hukuk sosyolojisine yeni bir açıklama sunar. Tek bir gerçekliğin iki farklı görünümü olarak ortaya koyduğu mekanik dayanışma ve organik dayanışma türlerini ortaya atar. Bu doğrultuda hukuk türünün dayanışma biçimlerine göre farklılık arz ettiğini mekanik ve organik dayanışma türlerinde farklı hukuk biçimleriyle karşılanabileceğinin altını çizer (Bal, 2014, ss.100-105).

Bu farklılık mekanik ve organik dayanışmanın içerdiği anlam ile anlaşılacaktır. İlk olarak mekanik dayanışmaya dayalı toplumlarda, bireyselliğin daha az gelişimi, daha küçük ölçekli gruplar ve dışsal şartların türdeşliği gibi bütün unsurlar, çeşitliliği, farklılıkları asgari düzeye indirme konusunda katkıda bulunurlar. Bu tür toplumlar, çok gelişmiş toplumlarda nadiren rastlayacağımız entelektüel ve ahlaki tek biçimliliği düzenli olarak üretir. Burada her şey, herkes için ortaktır. Hareketler tek tip, kalıplaşmıştır. Bu nedenle de herkes aynı durumda aynı şeyleri yapmayı tercih eder, aslında bu durum düşüncede ki tek tipçiliğin de bir yansımasıdır (Durkheim, 2005, s.22). Ne var ki bu tür dayanışmanın hâkim olduğu toplumda bireyler tek başına değil kolektivite içinde anlam bulur. Kendi içinde ortak inanç, ahlak ve grubun kendine özel değer sistemine sahip olan toplum her unsuruyla bir bütünün parçalarını ifade eder. Benzerliklerin ve sözlü sözleşmenin hâkim bulunduğu mekanik dayanışma da bireyler bütün dışında kendi başına var olamadığı içinde 'biz' düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla mekanik dayanışmanın olduğu toplumlarda baskıcı ve ortak bilincin merkezinde olan cezalandırıcı hukuk sistemi vardır. Çünkü bu toplumlar olumsuz bir davranış ya da suça maruz kaldığında bu sadece bireyi etkilemez, bireyin de ötesinde onun içinde bulunduğu toplumsal gruba, topluma karşı yapılmış sayıldığı için bütün çevre etkilenir.

Durkheim' a göre (2005) organik dayanışmada ise 'biz' düşüncesi hâkimiyetini kaybetmiş yerel anlamda 'biz' düşüncesi ortaya çıkmıştır. Farklılıkların hâkim olduğu toplumsal yapıda inanç, ahlak ve özellikle değerlerde bir genelleşme ve çoğulluk sürecine girilmiştir. Gün geçtikçe değişen, dönüşen, karmaşıklaşan toplum yapısı ve toplumsal dayanışmanın yaşanılan zamana göre farklılaşma sürecine girmesi ceza sistemi ve türünü de etkilemiştir. Uzmanlaşmanın arttığı toplum yapısında iş bölümünün de artmasıyla ön plana çıkan bireysellik, bencillik ve çıkarın ön plana çıkması daha sonra da sözlü sözleşmenin yerini yazılı sözleşmenin almasını sağlamıştır.

Yine Durkheim'a göre bir zamanlar tüm hukuk kendiliğinden bilinçsiz olarak işliyordu; âdet böyleydi. Din, eğitim sağlık, ekonomik yaşam konusunda da en azından büyük ölçüde bu durum geçerli sayılırdı. Yerel ve bölgesel çıkarlar kendi hallerine terk edilmiş ve unutulmuşlardı. Bugün bizimki gibi bir devlette ve belli derece farklılıklarıyla büyük Avrupa devletlerinde, adaletin idaresiyle, halkın eğitim hayatıyla, ekonomik hayatıyla ilgili her şey bilinçli bir hale girerek her gün yeni bir kararın alındığına şahit olunmaktadır (Durkheim, 2006, s.141). Toplumsal olandan kaynağını almayan bilinçli bir el ile değişime maruz kalan yapı da normların belli bir kitlenin elinden çıkması, ahlaki değerlerin göz ardı edilmesine de neden olmaktadır.

Bilinçli olarak değişen yapıyla birlikte de değerlerin daha özel olduğu, kutsal sayıldığı yapıdan genelleşen değerler sistemine geçilerek değerler etkisizleşmiş ve yeni bir hukuk tipi de oluşmuştur. Daha önce cezalandırıcı hukuk hâkimken yeni oluşan hukuk ile birlikte onarıcı/ iade edici hukuk anlayışı ortaya çıkmıştır. Yeni ortaya çıkan durum öncesinde cezalandırıcı hukuki sistemde genel olarak kısas ön plandayken onarıcı/iade edici hukuki anlayışla birlikte diyet ön plana çıkmıştır. Böylelikle ceza ortak bilincin merkezinden çevreye geçiş yapmıştır. Fakat şöyle bir istisna vardır ki ulus devletlerin yükselişe geçtiği dönemde devlete karşı işlenen suçlar toplumun her bireyine karşı yapılmış olarak görülmektedir.

1.3.3. Max Weber

Bir diğer klasik dönem sosyoloğu olan Max Weber, Marx ve Durkheim'in aksine hukuka, hukuk kurallarına ve temel esaslarına dair bütüncül bir çözümlene sunmuştur. Hukuka ilişkin yapmış olduğu sosyolojik analizlerle hukuk sosyolojisi alanına ilişkin önemli katkılarda bulunan

Weber, geleneksel otoriteden rasyonel- yasa temelli bürokratik otoriteye doğru bir evrimin olduğu tezinden hareket ederek hukuk ile ilgili görüşlerini de bu temelden yürütmüştür. Modern Batı toplumlarında rasyonel ve öngörülebilir bir hukuka ihtiyaç duyulduğunu savunan Max Weber, kapitalist toplumda dinsel ve çalışma ilişkilerini ele alarak önemli sonuçlar elde etmiştir (Işıқтаç ve Koloş, 2015, s.63).

Öncelikle hukuki normların, örfi hukuk kuralları olarak karşımıza çıkışı uzun zamandan beri sürekli biçimde tekrarlanan davranışlara uymanın zorunlu hale gelmesiyle olmuştur. Bu oluşumdan ve devletin yaptırım gücünden beslenerek modern hukuk kuralları oluşmuştur. Hukuki kuralların oluşumunu ele alan Weber bu durumu şu şekilde anlatır; öncelikle eylemle alışkanlıktan doğan psikolojik uyum, başlangıçta yalın alışkanlıktan oluşmuş sonra bağlayıcı olarak deneyimlenmiş davranışa sebep olmuştur. Daha sonrasında ise pek çok kişi arasında böyle bir davranışın dağılımının farkındalığıyla ‘konsensüs’ olarak insanların yarı ya da tam bilinçli beklentilerinde diğerlerine göre anlamlı olarak uygun düşen davranışına ilişkin olarak birleştirilmiş hale gelmiştir. Sonuçta da bu şekilde ‘müşterek anlayışlar’ sayesinde saf teamülden ayrıldığı, zorlayıcı yürütmenin güvencesini elde etmiştir (Weber, 2014, s.189).

Ayrıca Weber için modern toplumsal yapıyı geleneksel toplum yapısından ayıran temel unsur her yapıda ve kültürde farklı noktaların hızlı bir değişim, dönüşüm içine girmesidir. Toplumların değer atfettiği baskın değerler, kurallar ve en önemlisi de toplum düzeni bu değişimden fazlaca etkilenmiş toplumsal ilişkilerde belli bir yere özgü olmaktan çıkmıştır. Bu değişimin doğal bir sonucu olarak toplumsal düzeni sağlayacak yeni kurallar sistemine gereksinim duyulmaya başlanmıştır. Çünkü kapitalist sistemin, ticari malların üretiminin ve ticaretin giderek büyümesiyle oluşan şehirlerdeki bolluk ve rahatlık içindeki yaşayış, bireylerin güvenlik arzusunun ve ekonomik isteklerine cevap verebilecek nitelikte olması beklenmektedir. Bu beklenti de ancak öngörülebilir ve hesaplanabilirlik özellikleri mevcut olan yeni bir rasyonel hukuki yapıya gereksinimi ortaya çıkarmıştır. (Yüksel, 2011, s.38-41).

Bu gereksinime yol açan ve günümüz toplumlarını geçmiş toplumlardan ayıran temel özellik Weber’e göre ‘modern çağın ruhu’ dur. Modern çağın ruhu; hukuk, bürokrasi, din ve özelde kapitalizm araştırmalarının ana temasını oluşturmuştur. Bu sebeple Weber’ in hukuk, bürokrasi ve

kapitalist toplum yapısına ilişkin görüşlerinden yola çıkılarak hukuka dair analizlerine yer verilmeye çalışılacaktır.

Weber'e göre modern batı toplum yapısının en önemli yapı taşlarından biri ve onun da '*rasyonel bir kurum*' olarak ele aldığı kapitalist toplum yapısına egemen olan kurum hukuktur. Rasyonel bir kurum olarak nitelendirdiği hukukun hesaplanabilir ve öngörülebilirlik özelliklerine dikkat çeken Weber bu hukukun kapitalist toplumların temel ihtiyaçlarından doğduğunu belirtir. Çünkü kapitalist toplum yapısı işlevselliğini arttırabilmek adına hesaplanabilir teknik iş araçlarına gereksinim duyduğu gibi hesaplanabilir bir hukuka ve biçimsel kurullarla işleyen bir işletmeye de gereksinim duymaktadır(Weber, 2011, ss.8-18). Dolayısıyla Weber' in hukuk anlayışı Topuzkanamış' a göre de ne sadece toplumsal yapının bir yansıması ne de hâkim sınıfın iradesinin bir ürünüdür. Hukuk ve kapitalizm bir diğerinin asli sebebi olmamasına karşın paralel ve katkı sağlayarak ilerleme göstermektedir (Topuzkanamış, 2012, s.257).

Bu tür bir hukuk sistemi ve bu tür bir işletme, ekonomik etkinlikler açısından böylesi hukuk tekniğine ve biçimsel mükemmelliğe yalnız Batı toplumlarında erişmiş ve ortaya çıkmıştır. Yasalar ve hukuka bağlı bir siyasal örgütlenme olarak devlete de sadece Batı toplum yapısında karşılaşılmıştır. Dolayısıyla rasyonel bir şekilde dile gelmiş kanunlara, rasyonel bir şekilde dile gelmiş kurallara ve bu kurallara paralel siyasal bir düzenleme anlamında devlet, uzman görevliler tarafından yürütülen, onun özü için gerekli olarak görülen ilk örneklerini bir yana koyarsak sadece Batı toplumlarında görülmüştür (Weber, 2011, ss.8-18).

Yine Weber açısından bürokrasi, kesinlikle insanlara değil kurallara, bir kişisel ilişkiler ağına değil bir görevler hiyerarşisine dayandığı için, en etkili ve teknik bakımdan en üstün organizasyon biçimidir. Bu nedenle Weber de modern siyasal kitle partilerinin kaçınılmaz olarak bürokratik olduklarını düşünür. O, insanın 'yeni bir kölelik çelik kafesi' içinde insanlığından uzaklaşacağını düşünmesine rağmen, kitlelere güvenmez. Bu nedenle bürokrasi modern toplumda egemenlik sürecinin bir parçasıdır. Modern toplumda muhtemelen karizmatik liderlerle bir şeyler yapabilmenin dışında, ondan kaçabilmeyi bile ümit etmeyi düşünmez. Çünkü bürokrasi en az sayıda en çok verimlilik, öngörülebilirlik ve hesaplanabilirliği elde etmeye çalışan en akılcı sistemdir. Zira hukukun işlerliği içinde akılcı sistemin olması da elzemdir (Slattery, 2012, s.41-44). Çünkü hukuk,

modern toplum yapısında rasyonel nitelikleriyle beraber toplumsal düzen içinde genelin iyiliğini düşünerek hareket eden sistemdir. Bu sistem tıpkı eğitim, siyaset, ekonomi, sanat gibi rasyonaliteyi temel alan örgütler tarafından dönüştürülerek oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, geleneksel yapıdan kopuş konusunda hukuki yapının kaynağı, oluşumu ve temellerine değinen, klasik sosyolojik teorinin oluşumuna katkıda bulunan; Karl Marx, feodalizmden kapitalizme ekonomi temelli anlatımı, Emile Durkheim mekanik yapıdan organik yapıya doğru dönüşen toplumsal yapıyı toplumsal dayanışma ve iş bölümü kavramından hareketle, Max Weber geleneksel otoriteden rasyonel-yasa temelli bürokratik otoriteye doğru bir evrimi hukuk kuralları ile ilişkilendirerek anlatmaya çalışmışlardır.

1.4. Sosyolojik Hukuk Düşüncesine Çağdaş Yaklaşımlar

Bu kısımda çağdaş hukuk sosyologları olan Eugen Ehrlich, Georges Gurvitch, Louis Althusser ve Niklas Luhmann'ın düşüncelerine değinilecektir. Zira bu isimler bilimsel çalışmalarını hukuk sosyolojisi ekseninde gerçekleştirmiş ve çalışmalarına asıl rengi veren de bu hukuk sosyolojisi çalışmaları olmuştur (Işıқтаç ve Koloş, 2015, s.69). Bu nedenle de çalışmanın bu başlığı altında Eugen Ehrlich, Georges Gurvitch, Niklas Luhmann ve Louis Althusser gibi isimlerin çalışmalarının temel noktalarını oluşturan hukuk yaklaşımlarına yer verilecektir.

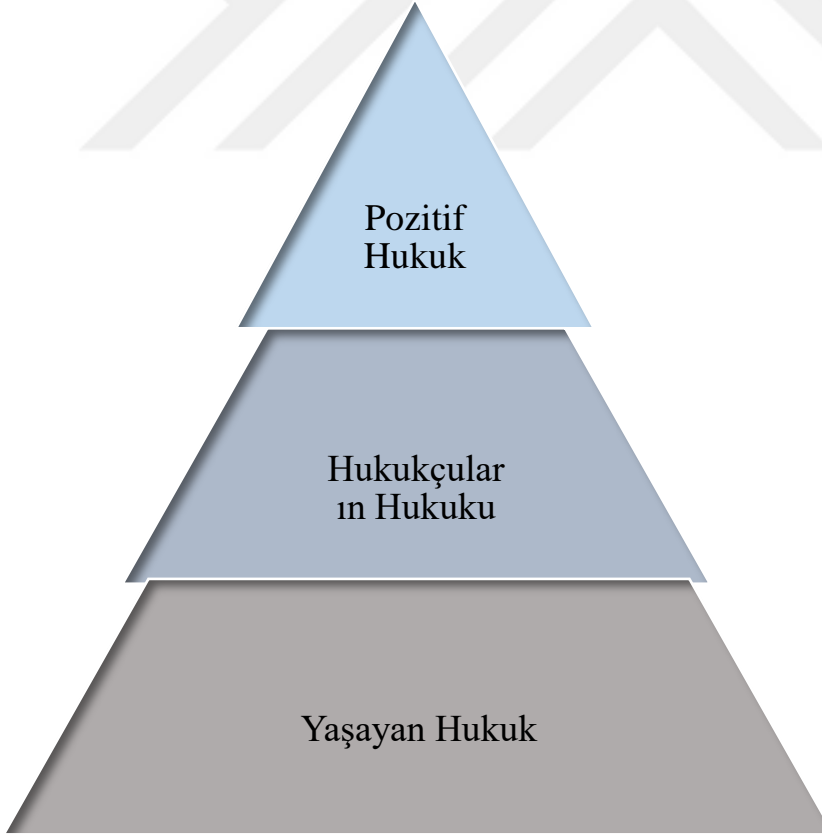
1.4.1. Eugen Ehrlich

Modern hukuk sosyolojisinin kurucusu olarak görülen Eugen Ehrlich'in hukuku yaşayan bir olgu olarak ele almasında ve hukuk düşüncesinin oluşmasında etki eden temel unsurlardan biri yaşadığı yer olan bugünkü Ukrayna, zamanın Avusturya-Macaristan imparatorluğuna bağlı Bukowina' nın farklı etnik unsurları (Almanlar, Yahudiler, Ermeniler, Romenler, Macarlar, Çingener, Ruslar) barındıran heterojen bir toplum yapısının bulunması ve hukukçu kimliğidir (Can, 2011, s.169).

Zira Ehrlich toplumsal birlik olarak işaret ettiği kiliseler, dinsel gruplar, partiler, dernekler ve hatta ailenin tüm ilişkilerinin toplamının oluşturduğu tamamen heterojen olan yapıların kendi hukukların bir araya gelmesiyle genel ve yeni bir hukuk sistemi kendini gösterir. Ona göre bu oluşan

yeni hukukta değişimlerle kendini g¼ncelleyebilen dinamik bir yapıya sahip olan yaşıayan hukuktur. Bu sebeple de hukuk bir baskı sistemi değil de toplumu d¼zenleme g¼revini ¼stlenmiř, yaşıamın her anında var olan bir kuruluştur (Işıktaç ve Koloş, 2015, ss.74-77). Ehrlich bu kuruluşun ¼ç katmanlı bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. En alt basamakta hukuk sosyolojisinin konusunu oluşturan kendiliğinden oluşan toplumsal d¼zen kuralları olarak da nitelendirilen ‘yaşıayan hukuk’ ya da ‘spontane hukuk’ yer almaktadır. İkinci basamakta ‘Hukukçuların Hukuku’ olarak adlandırılan hukukçuların içtihatlarının meydana getirdiği hukuk yer almaktadır. Bu hukuk yaşıayan hukuk g¼z ön¼nde bulundurularak oluşturulduğu için sosyal gelişmelerin gereklerine de uygundur. ¼ç¼nc¼ basamaktaysa ‘pozitif hukuk’ yani normların oluşturduğu dogmatik yapıya sahip devletin resmi hukuku bulunmaktadır (Can,2011,s.170).

Bu basamaklar g¼rsel olarak yansıtılacak olursa;

şekil 1. 1: Ehrlich'in D¼ř¼nce Sisteminde Yaşıayan Hukuk Piramidi (Aşan, 2013, s.2).

Yukarıdaki şekilde de resmedildiği üzere yaşayan hukuk Ehrlich için temel olandır o halde sosyolojide yaşayan hukuk ile ilgilenmelidir. Çünkü devlet tarafından hazırlanan zorlayıcı pozitif hukukun ve hukukçuların hazırladığı kişiler ve gruplar arası çatışmaları ortadan kaldırmayı hedefleyen hukuk kurallarının yahut hukukçuların içtihatlarından oluşan kaidelerin altında toplumu barışçı bir iç düzen halinde yaşatan bir hukuk kendini gösterir. Bu hukuk, bütün durumlarda temel hizmetini gördüğünden ve bütün diğer hukuk kurallarından çok daha fazla objektif olduğundan toplum düzenini sağlama noktasında da kilit bir rol oynar. İşte tam da bu sebeple hukuk sosyolojisinin temel görevi, yaşamın doğrudan ele alınmasıyla incelenecek olan yaşayan hukuktur (Georges,1951, s.632).

Ehrlich'e göre hukuk, kaynağını toplumun kendisinden alan, toplumsal yaşamda örgütlenmeye karşılık gelen bir olgudur. Hukukun toplumu örgütlemek olan temel görevi alışılmış olarak kullanılan araçların türüne göre iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan biri toplumdaki davranışların düzenlenmesiyken diğeri ise ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümlenmesidir (Rehbinder,1971, ss.455-456). Dolayısıyla da toplumun kendisiyle özdeşleşen yaşayan hukuk aynı zamanda da toplumsal yaşantı üzerinde egemen olan hukuktur.

Bu görüş doğrultusunda da Ehrlich 'pozitif hukuk' anlayışına 'doğal hukuk' kavramına başvurmaksızın karşı çıkmıştır. Toplum yaşamı içerisinde hukuksal durumlarda başvurulması gereken hukukun; topluma hukuk adı altında takdim edilen ve devlet elinden gücünü alarak yaptırım gücüne sahip olan resmi hukuk kurallarından ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Ehrlich çoğulcu bir hukuk anlayışını dile getirmiştir (Can,2011, s.171). Bu düşüncelerinin gelişmesinde hukukçu kimliği ve yaşadığı toplumun heterojen bir yapıya sahip olmasının da etkisi olan Ehrlich tek tip bir hukuk yerine göreceliliği ve topluma göre hukuki yapının olması gerektiğini ve çoğulcu hukuk düşüncesini savunmasıyla birlikte postmodern bir anlayışa da işaret etmiş olur.

1.4.2. Georges Gurvitch

Georges Gurvitch sosyal bir olgu olarak gördüğü hukuku, toplumsal düzeni sağlayan yapı olmasının yanı sıra meşruiyetini de toplumun değerlerinden, kültürel kodlarından alan aslında toplumun içinden çıkan toplumsal sistemin değişimine paralel olarak değişip dönüşen bir yapı olarak görür. Her toplumun kendi gerçekliğine, değerlerine, adalet anlayışına kültürel kodlarına uygun ve

tarihsel süreçlerden etkilenen hukuk bulunduğu için tek bir hukuk tanımlaması yapmaktan kaçınır (Işıқтаç ve Koloş,2015, ss.93-96).

Zira Gurvitch'e göre hukuk sosyolojisi, kuralların içerisinde saklı bulunan semboller, değerler ve bu değerlerle ilişkili kolektif inanç ve kabuller de dâhil olmak üzere hukukun toplumsal gerçekliğinin her bir alanı ile ilgilenmektedir. O halde Gurvitch'in hukuk sosyolojisi anlayışının temelinde sosyal gerçekliğe ilişkin sosyolojik analizlerinin hâkim olduğunu rahatça söyleyebiliriz (Akbaş, 2012, s.180).

Gurvitch hukuk sosyolojisinin alanları ve aynı zamanda da ele aldığı sorun alanları olarak nitelendirdiği üç ana ayrım yapar. Bunlar; Sistematik- mikro hukuk sosyolojisi, karşılaştırmalı ya da diferansiyel hukuk sosyolojisi ve genetik ya da makro hukuk sosyolojisidir.

Sistematik ya da mikro hukuk sosyolojisi, hukukun toplumsal temellerini ve toplumsal yaşam içindeki görünümünü de ele alarak hukuk-toplum ilişkisini inceler (Canatan, 2013, s.56) Gurvitch'in sistematik hukuk sosyolojisi ayrımıyla Ehrlich'in yaşayan hukuku arasında hukukun toplumsal gerçeklik karşısındaki görünümünü ele almaları bakımından da bir benzerlik kurulabilir.

Karşılaştırmalı ya da diferansiyel hukuk sosyolojisi ise, hukukun mikro alanından makro alanına doğru geçişle birlikte karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse diferansiyel hukuk sosyolojisi, bir taraftan toplulukların, toplumsal grupların bir taraftan da kapsamlı toplumların hukuki tipolojisine giren alandır (Gurvitch,1956, s.220). Bu alanda birbirinden farklı toplumların hukuklarının türlerine göre yapılan ayırmda hem kendi fonksiyonları hem de bu fonksiyonların diğer toplumların hukuki yapılarıyla karşılaştırılarak devlet-hukuk arasındaki bağ analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Gurvitch'in hukuk sosyolojisinin hem alanı hem de sorun alanları ayrımının sonuncusu olan genetik ya da makro hukuk sosyolojisi ise; hukukun aslını, gelişmesini ve değişen süreçlerini dinamik bir süreçte ele alan ve belirli toplum tiplerinde hukukun değişme, gelişme ve yok olma eğilim ve faktörlerini inceleyen kısmıdır (Türkbağ,2008,s.53).

Bu ayrımınla birlikte Georges Gurvitch'in hukuk düşüncesi ve hukuk sosyolojisi alanına katkılarının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu konulardaki düşüncelerinin zeminini oluşturan temel kavramları da ele almak gereklidir. Tıpkı Eugen Ehrlich gibi Georges Gurvitch de hukuk

düşüncesini üç temel kavram üzerine kurgulamıştır. Bunlar; hukuksal çoğulculuk, normatif olgu ve sosyal hukuk kavramlarıdır.

Toplumsal gerçeklik görüşleriyle ve hukuksal çoğulculuk kavramını ele alırken aynı temelden yola çıkan Gurvitch için, farklı topyekûn toplum tipleri tek bir sosyolojik belirleyicilik formülüyle açıklanamadığından formüller arasındaki farklılığın zeminini oluşturan ve tarihsel gerçekliğe temel yaratan toplumsal gerçeklikteki belirleyici hususlarda tek tür, evrensel ve mutlak değil; çoklu kısmi, sınırlı ve göreceli olacakları açıktır (Cangızbay, 1999, s.355).

Yine bu anlayış doğrultusunda hukuksal çoğulculuk, heterojen toplulukların bulunduğu toplum yapısında devletin tek bir hukukla geneli kapsamaya çalışmasına bir tepki olarak da görebileceğimiz bir olgudur. Bu olguya göre hukuksal iktidar sadece devletin tekelinde bulunmamalıdır. Çünkü devlet hukuku; örf hukuku, hukukçuların hukuku, mahkeme kararları ve doktrinler gibi hukuk türlerinden üstün olmadığı gibi önceliği bulunduğu da ileri sürülemediğinden sadece bu hukuk kaynaklarından birisidir. Hukuksal çoğulculuk anlayışına göre hukukun kaynağı salt devletin ya da yasalarla sınırlandırılmaması gerektiği için de devlet dışında pek çok sosyal grupta kendi hukuklarını oluşturabilme yeteneğine sahiptir (Can, 2011, ss.238-239).

Toplumların öteden beri süregelen yaşamları neticesinde her toplumun farklı hukuku olabileceğine bu doğrultuda da hukuksal çoğulculuğa dikkat çeken Gurvitch, her toplumun kendi hukukunu ‘normatif olgular’ dan destek alarak meydana getireceğini düşünmektedir. Yani hukukun ilk esaslı gerçekliğini oluşturan temel yapı normatif olgulardır (Gurvitch,1945, s.171). Dolayısıyla bu normatif olgular bütün hukukun müsbetliğinin kaynağı olduğu gibi kaynakların da kaynağıdır (Gurvitch, 1949, s.240). Zira yasalar günümüzde yaptırım gücünü nasıl devlet eliyle sağlıyorsa, içinde bulunduğu toplumsal hayatın içinden gelen normatif olgulardan kaynağını alan hukukta meşruluğunu toplumun birliğinden, bütünlüğünden almaktadır.

Son olarak Gurvitch hukuk yaratıcı olguları kişisel değerler ve kişilik üstü değerler olmak üzere ayırarak ikili bir yapı ortaya koymuştur. Kişisel değerlerle alakalı olan ve hukukun oluşumuna katkı sağlayan olgular bireysel hukukun oluşmasına katkı sağlarken kişilik üstü değerlerle ilişkili olan yapı ise Gurvitch’in kişisel değerlere nazaran daha fazla önem atfettiği alan olan sosyal hukukun

oluşumuna katkıda bulunur. Hatta Gurvitch bu düşünceden hareketle demokrasinin, örgütlenmiş ya da organize hale gelmiş sosyal hukuk alanına tekabül ettiğini ortaya koymuştur. Bu düşünce bilhassa da hukukun oluşumuna ilişkin izahları göstermektedir ki Gurvitch'in temel amacı normatif olgular temelinden hareketle normlarda ortaya çıkan gerçeklik ilişkilerini ele alarak hukuksal çoğulculuğa ve sosyal hukuka ilişkin gerçek kaynakları aramaktır (Can,2011, s.236).

1.4.3. Niklas Luhmann

Niklas Luhmann, Talcott Parsons'ın yapısal-işlevselci sistem kuramından hareketle yola çıkarak işlevsel-yapısal anlayışla, bir yeni işlevselci olarak kendi sosyal sistem teorisini ortaya koymuştur. Sosyolojik açıdan Luhmann'ın yeni işlevselci olarak nitelendirilmesindeki temel unsur Parsons'ın aksine kurumların işlevlerini önceleyip ilk olarak onları analiz ettikten sonra yapıyı ele almasından gelmektedir. Sosyal sistem teorisiyle ön plana çıkan Luhmann'ın bu teorisine göre sosyal sistemler birbiriyle alakalı olan sosyal eylemlerin yapılarıdır.

Bununla birlikte Luhmann'ın çalışmaları genel olarak üç temel üzerine kuruludur bunlar; sistem, iletişim ve evrim teorisidir. Ona göre hukuk bir sistem ve iletişim şekli olarak var olduğu için hukuku, genel sistem teorisi içerisinde ele almıştır (Işıқтаç ve Koloş,2015, s.100). Sistem teorisine göre sosyal sistemler birbiriyle ilişkili sosyal eylemlerin yapılarıdır. İşlevsel- yapısal sistem de tam olarak bu sosyal sistemleri ele almaktadır (Heper,2015, s.12).

Luhmann da işlevsel-yapısal sistem kuramında, toplumsal yaşamı birbirinden farklı sistemlerin bir araya gelmesiyle birlikte meydana gelen bir büyük sistem olarak görmesi sebebiyle bu sistemin içinde barındırdığı her bir sistemi de kendi içinde çözümlenmeye çalışır. Dolayısıyla bu kuram toplumsal olana ilişkin anlatımların, ifadelerin ve varsayımların dış karmaşıklık karşısında işlevselleştirilmeleri gerektiği noktasından hareket eder. Bu anlayışa göre de sosyal sistem içerisinde giderek artan uzmanlaşma, iş bölümü ve mevcut sistemlerin giderek artan karmaşıklığı içinde sağlam durabilmek için sistemler kendilerini koruyacak davranış sistemlerini geliştirmek zorundadır (Ökçesiz,1991, s.78). Esasında Luhmann'ın bu yaklaşımı Emile Durkheim'in artan farklılaşma ve uzmanlaşmayı ifade ederek ortaya koyduğu organik dayanışmalı toplumların hukukuyla ilgili yaklaşımıyla bir benzerlik taşımaktadır.

Ayrıca Luhmann için ‘autopoietik’ yani kendi kendini üreten sistemlerin beş temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar; sistem ve sistemi oluşturan temel elementleri üretirler, kendilerini düzenlerler, kendi sınırlarını çizerler, sistem ve çevreyi ayırıştırırlar ve kendi içyapılarını düzenlerler (Ertong, 2011,10). Bu anlamda hukuka kendine özgü bir anlam ve autopoietiklik atfederek ‘sistem’ ve ‘iletişim şekli’ olarak gören Luhmann hukuku; kapsayıcı toplumsal sistem içerisinde ekonomi ile politika, bilim ve sanat, aile ve eğitim, din ve spor vb. gibi toplumların tali sistemleri içine koymaktadır. Böylelikle hukuk, kapsayıcı toplumsal sistemin bir parçası olarak kendini idame ettiren bir alt sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bal,2014, s.143).

Normatif bir yapıya sahip olan hukuk belirtilen alt sistemler içinde muhtemelen kuramın en esaslı kullanılabildiği sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistem kuramıyla birlikte göreceli bir özerklik elde eden hukuk, kendi kendini idame ettirebilme ve karmaşıklaşan toplum yapısıyla birlikte yeniden üretebilme özelliğine de sahiptir. Hukukun bu özellikleri uzmanlaşmanın, farklılaşmanın baş gösterdiği toplumlarda hukukun kendini belirlemesine ya da daha açık bir ifadeyle hukukun kapsam ve içeriğine ilişkin belirlemelerde bulunmasına yol açar. Böylelikle hukuk, kendini belirleyen, kendi üzerinde düşünen, toplumda başka hiçbir sistemin yerine getiremeyeceği fonksiyonlara sahip olan, toplumsal süreçlere binaen kendini yenileyen bir sistem olarak vardır (Çataloluk,2010,s.161).

Yani Luhmann için hukuk sistemi, belirtilen nitelikleriyle bireylerin davranış beklentilerinde bir süreklilik oluşturur nitekim suç işleyen ceza alacağını bildiği gibi değer sistemine uyum sağlandığı zaman her iki tarafın fayda sağlayacağı da bilinmektedir. Toplumsal yaşamda oluşturulan bu düzen, bireylerin güven duygusunu arttırırken, geleceğe yönelik kaygılarını da azaltmıştır.

Aslında hukuk üzerinden bireyin sağladığı bu fayda Luhmann için pek de önem arz etmemektedir. Çünkü Luhmann’ın üzerinde durduğu temel unsur hukukun, toplumun -toplumsal sistemlerin bütününe karşılık gelen yapının- var oluşuna ya da varlığını devam ettirmesine yönelik ne gibi katkılarının bulunduğunu ortaya koymaktır. Öyleyse diyebiliriz ki hukukun temel işlevi, belli bir süreç içerisinde hukuk sisteminin kararları tarafından üretilen ve zaman içinde ortaya çıkan normatif beklentileri bir düzene koymas, istikrarlı hale getirmesidir (Sarıbay, 2011, ss.9-10).

İşte tam da bu husus açıkça göstermektedir ki Luhmann’ın sistem teorisinde hukukun, toplum içerisindeki başka hiçbir sistemde, normatif davranış beklentilerini bir düzen içerisine oturtma

fonksiyonuna sahip olamadığını bu nedenle de hukukun temel bir işlevi yerine getirdiğini ortaya koymuştur.

1.4.4. Louis Althusser

Marx'ın tek taraflı, tek nedenselli olarak anlaşılması gerektiği üzerinde duran Althusser, Marx'ın yaklaşımını çok nedenselli olarak açıklamaya çalışmıştır. Marx'ın görüşlerini yeniden değerlendirerek altyapı ve üst yapıya dair düşüncelerinden de hareketle Marx'dan farklı ancak yine de marksist olarak adlandırabileceğimiz bir düşünceyle hukuka dair düşüncülerini oluşturmuştur. Bu doğrultuda hukuka dair bakış açısını görebilmek amacıyla Althusser'in görüşlerini ele alan yorumlardan ziyade kendi ifadelerinden yola çıkarak tezinde temel noktaları oluşturan ideoloji, toplum, birey, devlet ve devletin baskı aygıtları ve yeniden üretim sürecine katkıda bulunan, ideoloji kullanarak işleyen, ideolojinin gerçekleşmesini sağlayan 'devletin ideolojik aygıtları' hususuna değinilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle bireyden önce kurgulanan ideoloji için bireyler birer 'özne' dir. Althusser'in ideolojik özne ve ideolojik bir hayvan olarak nitelendirdiği insanın ideoloji olmaksızın varlığını sürdürmesi güçtür (Althusser, 1994, s.61). Çünkü insanın özünün bir parçası haline dönüşen ideoloji hem onların ayırımına varabildiği bilinçlerini hem de kendileri dışında kendilerini etkileyen toplumun baskın düşünce yapısı ya da ideolojisiyle bir bütünlük oluşturmuştur. Ayrıca toplumda kendi varoluşunu tamamlaması hususunda da ideolojiye gereksinim duymaktadır. Althusser de bu noktada ideolojiyi toplumsal formasyonu oluşturan üç ana düzeyden (ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerden) biri olarak görmektedir.

İdeolojinin üretimine ve yayılımına katkı sunan aile, din, ekonomi, hukuk, sendikalar gibi yapıları devletin ideolojik aygıtları olarak görmek nihayetinde devletin genelle olan ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır. İdeolojik aygıtlarla devlet zihniyetinin taşıyıcısı olan okul, ordu ve kilise vb. öğretilen beceriler yönetici ideolojiye bir boyun eğiş ya da bu ideoloji 'pratiğinin' ve egemenliğinin bir yansımasıdır. Elbette bu durumun gerçekleşebilmesi için tüm üretim, sömürü, baskı görevlileri ve 'ideoloji profesyonellerinin' görevlerini bilinçli olarak yerine getirmek bu ideolojiyi az ya da çok

benimsemiş olmaları da gerekmektedir. O halde diyebiliriz ki emek gücünün yeniden üretimi, ideolojik boyun eğme biçimlerinin altında ve içinde sağlanmaktadır (Althusser,1994, ss.23-24).

Nitekim Marksist gelenekte devlet, yönetici sınıfların artık değerlerin zorla elde edilmesi sürecine boyun eğmesi için, işçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini güven altına almalarını sağlayan bir baskı 'makinası' dır. Bu nedenle tüm siyasal sınıf mücadeleleri devlet çevresinde gerçekleşir. Çünkü sınıf mücadelelerinin asıl amacı devlet iktidarını elde etmek ve böylece devlet iktidarını ellerinde bulunduran sınıflar ya da ittifaklar aracılığıyla devlet aygıtını kendi hedefleri doğrultusunda kullanmaktır. Marksist devlet teorisinde proletarya bu amaç için var olan devlet aygıtını yıkmalı ve bu ilk aşamada onun yerine bambaşka bir devlet aygıtı yerine koymalıdır. Daha ileri bir süreçte ise devletin yıkılma sürecini başlatmak için devlet iktidarını ele geçirmesi gerekmektedir. Althusser, Marksist devlet teorisini kendisinden çok önce açılan bir yol olarak görüp bu yoldan ilerleyeceğini fakat siyasal pratik alana sıkışıp kalmış alanı açmak daha da genişletmek amacıyla devlet aygıtının yanında olan ancak onunla da karıştırılmaması gereken ayrı bir gerçeklik olarak 'Devletin İdeolojik Aygıtları' kavramını belirler (Althusser, 1991, ss.27-33).

Bu bağlamda Althusser 'Devletin İdeolojik Aygıtları' nın yani birbirinden farklı ve kendilerine özel yapılara sahip olan kurumların bir açılımını yapar. Bunlar; Dini DİA (değişik kiliseler sistemi', Öğretimsel DİA (değişik, özel ve devlet okulları sistemi), Aile DİA' sı, Hukuki DİA, Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem), Sendikal DİA, Haberleşme DİA' sı (basın, radyo-televizyon vb.) , Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.). Althusser, Devletin baskı aygıtlarından farklı olan Devletin İdeolojik aygıtlarını tanımlarken iki ayrımı da ortaya koyar. Bunlardan ilk olarak devletin az sayıda baskı aygıtına karşın çok sayıda ideolojik aygıtı bulunmaktadır. İkincisi ise devletin birleşik (baskı) aygıtının tümüyle kamu alanında yer almasına karşılık Devletin İdeolojik aygıtların en büyük kısmının özel alanda yer almasıdır. Kiliseler, partiler, sendikalar, aileler, bazı okullar vb. özeldir. Yine Althusser'e göre devletin baskı aygıtları (Ordu, mahkeme, hapishane, polis) zor kullanarak işler fakat DİA' lar ideoloji kullanarak ilerlemektedir. Devletin baskı aygıtlarında, baskıya tümüyle öncelik verilirken ideoloji ikinci plandadır. Ne var ki DİA' lar da ideoloji tümüyle öncelik kazanırken baskıya en son durumda hafifletilmiş ve gizlenmiş olarak ikincil bir işlev verilmektedir. Böylelikle kiliseler ve okul, ceza, ihraç, seçme vb. uygun

yöntemlerle yalnız kendi çobanlarını değil sürülerini de ‘disipline sokarlar’ (Althusser, 1994, ss.33-35).

Marksist bir yorumlamayla hukukun sınıf çıkarlarının devamlılığını sağlayan yapısına dikkat çeken Althusser görüldüğü gibi mahkemeler ve hukuk arasında bir ayrıma gider. Mahkemeleri muhalifleri güçsüz kılan devletin baskı aygıtları arasında gösterirken hukuku ise sınıf çıkarlarının sürekliliğini sağlayan ve siyasal çıkarların korumalığını yapan devletin ideolojik aygıtları arasına koyar. Devletin ideolojik aygıtlarından biri olan hukuk ideolojisi sayesinde toplumda sağlanmak istenen düzen için dayatılan hukuki ve ahlaki ideolojiyle birlikte bireylerin yeniden üretiminin, durmaksızın devamlılığı sağlanmaktadır. Öyle ki hukuku, hem üretim ilişkilerine katkıda bulunan hem de bu ilişkilerin temel ilkelerini bünyesinde taşıyan ‘vatana millete hayırlı bir birey’ ya da ‘makbul vatandaş’ ın sınırlarını belirleyen yapı olarak görmek mümkündür.

Ayrıca devletin İdeolojik Aygıtlarından biri olarak işaret ettiği hukuki yapı da devlet ile bütünleşik bir yapıya sahiptir. Her ne kadar gerçek olarak yapılmış olan bir baskıya yaslanmasa da baskı çoğu durumu önleyici bir işleve sahiptir. Örneğin devletin hiçbir baskı aygıtı doğrudan doğruya devreye girmese dahi bireylerin sözleşmeye uymak zorunda hissetmeleri devlet zihniyetini dayatan ideolojik aygıtların işlevselliğini de açıkça göstermektedir.

1.5. Modernite, Modernleşme ve Hukuk

Modern hukukun kaynağının ve temel dayanaklarının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle modernite ve modernitenin en belirgin çeşitlerinden biri olan modernleşme kavramları açıklanacaktır. Daha sonrasında ise Türkiye’de modernleşme ve hukuk başlığıyla Türkiye’yi modern hukuka götüren süreçle beraber modern hukuk karşısında devletin rolü de ele alınarak modernleşme sürecine ilişkin toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşüm süreci irdelenecektir. Modern hukukun oluşumu ve temel niteliklerinin ele alındıktan sonra modernleşme bağlamında hukuk ve devlet başlığıyla modern hukukun devleti koruma altına alan, meşrulaştıran ve ona üstünlük atfeden yapısına yer verilecektir.

1.5.1. Modernite

Modern kavramı Hans Robert Jauss tarafından ele alınan uzun bir tarihe sahiptir. ‘Modern’ kelimesi Latince ‘modernus’ biçimiyle ilk defa 5. yüzyılda Hristiyanlığın varılan o gününü eski Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmıştır. Kavramın içeriği daima değişim geçirmesine rağmen ‘modern’ terimi hep, kendini eski’ den yeni’ ye bir geçişin sonucu olarak görmek için antikçağ ve kendisi arasında ilişki kuran dönemlerin bilincini dile getirmiştir. (Habermas, 1994, s.31). Yani eski antik dönemden kopma ve farklılaşmış yeni bir yapıya işaret edilmektedir. Nitekim modern olanın bugüne, yeni olana vurgusu esasında geleneksel olana bir karşıtlığa işaret etmektedir.

Canatan’ a göre sosyolojik anlamda gelenek kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve kültürle paralelken modernite ise zamanın, içinde bulunduğumuz anı temsil etmektedir. Bu nedendir ki modernite açısından geleneksellik; tutuculuk, akıldışılık ve gericilikle özdeş olup geçmiş dönemlerde ihtiyaca binaen ortaya çıkan alışılmış durumların gelenekselleşmiş haliyle alakalı ihtiyaçların sona ermesiyle sürekliliğini kaybetmediği içinde gelişmeyi engellemektedir. Ne var ki modernite kendini gelenek karşıtı olarak tanımladığı süre boyunca ‘türedi’ bidat bir olgu ya da sapmadır. Zira geleneksellik milyonlarca yılın birikiminin bir toplamıyken modernite ise son birkaç yüzyılın ürünüdür. Bu da gelenekten tam bir kopuşu ifade eden modernitenin köksüz yapısına işaret etmektedir. Aslında modernite her ne kadar kendini geleneksel yapıdan apayrı görse de toplumsal yaşantı bir süreklilik içindedir ve ortaya çıkan her yenilik geçmişten bir parça taşır. Geleneğe karşıt yenilikler dahi kendini geleneğin düsturlarına göre konumlandığı için üzerlerinde geleneğe dair pek çok vardır ve geleneğin etkisinden çıkamazlar (Canatan, 1995, s.28). Giddens’ a göre de geleneksel ile modern arasında süreklilikler bulunmaktadır ve bunlar birbirlerinden tamamen ayrı parçalar değildir. Bu nedenle geleneksel ve modern çok genel bir biçimde karşılaştırmanın ne kadar yanıltıcı olduğu bilinmelidir (Giddens,1998, s.14).

Bir bilinç formu olarak üzerine pek çok söz söylenen modernite ilk olarak Avrupalılaşmayla birlikte 1960’a kadar Batılılaşma ve son olarak da bilim ve teknik ile özdeş görülmüştür. İlerleyen dönemlerdeyse bir adım daha öteye geçerek toplumsal gelişme ve ilerleme noktasındaki temel eksikliğin ‘modernite eksikliği’ olarak görülmesine kadar uzanmıştır. Öyle ki Giddens moderniteyi

17. yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak tarif ederken Berger ise batının kendi üstünlüğüne inanmasının bir aracı ve zihniyet oluşumu olarak görmüştür. Yine benzer bir şekilde Bauman ise modernitenin kendini gelişmiş ve uygar olarak gören Avrupa’nın barbar olarak gördüğü diğer toplumları uygarlaştırma aracı olarak tanımlamıştır (Aydın, 2014,ss. 10-21).

Şüphesiz daha net bir tanımlama sunabilmek tarihsel olarak modernitenin ele alınmasıyla mümkün olacaktır. Berman’ın ayırımından yararlanarak moderniteyi üç ayrı döneme ayırarak inceleyecek olursak; pre-modern olarak adlandırdığı ve modern hayatın yeni yeni ortaya çıkmaya başladığı ilk dönem 16. yüzyıl Rönesans hareketiyle başlayıp 18. yüzyıl Aydınlanma arası, ikinci dönem 1790’ların büyük devrim dalgasıyla başlayarak 20. yüzyıl kadar olan döneme kadar devam eder ve son olarak 20. yüzyıldan günümüze değin ilerleyen süreçtir (Berman, 1988, ss.16-17). Modernitenin ilk temelleri ilk dönem olan 16. yüzyılda Rönesans ve Reform hareketlerinden 18. yüzyıl Aydınlanma hareketlerine kadar uzanmaktadır. Aydınlanmayla beraber bilgi ve gelişmeye olan bağlılık artmış, akıl temelli yaşama geçilmiştir. Modernitenin yukarıda belirtilen bugüne, dünden kopmaya ve farklılaşmaya olan vurgusu aydınlanma düşüncesiyle birlikte açıkça amaçlanmıştır.

Habermas’ a göre de modernite projesi olarak adlandırdığı durum 18. yüzyıl Aydınlanma düşünürlerinin; nesnel bilimi, evrensel ahlak, hukuk ve tek başına var olabilen sanatı kendi iç mantıkları temelinde geliştirme meselesinde sarf ettikleri düşünsel bir gayretten ibarettir. Temel hedef ise ortaya koyulan birikimle insanlığın gelişimine, özgürlüğüne ve hayat kalitesine katkıda bulunmaktır. Dolayısıyla akılcılığın ön plana çıktığı aydınlanmayla birlikte rasyonel toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve rasyonel düşünce tarzlarının gelişmesi; efsaneyi, dini, akıldışılığı, iktidarın keyfi kullanımını ve insanı kendi çıkmazlarından kurtarmayı vaat ediyordu (Harvey, 1997, ss. 25-26). Bu anlamda aydınlanma dönemi mutlak doğruya ulaşmanın, rasyonelliğin, toplumsal yaşamı bir düzen ve denetim altına almanın ve evrenselliğin temel alındığı modernite yapısını ortaya çıkarmıştır.

Modernite bu dönem sonrasında Sanayi ve Fransız Devrimleriyle karşılaşır ve 20. yüzyıla kadar ki olan dönem içinde ortaya çıkan sanayileşme, makineleşme, kentleşme vs. durumların

devamında kapitalizm, laiklik ve demokrasinin ön plana çıkmasıyla birlikte farklı bir sürece girer. Bu süreç içerisinde Marx ve Weber'e göre ekonomik ilişkiler farklı bir boyuta bürünmüştür. Örneğin, Marx'a göre modernite insana bir yandan özgür olma vaatleri verirken bir yandan da onun daha fazla sömürülmesine yol açmaktadır. Sanayileşme ve makineleşmeyle birlikte, eskiye kıyasla aynı zamanda daha çok üretmesiyle verimliliği artan insan toplumsal yaşam ve doğa üzerinde daha baskın hale gelmiştir. Ancak modernitenin doğal sonucu olan kapitalist süreç içerisinde sanayileşme, insanı makinenin bir dişlisi haline getirmiştir ve insan ilk önce yaptığı işe daha sonra kendine ve en son olarak da iş arkadaşlarına karşı yabancılaşır.

Dolayısıyla Marx'a göre modern dünyayı biçimlendiren asıl dönüştürücü güç kapitalizmdir. Feodalizm çöküşü ile birlikte yerel tımara bağlı olan tarımsal üretim, ulusal ve uluslararası pazarlar için yapılan üretimle yer değiştirir; bu noktada, yalnızca sınırsız çeşitlilikte ürünler değil insanın iş gücü de metalaşmıştır. Bu nedenle modernliğin belirgin duruma gelen toplumsal düzeni hem ekonomik sistemi hem de diğerleri bakımından kapitalisttir (Giddens, 1998, s.20). Toplumdaki tüm kurumlara tesir eden kapitalist düzen modern toplumsal yaşam içerisinde katı olan her şeyin buharlaşıp evrenin bir parçası olmasını da sağlamıştır (Harvey, 1997, s.24). Fakat Marx, modernitenin oluşturduğu bu yeni toplumsal düzen içerisinde modern bireylerin içinde buldukları kapitalizmle mücadele etme güçlerinin de bulunduğunu düşünmektedir.

Max Weber ise kötümser bir bakış açısıyla 'demir kafes' e benzettiği modern toplumda ekonomik ilişkilerin farklılaştığını bunun akabinde rasyonel kapitalizmin geliştiğini ve emeğin metalaştığını belirtmiştir. Ancak bunu Marx'dan farklı olarak anlatan Weber, teknoloji ve insan faaliyetlerinin bürokratik olarak örgütlenmesi hususunda merkeze oturttuğu 'rasyonelleşme' kavramı temelinde düşüncelerini oluşturmuştur. Modern toplumları önceki toplumsal yapıdan ayıran unsurun da rasyonalitenin ortaya çıkmasında görmektedir. Bu doğrultuda da modern dünyayı, maddi ilerlemenin, yalnızca bireysel yaratıcılığı ve özerkliği ezen bir bürokrasinin genişlemesi pahasına elde edildiği paradoksal bir süreç olarak betimlemiştir (Giddens, 1998, ss.17-20).

Bu süreç içerisinde ortaya çıkan kapitalizm, demokrasi, laiklik vs. unsurlarla toplumsal yaşam rasyonelleşmeye uğradığı için artık dünyanın büyümesi bozulmuştur. Batı toplumlarının ayırt edici bir ürünü olarak gördüğü formel akılcılıkla oluşan ve evrensel olarak uygulanan hukuk, kurallar ve düzenlemelerin en fazla görüldüğü toplumdur (Ritzer, 2011, s.89). Batı toplumları modernite

öğretilerini doğal olarak kazandıkları için asıl sorun diğer toplumların nasıl modern olacağına yatmaktadır. Weber de bu görüş doğrultusunda moderniteyi doğu toplumlarının temel problemi olarak tanımlamaktadır. Bu toplumların modernite problemini çözebilmelerinin asıl aracını ise batılılaşmada ve batı toplumların uygarlık seviyesine erişebilme de görmektedir. Son olarak 20. yüzyıldan günümüze değin ilerleyen süreç içerisinde modernitenin öğretilerinin sınırları alabildiğine yayılmış, konumlandığı alan genişlemiş ve en önemlisi de evrenselleşmiştir.

Moderniteye dair kavramsal bir inceleme ve Berman'ın üç döneme ayırdığı tarihsel modernite sürecinden yola çıkılarak bu dönemler ve modernite gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır. Görülmüştür ki modernlik Crary'in de deyimiyle yaygın yan anlamlarının aksine, baştan aşağı yeniden oluşturulmuş bir dünya değildir. Daha ziyade, bazı eleştirmenlerin gösterdiği gibi modernize edilmiş uzam ve hız aralıklarında yaşamak, ama aynı zamanda da –ister toplumsal olsun ister doğal-kapitalizm öncesi yaşam dünyalarının kalıntılarında ikamet etmek gibi melez ve uyumsuz bir deneyimdir (Crory, 2015, s.71).

1.5.2. Modernleşme

Modernleşmenin de ne olduğuna dair bilgi vermek önce kelimeye etimolojik olarak yaklaşmakla mümkün olacaktır. *Modernus*, *Modo* kelimesinden türemiş olan ve Latince 'hemen şimdi' anlamına gelen bir kavramdır. Şimdiye ait olana, eskiden kopuşa ve farklılaşmaya, çağa özgü olana dair bir vurgu yapmaktadır. Bu kavram aslında kendini doğu toplumlarının ilerisinde gören batılı toplumlar ve kimseler tarafından batının geçirdiği modernite sürecini kazanma yani az gelişmiş doğu toplumlarının modern hale gelme süreçlerini modernleşme kavramıyla açıklamasıyla ortaya çıkmıştır. Modern söylemin ötekisi olarak öne sürülen gelenek ise modernleşme sürecince geleneksel kurum ve yapıların aşılmasıyla çağa özgü işlevleri yerine getirebilme sürecine girmesi olarak görülmektedir.

Esasında modernleşme kavramı pek çok farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Fakat bu farklı tanımlara rağmen geleneksel tarımsal üretim ve küçük çaplı el sanatlarına dayalı durağan bir yapıdan sanayileşmenin, kentleşmenin ve okuryazarlık oranının arttığı, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının geliştiği dinamik bir yapıya geçiş modernleşme olgusunun ortak özelliği olarak gösterilebilmektedir. Modernleşmenin belirleyici fonksiyonu ise tarıma dayalı toplumsal yapıdan sanayiye dayalı

toplumsal yapıya bir geçiştir. Yani modernleşme bu işlevleri ve özellikleriyle birlikte toplumsal yaşamda bir farklılaşma, değişim ve uzmanlaşmayı beraberinde getirerek toplumu eski değerlerinden uzaklaştırıp ona yeniden şekil vermektedir (Aslan ve Yılmaz, 2001, s.94).

Giddens da yaşanan farklılaşma, değişim ve uzmanlaşmayı modernliğin temel dinamikleri olarak bahsettiği üç temel ilke; zaman ve uzamın ayrılması, toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılması ve toplumsal ilişkilerin düşünömsel olarak düzenlenmesi ile açıklamaktadır. Zamanın uzama bağlanmasını nitekim zamanın toplumsal ve bölgesel özelliklerle ilişkilendirilerek tanımlanması olarak görölebilir. Ancak modernliğin yayılmasıyla aynı dönemde mekanik saatin ve takviminde dünyaya yayılımıyla zaman uzamdan kopmuş, zaman dilimleri ortaya çıkarak yöre de artan bir şekilde düşselleşerek tek yönlü gelişim sürecine girilmiştir. Zaman ve uzam boyunca yerinden çıkartılma ile de toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından kaldırılmasını ve yeniden yapılandırılması sağlamıştır. Giddens' a göre iki tane yerinden çıkartılma mekanizması vardır; simgesel işaretler ve uzmanlık sistemleri. Simgesel işaret olarak gördüğü para için 'Zamanı paranteze almanın ve ticari işlemleri belli bir alana taşımanın yolu' olarak tarif eder. Para sayesinde zaman- uzam uzaklaşması daha da somutlaşır. Örneğin para, metal ya da kâğıt olarak dolaşır; fakat modern bir ekonomik düzende parasal işlemlerin büyük kısmı bu biçimlere bürünmez. Bu nedenle Giddens parayı yerinden çıkarma düzeneklerinden biri olarak zaman-uzam uzaklaşması aracı olarak görür. Son olarak yerinden çıkarma mekanizması olarak uzmanlık sistemlerinden ise içinde yaşadığımız toplumsal yaşamı düzenleyen avukat, mimar, doktor, vb. profesyonellerin her an ortaya çıkacak olan problemleri ya da bireyin sorunlarını çözümlmeleri ve bunu yaparken de toplumsal yaşamı sürekli etkilemelerini kast eder. Bu her iki yerinden çıkarma düzeneği zamanın uzamdan ayrılmasını, kolaylaştırdıkları zaman-uzam uzaklaşmasının bir koşulu olarak varsaymakla kalmaz, teşvik de ederler. Tabi hem simgesel işaretler hem de uzmanlık sistemleri güvene dayanır. Unutulmamalıdır ki güven modernlik kurumlarının en önemli parçalarındandır (Giddens, 1998, ss. 25-34). Ancak burada modern kurumlarda bulunan güvenin sembolik olarak kaldığı gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü modernleşme sürecinde toplumsal hayatta ağır ağır ilerleyen yeni söylemler hem güvensizlik ortamı yaratır hem de güvenilebilir, hesaplanabilir ve rasyonel yeni bir dünya sunmaya çalışır.

Modernliğin temel dinamiklerinden sayılan modernliğin düşünümselliği ise gelenek-modernite karşıtlığıyla açıklayan Giddens, modern toplumların en modernleşmişinde bile geleneğin bir rolü olduğunu belirtmiştir. Ama bu rol genelde, dikkatlerini çağdaş dünyadaki gelenek ile modernlik bütünleşmesi üzerinde yoğunlaştırmış olan yazarların inandığından çok daha az önemlidir. Çünkü gerekçelendirilerek haklılaştırılmış olan gelenek, iğreti giysiler içindeki bir gelenektir ve kimliğini yalnızca modernliğin düşünümselliği üzerinden oluşturur. Dolayısıyla modern toplumsal yaşamın düşünümselliği ise toplumsal uygulamaların bu uygulamalarla ilgili yeni bilgiler ışığında sürekli olarak kendini reformize ettiği bu şekilde de karakterini yapıcı olarak değiştirdiği gerçeğinden oluşmaktadır (Giddens, 1998, ss.42-43).

Baransel'in de (1974, s.77) belirttiği gibi tek yönlü, doğal, zorunlu hatta evrensel bir süreç olarak görülen modernleşme süreci ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, teknolojik ve hukuki alanlarda bir takım değişme ve gelişmelere yol açmaktadır. Diğer bir deyişle bu değişme ve gelişmeler ekonomik ve teknolojik alanda tarıma dayalı bir toplumsal yapıdan sanayiye dayalı bir değişimi yani sanayileşmeyi, sosyal, kültürel ve siyasal anlamda toplumsal değişmeyi ve bütünü ile modernleşmeyi ifade etmektedir. Belirtilen bu değişme, gelişme ve uzmanlaşmalar modernleşme sürecinin dinamik ve karmaşık yapısına da dikkat çekmektedir.

Tıpkı Eisenstadt' ın toplumların sosyo-ekonomik değişimlerini ve toplumsal örgütlenmenin yapısal değişimlerini modernleşmenin iki temel özelliği olarak gördüğü gibi bizde modernleşme ve değişim sürecinin daha net anlaşılması için ekonomik, siyasal ve kültürel alanda yaşanan değişimleri ele alacağız. İlk olarak modernleşme sürecinin ekonomik alanda meydana getirdiği değişime değinecek olursak; sanayi öncesi toplumlarda birincil faaliyet olan tarımsal üretimin merkezi aileydi ve meslekler nispeten doğuştan geliyordu. Aile bireyleri sadece geçinebilmek amacıyla artı ürün düşünmeden ailenin devamlılığını sağlayacak, hayatını idame ettirecek kadar çalışmış ve üretmiştir. Sanayileşme sonrasında modernleşme süreci endüstri, ticaret ve hizmet gibi faaliyetlerin tarımsal faaliyetlerin önüne geçmesini sağlamıştır. Modernleşme, ekonomik bakımdan mal işgücü ve para piyasalarının geliştirip paranın değişim gücü ve parasal düzeneklerin önemini arttırmıştır. Böylelikle küçük ölçekli aile şirketleri ve fabrikalardaki sınırlı imalat ve yerel ticaret şirketleriyle bankalar merkezleşmiş, bürokratikleşmiş büyük üretim ve ticaret örgütlenmeleri haline dönüşmüştür (Kongar,2013, ss.230-231). Diğer bir deyişle ekonomik alanda yaşanan değişimi küçük

çaplı tarımsal ve madencilğe dayalı yapıdan kapitalizmin baş gösterdiği endüstriyel toplumsal yapıya doğru köklü bir değişim olarak gösterebiliriz.

Siyasal alanda yaşanan modernleşme ise; daha öncesinde basit yapıları toplumların en önemli kurumlarından biri olan din kurumu ve dini değerlerin geniş bir alanı kapsadığı, başat olduğu hatta siyasi hayatı etkisi altına aldığı bir yapı vardı. Fakat modern toplumlarda modernleşmenin alt unsurlarından biri olan laiklik iktidarın kaynağının dinin, din adamlarının, toprak sahiplerinin ve askerlerin etkisinden sıyrılmasına neden olmuştur. Modernleşmeyle birlikte geleneksel değerlerin, dinin katılığının yerini esneklik alması, merkezin yönetiminde her insanın katkısının olabilmemesinin önünü açmıştır. Ayrıca ulus-devlet yapıları oluşmadan önce merkezin çevre üzerindeki etkisi daha kısıtlıyken modernleşmeyle birlikte merkezin artan gücü daha fazla alana etki etmesine yol açmıştır. Bürokratik alanda yaşanan bu etkinin genişlemesi ulus- devlet yapısından liberal demokratik alana doğru bir değişimi de tetiklemiştir.

Kültürel alanda ise tarımsal faaliyetlerde merkez görevi gören aile modernleşmenin endüstriyel yapıyı öne sürmesiyle ekonomik alanda etkisi azalmış bununla birlikte sanayileşme ve makineleşmeyle birlikte ailenin büyüklüğünde de değişimler yaşanmıştır. Kişiler ailenin denetiminden dışına çıkarak bireysel olarak var olmaya başlamıştır. Bunun akabinde de kırdan kente göçler artmış şehirleşme hız kazanmıştır. Yine modernleşmeyle birlikte artan farklılaşma ve uzmanlaşma yeni iş alanlarının ve mesleklerin ortaya çıkmasını sağlarken bazı mesleklerin önemini de azaltmıştır. Sanayileşme öncesi işlerin ve mesleklerin doğuştan olduğu yapı yerini bireyin kendi çabasına bırakmış ve toplumda dikey hareketlilik noktasında bir artış gözlenmiştir. En önemlisi de dinin etkisinin azalması laik bir eğitim anlayışını doğurmuş ve eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte okuryazarlık oranında ki artış toplumun eğitim seviyesini arttırmıştır.

Genel olarak ekonomik, siyasi ve sosyo- kültürel alanlardaki modernleşme göstermiştir ki yaşanan hızlı değişim toplumsal yaşamda kurumların fonksiyonlarının farklılaşmasına kimilerinin kimi işlevlerini işlevsiz hale getirirken kimi kurumlara ise daha fazla ya da yeni işlevler yüklenmesine neden olmuştur. Hızla karmaşık bir hal alan toplum, modernleşmenin etkisiyle beraber geleneksel cemaat yapısından koparak kendine özgü toplumsal ilişkiler sistemi kurmuş ve yeni kurumsal ve düşünsel yapıların oluşmasını sağlamıştır. Toplumsal ilişkilerin yerel bağlarından uzaklaşarak yeni bir zaman ve mekâna yerleştirilmesi geleneksel cemaat yapısının sağladığı güvenin

azalmasına yol açarak çatışmaların artmasını sağladığı gibi dayanışma duygusunu da azaltmıştır (Yüksel, 2006, ss.218-219).

1.5.3. Türkiye’de Modernleşme

Türkiye’de yaşanan modernleşmenin daha net anlaşılabilmesi ilk önce modernite ve modernleşmenin kapsamının anlaşılabilmesiyle mümkündür. Kabaca özetlersek aydınlanmayla birlikte ortaya çıkan modernite düşüncesi, bilgi ve gelişmeye olan bağlılığı, akılcılaştırmayı temel kabul varsayarak yeni olana, dünden kopmaya ve farklılaşmaya vurgu yapan bir olguyken modernleşme ise modernite ilkelerini toplumların kazanma süreci olarak ele almıştı. Bu süreçte modernleşmeyle birlikte liberal, kapitalist ekonomi ve ulus-devlete doğru yaşanan değişimle birlikte toplumsal yapıdaki ilişkilerin yerel bağlamlarından kopmasıyla geleneksel bağlamdan çözümler yaşanmıştır. Yaşanan çözümleri, içinde yaşadığımız toplum ekseninin de ele almak ise modernleşmenin aşamalarını ve etkilerini daha net görebilmemize yardımcı olacaktır. Aslan ve Alkış’ a göre (2015) modernleşme sürecini Türkiye’de Cumhuriyet ile birlikte ele almak modernleşmenin zeminini görmemizi engelleyecektir. Çünkü Osmanlı’da geleneksel yapıdan ilk kopuş ya da modernleşmenin ilk resmi adımları olarak nitelendirebileceğimiz süreç Tanzimat Dönemiyle beraber başlamıştır. Bu nedenle işe Tanzimat Dönemiyle başlamak hatta Tanzimat Dönemi’ nin alt yapısını da ele almak daha yerinde olacaktır. O halde diyebiliriz ki Türkiye’ nin modernleşme süreci yaklaşık iki yüz yıllık bir zamanı içermekte ve bu zaman sarfında sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve hukuki pek çok değişimler ve yenilikler yaşanmıştır. Bu nedenle 1923 Cumhuriyet’in kurulması, ulus devlet yapısının oluşması bu değişim ve yeniliklerin bir toplamı yani modernleşme sürecinin devamı olarak meydana gelmiştir.

17. yüzyılda Avrupa’da Rönesans ve Reform ile birlikte akılcılaştırmanın temel alınmasıyla feodalitenin sona ermeye başlamasıyla birlikte merkeziyetçi devletler kurulmaya başlamıştır. Bilimsel ve teknik alanda yaşanan gelişmeler Avrupa’nın her geçen gün ilerlemesini sağlamıştır. Buna karşın aynı dönemde Osmanlı’da yükselme döneminden sonra duraklama dönemine geçilmiş ve savaşların uzun sürmesi ve mağlubiyetlerin artması, ganimet gelirlerinin azalması, saray masraflarının artması, kapitülasyonların yaygınlaşması, küçük yaştaki çocukların tahta çıkması, saray kadınlarının devlet yönetimine karışması, coğrafi keşifler sonucu ipek ve baharat yolunun önemini kaybetmesi vs. durumlar merkezi otoritenin bozulmasına yol açarak Osmanlı Devletinin bir

çöküş ve çözülme dönemine girmesini sağlamıştır. 17.yüzyılda Osmanlı ıslahatçıları Avrupa'yı örnek almadan ekonomik ve askeri alandaki girişimleriyle birlikte, kişilere bağlı olarak yaptıkları iyileştirme adımlarını baskı yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılsa da saray, ulema ve asker ıslahatlara karşı çıkmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde Avrupa' da Fransız Devrimiyle birlikte eşitlik, özgürlük, adalet, milliyetçilik ve ulusçuluk akımı gibi söylemler ön plana çıktı. Osmanlı Devletinde ise durum daha kötüye giderek gerileme dönemine girildi ve hukuk hariç her alanda ve Avrupa örnek alınarak 17.yüzyıla oranla daha kalıcı ıslahatlar yapılmaya çalışıldı. Örneğin, I. Mahmut zamanında ilk defa batı tarzı ıslahatlar yapıldı, ilk defa batıdan bir uzman getirildi ve batı tarzında ilk teknik okul olan Hendesehane açıldı. III. Selim Avrupa'da yaşanan değişimleri baz alarak radikal ıslahatlar yapmaya çalıştı. Yaptığı ıslahatlar arasında; nizami cedit adına yeni bir ordu kurması, ilk kalıcı elçilik açılması, bilim insanlarından mevcut duruma dair raporlar istemesi, ilk devlet matbaasını kurması, şeyhülislamın yetkilerini kısıtlaması ve yerli malına teşvik edilmesi sayılabilir (Zürcher, 2015, ss.43-54).

Sunar'a göre 19. yüzyıl ise tam anlamıyla bir Avrupa yüzyılı olarak tarihe geçti. Fransız ve sanayi devrimleriyle birlikte Avrupa'da sosyal, kültürel ve iktisadi hayat yeniden şekillenmeye başlamış ve dünyaya yayılma çabasına da girilmiştir. İlerlemeye devam eden sekülerleşmiş ve hızlı bir modernleşme sürecine giren Avrupa' nın karşısında güçsüz rakiplerinin olmaması daha fazla hammadde ihtiyacı doğan Avrupa'nın yayılcı politikalarını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemle birlikte Avrupa insanı coğrafi keşiflerle birlikte dış dünyayı keşfe çıkan, Rönesans ve reformla içinde yaşadığı kavramsal dünyada bir anlam arayışına giren, Aydınlanma ile var oluşa dair sorular ortaya koyan, vatandaş olarak siyasal açıdan modern devletin yapılarını oluşturan, seküler, aklın egemenliğine inanmış, ilerlemeye güdümlü bir insandır (Sunar,2006, ss.76-78).

19. yüzyıl Osmanlı için yaşanan askeri yenilgiler ve ekonomik bozulmalara beraber sonunu getirmeye başlamıştır. Bu sonu geciktirme adına tamamen Avrupa örnek alınarak her alanda yapılan ıslahatlarla halk ilk defa yönetime katılmış demokratikleşme adına adımlar atılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devletinin ilk demokratikleşme hareketi olan 1808 Senedi İttifak ile ilk defa padişahın yetkileri kısıtlanmıştır. Ayrıca II. Mahmut zamanında ayanlık, tımar ve müsadere sistemi kaldırılarak Avrupa'ya eğitim amaçlı ilk öğrenciler gönderilmiş, yurt içi geziler düzenlenmiş, yabancı dil bilen diplomatlar yetiştirmek amacıyla tercüme odaları kurulmuş, ilk resmi gazete takvim-i vekayi

kurulmuş ve İstanbul'da ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Bu döneme kadar yapılan reformlar ile devletin eski gücü yeniden sağlanmaya çalışılmış ve dağılmayı engelleyeceği düşünülen batının modern sistem ve orduları örnek alınmıştır. Yine de devletin eski haline dönmesi imkânsızdı. Çünkü Zürcher'e göre reformların en zayıf noktası ekonomik ve mali temelden yoksun olarak uygulanmaya çalışılmasıydı. İlaveten reformlar bir hayli pahalıydı, çünkü bunlar imparatorlukta ilk kez, (modern ölçütlerde olmasa da) 'dev bir merkezî devlet' kurulmasına yol açmışlardı. Devletin mali kaynakları tamamen yetersizdi ve bu kaynakları arttırma girişimleri de çok kötü yürütülmekteydi (Zürcher, 2015, ss.77).

Zürcher' e göre (2015) 1839'da Sultan Abdülmecit'in tahta çıkışıyla birlikte modernleşme adımları atılmaya devam edilmiştir. Anayasacılığa geçişin ilk adımı ve resmi modernleşme aşaması olarak görülen 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanıyla birlikte padişah kendi gücünden hariç kanun gücünü kabul ederek iktidar merkezi saraydan Babıalî'ye geçmiştir. Bu reformun amaçları arasında dış destek sağlamak, dış müdahaleleri engellemek ve imparatorluğu kurtarmak gibi amaçlarda bulunmaktaydı. Aynı zamanda Fransız İhtilalinin etkilerini azaltmaya yönelik atılan bu adım klasik liberal düşünceden de izlerde taşımaktadır. Bütün tebaanın can, mal ve ırz güvenliğinin sağlanacak olması, herkesin gelirine göre vergi vermesi, herkesin mal ve mülk sahibi olabilmesinin önünün açılması ve mahkemelerde bütün tebaanın eşit olarak yargılanabilmesi Tanzimat Fermanının başlıca reformlarındanıdır. 1856 yılında da yayınlanan Islahat Fermanıyla birlikte Müslüman-gayrimüslim eşitliği tam olarak sağlanmaya çalışılmıştır. Avrupalı devletlerin baskılarının bir sonucu olan bu fermanlarla birlikte Osmanlılık fikriyle etnik farklılıkların göz ardı edilmeye çalışılması amaçlanmıştır. Bu dönemde ki reformlar ise; modern nizamiye ordusunun kurulması, vasıfsız elemanlar tasfiye edilerek uzmanlaşmaya gidilmesi, iltizam sisteminin yerini aylıklı muhassıllar alması, cizye ve ağnam vergisinin kaldırılması, arazi kanunnamesinin çıkarılmasıdır. Yeni laik yasa ve kurumlar meydana getirilmeye çalışılarak ölüm cezası kaldırılmış, nizamiye mahkemeleri oluşturuldu, laik eğitim anlayışıyla sıbyan ve idadiler kuruldu, kâğıt para olan kaime basılarak ekonomik sıkıntılar azaltılmaya çalışıldı ve yeni bir tip olarak kalemiye' nin belirmesi başlıca reformlardan gösterilebilir.

Genç Osmanlılar yapılan bu reformları esasında Ali ve Fuat Paşalar' ın politikalarını, geleneksel Osmanlı ve İslam değerlerini hiçe saymak, Avrupa'nın yüzeysel taklidi ve Avrupa'nın

çıkarlarını korumakla suçluyorlardı. Onlara göre Tanzimat politikaları Osmanlı'nın var olan gücünü de ortadan kaldırarak devletin çözülüş ve çöküşüne zemin hazırlamaktaydı. Bu durumdan kurtuluşu da Genç Osmanlılar, imparatorluğa getirilecek olan temsili, anayasal ve parlamenter bir yönetim de ve bütün tebaaya yurttaşlık ve devlete sadakat duygusunun aşılmasında görmekteydi (Zürcher, 2015, s.109). Genç Osmanlıların baskısıyla meşrutiyet ilan edilmiş ve Türk tarihinin ilk yazılı anayasası olan 1876 Kanun-i Esasiyle birlikte Osmanlı tarihinde Ayan ve Mebusan Meclisi olmak üzere çift parlamentolu dönem başlamıştır. II. Abdülhamit ile birlikte devam eden süreçte idari yapının gücünü koruma reformları devam etmiştir. Artan toprak kayıplarına karşın dış politikada benimsenen İslamcılık anlayışıyla birlikte devam eden reformlarla modern okullar açıldı, demiryolları inşa edildi ve haberciliğin gelişimi için *Journal Teşkilatı* kurulmuştur. 19 Mart 1877 de ilk kez toplanan meclisin ikinci toplantısından sonra hükümete karşı yaptığı eleştiriler meclisin 1908'e kadar kapatılmasına neden olmuştur. 1908-1908 arası II. Abdülhamit'in baskıcı politikaları altında geçmiştir. 1908 yılında yapılan Reval Görüşmeleri sonucunda Osmanlı'nın içine düştüğü kötü duruma karşı isyan başlatan İttihat ve Terakki rejimi değiştirmeye yönelik ilk isyan olan 31 Mart Vakasından sonra meşrutiyet ikinci kez ilan edilmiştir. Bu durum siyasi alanda yapılacak olan yeniliklere de kapı aralamıştır.

Osmanlı'nın son döneminde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık gibi fikir akımları güç kazanmıştır. Fakat balkan savaşlarıyla toprak kaybeden Osmanlı' da artan milliyetçilik düşüncesi Osmanlıcılık anlayışının önemini yitirmesine yol açarken Birinci Dünya Savaşı sonrasında da İslamcılık düşüncesinden vazgeçilmiştir. Bu doğrultuda Ziya Gökalp Türk kültürüne ulusal karakter atfedilerek yeni reformların yapılmasını istemiş, eski Osmanlı devlet anlayışının sağlanması temelinde çağdaş görüşlere göre yeniden tanımlanması yeni şartlara uygulanmasını vurgulamıştır. Ziya Gökalp'in etkisiyle 1908'e kadar Osmanlıcılık fikrini benimseyen Jön Türklerde Türkçülük akımının etkisi altında kalmıştır. 1913'e kadar küçük de olsa reformlar yapmaya devam eden Jön Türkler, aile hukukuyla ilgili davalarla şeriat mahkemeleri yerine sivil mahkemelerin ilgilmesini, laik okulların din ulemasının etkisinden çıkarılmasını, şeyhülislamın yetki alanı daraltılmış, tıp ve edebiyat fakültelerine kız öğrencilerin alınmasını sağlamıştır. Ayrıca bazı büyük eserler Türkçeye çevrilmiş, ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla ulusal bir banka da kurulmuştur (Karpat, 2016, ss.110-116).

Avrupa’da devletlerin vatandaşlarıyla olan ilişkileri sosyal sözleşmeler aracılığıyla sağlanıyordu. Osmanlı’nın son dönemlerinde de benzer uygulamalara gidilmiş fakat sonuçsuz kalmıştır. Yaşanan askeri yenilgi ve ekonomik bozulmalar Osmanlı İmparatorluğunun sonunu getirerek yeni bir devletin kurulması sonucunu doğurmuştur. Aslında yukarıda da bahsettiğimiz Osmanlı’nın son dönemlerindeki bütün reform hareketleri, Avrupa’yı Osmanlı’nın ilerisine çeken adımların en başta da ulus- devlet anlayışının örnek alınmasından oluşmuştur. Yine aynı amaçla Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte gerçekleşen bir dizi reform ve inkılaplar dinin siyasal ve hukuki alandaki rolünü sınırlandırırken vatandaşlığın ise Türk kimliği etrafında tanımlamıştır (Aslan ve Alkış, 2015, s.18-19).

1925-1935 arasında laiklik ve ulusçuluk anlayışıyla yürütülen Kemalist reformların üç temel faaliyet alanından bahsedebiliriz. İlki, devleti, eğitimi ve hukuku laikleştirmek, İslam’ın temel dayanaklarını kırmaktı. İkincisi, dinsel simgelerin üstüne giderek bunların yerine Avrupa’nın simgelerini yerleştirmektir. Üçüncüsü ise dinin etkisini minimize ederek toplumsal yaşamı laikleştirmektir. Bu doğrultuda da yapılacak inkılapların önündeki engellerden biri olarak görülen halifelik kaldırılmış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş, Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Aynı zamanda Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti yerine, Genel Kurmay Başkanlığı kurulmuştur. Osmanlı modernleşmesinden sonra yeni kurulan Cumhuriyet modernleşmesinde de atılan adımlara bakıldığında iki temel ortak noktadan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki; Osmanlı’nın yönetici kadrosunun da Cumhuriyet’in yönetici kadrosunun da eski düzenle aynı çizgide yürümek istemeyip batılılaşma ve modernleşme adına büyük çaplı bir reform sürecine girilmiş olmasıdır. İkincisi ise, modernleşme adına alınan kararların toplumun bir yansıması ve sorunun çözümü olmaktan öte yönetici kadroların şekillendirmesiyle oluşmalarıdır. Ancak tam da bu nokta da her iki modernleşme de kendisini devlet nezdinde inşa etmiş olsa da uygulamaları bakımından büyük farklılıklar arz etmektedir. Osmanlı modernleşmesi, toplumsal yapıya ve toplumun kültür kodlarına yönelik bir değişimi modernleşmenin hedefine koymamış daha çok askeri ve ekonomik gücünü yeniden kazanabilme adına politikalar izlemiştir. Cumhuriyet modernleşmesi ise toplumsal yapıda radikal dönüşümleri hedef alan, toplumun kültürel ve dini kodlarını da üst- belirlenimci bir şekilde yeniden bir inşa sürecine girmiştir (Zürcher, 2015, ss.276-282).

Atılan modernleşme adımlarından toplumsal, hukuk ve eğitim alanına dair reformların bir kaçından bahsedecek olursak; ilk olarak hukuk alanında İsviçre örnek alınarak Türk Medeni Kanunu hazırlanmıştır. Toplumsal alana bakıldığında ise topluma modern bir görünüm kazandırma amacıyla Şapka Kanunu kabul edilmiş, din istismarını önlemek amacıyla Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması kararlaştırılmış, batı ile olan ilişkileri düzenlemek amacıyla da takvim, ölçü ve rakamlarda değişikliğe gidilmiştir. Yine toplumsal eşitliği sağlamak adına Soyadı Kanunu kabul edilerek ayrıcalık belirtilen unvan ve lakapların kullanımı yasaklanmış olup aynı amaç ile kılık kıyafet kanunu da çıkartılmıştır. Eğitim alanında ikiliği ortadan kaldırmak maksadıyla medreseler kapatılarak yabancı okullar ilgili düzenlemelere girilmiş, eğitimde laikleşmeyi, modernleşmeyi, eşitliği ve ulusallığı sağlamak için Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Dinin etkisinin azaltıldığı laik eğitim konusunda temel esasları ele alan Maarif Teşkilatı Kanunu kabul edilmiştir. Batı ile olan ilişkileri ve ulus bilincini geliştirmek amacıyla da Harf Devrimi yapılmıştır. Cumhuriyet ilkelerini ve inkılaplarını halka benimsetmek için halk evleri kurulmuş, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu kurulmuştur (Karpaz, 2016, ss. 140-150).

Birinci Dünya Savaşı'nın ve Büyük Buhranın etkisiyle yapılan devletçi reformlar toplumun bütünü üzerinde özellikle de kırsal kesimde yankı bulamamıştır. Kırsal kesimin modernleşmesi ancak İkinci Dünya Savaşı'nın da atlatılması sonrasında da çok partili döneme geçişle birlikte yaşanmıştır. 1950'lerde traktörün ve diğer teknolojik aygıtların köye girmesiyle toprağından uzaklaşan köylünün kırdan kente göçü başlatmasıyla farklılaşmış, uzmanlaşmış, örgütlenmiş, şehirleşmiş ve sanayileşmiş bir toplumun önü açılmıştır. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonrası ulusalcılık devam etse de kalkınmaya giden yol, dünya ekonomisine tam katılım yoluyla gerçekleşmiştir. Ancak bir yandan dünya ekonomisiyle bütünleşme ve kimi zaman da bağımlı hale gelmesi, diğer yandan yerli burjuvazinin ortaya çıkarak Batılı çevrelerle işbirliğinin getirdiği sınıfsal farklılaşmayla karşı karşıya kalması, kalkınmaya ilişkin vaatlerinin yerine getirilmesini zorlaştırmıştır ve Türkiye'nin modernleşmesinin tıkanıdığına dair tartışmaların başlamasına neden olmuştur (İçli, 2002, ss.247-249).

Genel olarak Türkiye'de modernlik, iç dinamiklerinin bir sonucu olarak değil de planlanan bir proje ya da ulaşılmak istenen nihai hedef olarak sunulmuştur. Türkiye'de ki değişim süreci 'modernleştirme' amaçlı olduğu için modernleştirici kesim ile değişime dirençli olan halk karşı

karşıya gelmiştir. Değişimden yana olmayan halkı jakoben tarzda modernleştirme çabaları toplumsal değişimlerin kolay kolay kabul edilememesiyle birlikte uygulamaların kalıcı olmamasına da sebep olmuştur. İlaveten İslam'ın toplumsal hayatın her kademesinde yer alması batıdaki anlam ve biçimiyle bir laikleşmenin oluşmasını da engellemiştir (Vatandaş, 2013, s.91-92).

Modernleşme süreciyle birlikte önem kazanan önemli düşünceler özgürlük, adalet, eşitlik, insan hakları gibi kavramlardır. Bu dönemin bir sonucu olarak meydana gelen modern toplum, modern devlet ve modern hukuk ile insan hakları arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiyi ortaya koymak amacıyla zorlayıcı, müdahaleci ve yönlendirici etkisiyle toplumsal düzenin devamını sağlayarak insanların ortak yararını gözetten bir yapı ve toplumsal normların değişiminde ana faktör olan devlettir (Becerikli ve Köseadağ, 2018, ss.228-229). Ancak devleti asıl var eden onu ayakta tutan hukuki yapıdır. Bu nedenle devletin bekasını sağlayan bir yapı olarak modern hukuk kurallarını ele almak öncelikle amaçlanmıştır.

1.5.4. Modern Hukuk

İnsan gücüne dayalı bir ekonomiden endüstriyel ve makineleşmenin sayıca arttığı bir yapıya geçişin devamında karşılaşılan modernite olgusu o ana kadar görülmeyen bir şekilde farklılaşmanın, uzmanlaşmanın olduğu bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır. Bu toplum yapısında aydınlanmanın düşünce yapısında oluşturduğu akılcılık vurgusu, artan kentleşme, ulus-devletlerin inşası ve geleneklerden kopan, bireyselleşen insanın zaman ve mekân tasavvurunun farklılaşmasıyla birlikte aile ve sülaleler arasındaki ilişkilerin azaldığı gözlenmiştir. Çelişki ve çatışmayı içinde barındıran modernleşme bireylerin güven, huzur ve toplumsal düzen arayışını arttırmıştır. Bu nedenle de insanın toplumsal düzen arayışı neticesinde bu yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla ahlak, örf-adet ve din kurumundan bağımsız olarak genel, tekçi, farklılıkları göz ardı eden, sistematik bir yapıya sahip evrensel modern hukuk kuralları oluşturulmuştur.

Zira modern toplum hayat içinde, bireyler arasındaki mesafenin ve resmi ilişki biçiminin arttığı, ahlaki kaygılarda azalmanın yaşandığı yapıda ahlaki bilinç köreltilmiştir. Ahlaki yapıda ortaya çıkan boşluk hukuk ve hukuk kurallarının ceza ve yaptırımlarıyla kapatılmaya çalışılmaktadır. Bauman da modernleşmenin ahlaki yapıda oluşturduğu boşluğu modernitenin ahlakileştirme projesinin bir sonucu olarak görmüştür. Çünkü modernlik, evrenselliğe vurgu yaparak homojen bir

yapı oluşturmaya çalışmaktadır. Böylelikle ahlaki sorumluluk değil de daha güçlü olana itaat ettiğimiz ve kurala uyduğumuz tek tip bir yapı ortaya çıkar (Bauman, 2000, ss.157-158). Bu tek tip üretme anlayışı ahlakta olduğu gibi hukuksallaşma sürecinde de geçerli olmuştur. Hukuksallaşma sürecine değinecek olursak hukuksallaşma, toplumsal yaşam içinde örf-adet hukuk kurallarının geçerli olduğu alanın artması, yaygınlaşması ve yazılı olan hukukun bireylerin sosyal ilişkilerini daha fazla düzenlemeye çalışması olarak tanımlanabilir. Hukuksallaşma sürecinde örf-adet hukukun kullanım alanı genişleyip yazılı hukuk yükselişe geçmiş, sosyal ilişkilerin yazılı hukuk ile düzenleme sürecinde değişim, dönüşüm ve ilerlemeler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle de modern toplum yapısında meydana gelen karmaşıklık ve farklılaşmada güçlü yaptırıma sahip, devlet gücü tarafından desteklenen toplumsal düzen kurallarının yazılı hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Bu katkıyı ortaya çıkan boşluğun hukuki kurallar ve ahlakla birleştirilerek bütünlüğün sağlanmaya çalışılması olarak da nitelendirilebiliriz. Yani modern dönemde yeni bir silüete bürünen toplumsal yapıda hukuk, bu yeni silüete uyum sağlayacak şekilde hatta kimi zamanda meşruiyet ve zorlama üreten yapısıyla karşımıza çıkmıştır. Biçimsel ve akılcı bir yapıya kavuşan modern hukuk, sistemli olarak değişen, bir merkeze sahip olan, bütün insanlığı ilgilendiren tekçi bir yapıya sahiptir.

Ayrıca modernitenin rasyonel davranışa, kesinliğe, belirginliğe, hesap edilebilirlik ve öngörülebilirliğe dair yaptığı vurgu modern hukukta toplumun temeli olarak görülen, odak noktaya yerleştirilen ve yurttaş olarak tanımlanan bireyin keyfi hallerine ve kişiselliğe yer verilmemeye çalışılmasında da karşılığını bulmuştur. Bu nedenle modern toplum yapısında bireyin haklarından çok ödev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Hukukun modern toplum yapısında iktidarda olanın ideolojisinin bir aracı haline dönüşmüş olması, hukukun bir toplum mühendisliği, modern hukukçuların şekil veren bir bahçıvan olarak görülmesine, toplumu şekillendirmek, yeni bir yaşam biçimini dayatmak üzere kullanılmasına neden olmuştur. Ancak Batı toplumlarının Aydınlanmayla başlayıp Rönesans ve Reform ile devam eden süreç de toplumun sosyokültürel değerleriyle paralel olarak yeniden şekillen bir düşünsel zemin üzerine inşa ettikleri çağdaş hukuk yapısı, yeni oluşan toplumsal yapıdaki düzeni sağlama noktasında başarılı olmuştur. Buna rağmen aynı sosyo-ekonomik dönüşümü yaşamamış ve hala geleneksel yapıdan bir kopuşun yaşanmadığı toplumlarda modern hukukun edinimi konusunda aynı başarı elde edilememiştir (Balı,2011, s.162).

Avrupa’da olduğu üzere modernite söylemleri geleneksel yapıdan tam anlamıyla bir kopuşu gerçekleştirirken nadirde olsa geleneksel yapıya sıkı sıkıya bağlı toplumlarda aynı başarı sağlanamamıştır. Çünkü uzun zaman içerisinde elde edilen gelenekler toplumsal yapıya sıkı sıkıya bağlanmış kuvvetli köklere sahip olduğu için değişim ve dönüşümleri diğer toplumlara nazaran daha zor gerçekleşmektedir. Örneğin, Türk toplumu içinde önem sarf eden töre ve düzen ‘İl bırakılır töre bırakılmaz’ atasözüyle pekişmiştir. Hatta bu husus da Bilge Kağan, “*Üstte Mavi Gök Çökmedikçe, Altta Yağız Yer Yarılmadıkça, Senin İlini ve Töreni Kim Bozabilir*” demiştir. Fakat günümüze değin devam eden süreçte Türk toplumunun geçirdiği değişim dönüşüm süreciyle birlikte ortaya çıkan sanayileşme, kentleşme, bireyselleşme, artan özgürlük ve bireysellik vurgusuyla birlikte modernleşme sürecine girilmiştir. Bu süreç içerisinde modernleşme adımlarından her biri teknik ilerleme ve değişime katkı sunduğu gibi toplumsal düzen, insan yaşayışı ve en önemlisi de zihniyetinde de birtakım değişimlere maruz bırakmıştır. Türk toplumunda geleneksel yapı her ne kadar derinlik içerse de modernleşme sürecinde maruz kalınan değişiklikler tam manasıyla bir kopuş yaşatamamıştır. Buna karşın değişen süreç içerisinde yeni laik ulus-devlet yapısının ortaya çıkması modern hukuk kurallarının oluşması için bir zemin oluşturmuştur. Bu durumda modernleşme bağlamında hukukun dönüşümü ve devlet yapısına değinmek yerinde olacaktır.

1.5.5. Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Devlet

Toplumsal, siyasal, kültürel açılardan geleneksel yapıdan farklılaşmayı anlatan ve geleneksellik akıldışılık, tutuculuk ve gericilik ile eş değer görülen modernite, geleneksel yapıya dair bir karşıtlığı dile getirmektedir. Modernite öncesi toplumlarda ahlak, örf- adet ve dinin kaynaklık ettiği sosyal normlarla toplumsal düzenin devamlılığını sağlamak modernitenin akılcılaşıma ilkesine ters düşmesi sebebiyle yeni bir hukuk anlayışı ve hukuk devleti inşası zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle dünden kopmayı, bugüne ait olanı ya da çağcıl olana ve farklılaşmaya dair söylemler ile birlikte modern söylem giderek karmaşıklaşan toplumu modernleşme sürecine girmeye zorlamıştır. Touraine ’de bu noktadan sonra anti- hümanizm olarak nitelendirdiği modernizm sayesinde toplumsal dayanışma içerisinde ki insanın vatandaş olarak görüldüğünü, tanrı sevgisinin yerini dayanışma ve vicdanın yerini yasaların yer aldığını, peygamberlerin yerini ise hukukçular ve idarecilerin aldığını belirtmiştir (Touraine, 1995, ss.46-47).

Modern söylemlerin toplumlar tarafından kazanımı olarak görülen bu modernleşme sürecinde, skolastik düşüncenin yerine rasyonel temelli bilime dayalı düşüncenin geçmesi pozitivism ve sekülerizmin yolunu da açmıştır. Böylece feodal yapının yerine kapitalist sistemlerin olduğu yeni bir yapı baş göstermiştir. Aydınlanmayla birlikte bu yeni yapı ve kast sistemine dayalı feodal yapının bir sonucu olan mülk devleti anlayışından daha ileri dönemlerdeyse polis devleti anlayışından kopuşla birlikte toplumsal sistemde, modernitenin başlıca söylemlerinden olan özgürlük, adalet, eşitlik, insan hakları temel de bireyselliğin ön plana çıkması ve laik, ulus-devlet yapısının vurgulanmasının bir sonucu olarak modern hukuk ve hukuk devleti oluşmuştur. Modern devlet yapısı, cemaatsel yapıların hâkim bulunduğu toplum yapısının gittikçe karmaşıklaşması ve farklılaşması sonucunda ortaya çıkan temel problemleri çözümlene konusunda, aile ve akrabalık ilişkileri temel alınarak ve küçük bir grubu kapsayarak oluşturulan kuralların yetersiz kalması sebebiyle bu kuralların yerine yeni cemiyet yapısına uygun, rasyonel düşünceye dayalı, bireyi temel alan ve bireyler arasındaki çatışmayı azaltacak olan yeni bir düzen ve hukuk arayışına girilmiştir. Bu düzen arayışı neticesinde de yerel farklılıkları ortadan kaldırıp evrensel kurallar bütünüyle genele hükmetme özelliğine sahip modern hukuktan meşruluğunu sağlayan devlet yapılarının oluşumunu sağlamıştır.

Bu doğrultu da Avrupa'da modern hukuk, prensin merkezi otoritesinin hem inşası için hem de iktidarını meşrulaştırması için bürokratik düzen sağlayıcı bir araç olarak görülmüştür. Yazılı ve sistematik hale bürünen modern hukuk ile beraber hesaplanabilir ve öngörülebilir bir toplumsal düzen sağlanmaya çalışılmıştır (Yüksel, 2013, ss. 3248-3249). Zira burada devletin, egemenliği altında rasyonel ve bürokratik temelli bir hukuki yapı kurarak iktidarın belirsiz noktalarını kapatıp herhangi bir problemle karşılaşmamak adına normlardan destek alarak daha şeffaf bir ortam oluşturma hedefi de göze çarpmaktadır.

Yani siyasal davranışın gayesini ve meşruluğunu sağlama noktasında 'toplum' u değil de 'devlet' i esas alan bu düşünce, devletin 'kendinde bir ahlaki güç' ve 'kendi başına bir amaç' olarak görülmesini gerektirir. Böyle bir devletin hikmetinden sual olunması da düşünülemez (Sancar, 2016, s.25). Bauman da modernleşmenin ahlaki yapıda oluşturduğu boşluğu modernitenin ahlakileştirme projesiyle kapatma amacıyla, insanların seçme hakkını elinden alarak, onların mevcut iktidar

yapısına ve kurallarına yani devlete tabii olmaya mecbur bıraktığını belirtmektedir (Bauman, 2000, ss.157-158).

Yine modern devletin bahçeci bir devlet ve benimsediği duruşun da bahçıvanlık olduğu söyleyen Bauman' a göre nüfusun yabancı ve terbiye edilmemiş kısmı yok sayılmıştır. Müphem olana karşı savaşan modern devlet toplumu, beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek ya da kökünden sökülecek yabancı otlar olarak ikiye ayırmıştır. Bu ölçütlere göre bahçıvanın seçimlerine göre belirlenen faydalı bitkiler el üstünde tutulurken yabancı ot ilan edilenler ise yok sayılmıştır. Her ne kadar faydalı bitkiler olarak seçilenler diğerlerine göre üstün ve şanslı görülse de bu ölçütler, bu kategorilerin her ikisini de kendi eyleminin nesnelere olarak almış, her ikisinin de kendini belirleme haklarını ortadan kaldırmıştır (Bauman, 2003, s.34). O halde modernliğin ortaya çıkardığı laik ulus devlet yapısının genelin üstünde bir egemenlik kurarak her ne kadar babacan bir görüntü resmetse de yeni bir korku ve tehlike unsuru olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Korku ve tehlikeye maruz bırakılan insanın 'devlete karşı boynumuz kıldan incedir' gibi düşünceleri onun modern hukuk devleti karşısında ne kadar yalnız ve güçsüz olduğunun bir delilidir.

Günümüzde modernleşme sürecinde ulus devlet yapısının zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti, yeni toplum yapısının temel niteliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda da modernleşme süreci içerisinde olan Türkiye'de benimsenen bu yapı anayasa mahkemesinin vermiş olduğu 13.1.1977, Es. 1976/45, Ka. 1977/1; AMKD. sy.15.sy.44; RG.28.3.1978-Sayı: 16242 kararla hukuk devletini şu şekilde tanımlanmıştır;

Hukuk devleti, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, insan haklarına saygılı, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adil bir hukuk düzeni kuran bunları devam ettirmeye kendini zorunlu olarak gören ve Anayasa' ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan ve yargı denetimine açık ve bağlı olan başka bir deyimle devlet organlarının tüm işlemlerinin bağımsız yargı denetiminden geçirilmesini ve böylece hukuka ve Anayasa' ya uygun olmalarını sağlayan devlet demektir (2017, parag. 11), (URL2).

Bakıldığı zaman hukuk literatüründe de hukuk kurallarına ve anayasaya da ki hükümlere bağlı ve saygılı olarak tanımlanan bir devlet yapısı ortaya konulmuştur. Bu devlet yapısından beklenen ise bireylerin özgürlüğünü, temel haklarını ve güvenliğini yasa koyucuya verilen yetkiyle sınırlama ve müdahalelerde bulunarak koruması beklenmektedir. Ancak bireylerin menfaatleriyle

toplumsal menfaatlerin çatışma noktası haline geldiği bu noktada devlet yapısına bir kutsiyet de atfedilerek pek çok eylemde devlet şemsiyesi altına sığınıldığı da olmuştur.

1.6. Postmodernizm ve Hukuk

Modernizmin temel unsurlarının değişmekte olduğu düşüncesiyle yola çıkan postmodernizm düşüncesi, pozitivismeye karşı rölativizmi, bütünsel ve evrensel olana karşı parçayı ve yereli, topluma karşı bireyi, sisteme karşı sistemsizliği, büyük anlatıya karşı küçük anlatıyı tercih etmektir. Bütün bunlar ise anomi ve yabancılaşmayı iç içe alan kentsel yaşama olan tepkidir. Modernite olarak nitelendirilen pek çok şeyin karşısında duran postmodernist söylem yine modernitenin mega-anlatılarının karşısında durarak toplumu farklılığın ve çeşitliliğin bir birleşimi olarak görmektedir. Yine aynı şekilde postmodernizm, modernizmin evrensel birey düşüncesine, gelişme ve eşit olma ilkelerinin de baskı, eşitsizlik kaynağı olduğu düşüncesiyle karşısındadır. Bu nedenle de postmodernizm, modernizmin ortadan kaldırmaya çalıştığı ya da ikincil plana attığı her durum önem taşımaktadır. Örneğin, dini inançlar, bireysel hisler ve düşünceler, adetler, gelenekler, yerel söylemler, büyük bir kitleyi yansıtmayan kültürün dahi bir önemi vardır. Yani postmodern toplum bilimi alternatif söylemler ve anlam üzerine odaklanır. Böylelikle de modern çağın hiçbir zaman tikel ayrıntılarını, özgüllüklerini anlamaya çabalamadığı her şeye ilgi gösterir (Bal,2014, ss.210-211).

Fakat bu özellikleriyle birlikte postmodernizmi, moderniteden apayrı yeni bir oluşum ve modernite sonrası meydana gelen yeni bir durum olarak görenler olduğu gibi modernizmin bir devamı olarak görüldüğü ve tanımlandığı da olmuştur. Bu nedenle de postmodernizmin ne olduğu konusunda uzlaşmaya varılmış evrensel bir bakıştan söz etmek mümkün olmadığı için postyapısalcı düşünürler tarafından betimlenen postmodernleşme süreciyle ilişkilendirilerek hukukun konumu, ne anlam taşıdığı ve modern hukuk karşısındaki farklılıkları postmodern kuramın hukuka dair görüşlerinden hareketle postmodernizm ve hukuk ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Öncelikle Madan Sarup' a göre postmodernizm, günümüz kapitalist kültüründe ve sanatlarda gelişen bir harekete verilen isimdir. O halde modernizm, modernlik kültürü olarak görülüyorsa postmodernizm de postmodern kültür olarak görülebilir. Postmodernizm terimi ise 1960'lı yıllar da

New York 'da ki sanatçılar ve eleştirmenler arasında kullanılmaya başlanmış ve 1970'li yıllara gelindiğinde ise Avrupalı kuramcılar tarafından geliştirilmiştir (Sarup, 2004, s.188). Jameson ise postmodernizm olgusuna dair söylemlerin genel olarak 1950'lerin sonlarında ya da 1960'lı ilk yıllarda başladığı kabul edilen radikal bir kopma veya coupure'² gerçekleştiği hipotezine dayandırmıştır. Sözcüğün kendisinden de anlaşılacağı üzere bu kopma büyük çoğunlukla yüz yıllık modern hareketin söndüğü veya ortadan kalktığı (ya da ideolojik veya estetik olarak reddedildiği) görüşlerine bağlanmaktadır (Jameson, 1994, s.59). Nitekim postmodernizm düşüncesini 'geç kapitalizmin kültürel mantığıyla' eş değer gören Jameson' a göre bugün ki bağlamıyla eş değer olarak postmodernizm yani geleneklerden farklılaşma ve kopma önce mimari alanda 1960'lı yıllarda ortaya çıkmış olup sonraki süreç içerisinde yayılarak rasyonel gerçeklikten esnekliğe geçişin, farklılığın temsilcisi olup genele yönelik bütüncül anlatımların karşısında öznel anlamların benimsendiği yeni bir anlayış olarak var olmuştur.

Postyapısalcı düşünürlerce ele alınan postmodernleşme sürecini anlatan Sarup' a göre bütünlüğe karşı parçalar benimsenmiştir. Öyle ki her şey parçalardan oluşur; bunun için de postyapısalcılar parçacılığa, bölük pörçüklüğe yoğunlaşarak bir olana ya da bir örnek olana karşı durmuşlardır. Aynı zamanda da postyapısalcılar yerel ile olumsal olan üzerinde de durmaktadırlar. (Sarup, 2004, s.264). Modernliğin tamamlanmamış bir proje olarak halen devamlılığını sürdürdüğünü düşünen Jürgen Habermas için 1960'lı yıllara gelindiğinde modernliğin ruhu eskimeye yüz tutarak 'post-avangart'³ olanın gelişmesinin modernlik sonrası durumu yani postmodernliğin yolunu açılmıştır (Habermas, 1994, s.34). Her daim bir öncekinin sınırlarını genişleten yerine göre geliştirip ilerleten yeni yapı modernite sonrası olarak isimlendirilen postmodernliğin kapılarını aralamıştır. Özellikle de sanat ve kültürel alanlardaki artan ilerleme gerçekliğinin belirlenemezliğine, esnekliğe, nedensellik ilişkisinden öte yapılar arası ilişkiye bir göndermede bulunmaktadır.

²**Coupure:** Kopuş.

³**Avangart:** Öncü ve yenilikçi olarak nitelendirilebildiği gibi pek çok alanda kabul edilmiş olan ilkelerin yerine her daim bir yenisini ekleyerek limitleri aşmayı hedef edinmektir.

Yine bu anlayış doğrultusunda postmodernlik Lyotard' a göre kabaca üst anlatıların genelleyici yapısından kaçınmakta hatta onlara inanmamaktır. Yine de Lyotard, moderniteden hareketle açıkladığı postmodernliği, modernitenin bir parçası olarak görmektedir. Ancak yine de *Postmodern Durum Bilgi Üzerine Bir Rapor* adlı eserini, 'Gelin bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulmayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılıp, adın onurunu kurtaralım' diyerek tamamlamıştır (Lyotard, 1997, ss. 156-159). Harvey' e göre ise postmodernizm; gelip geçicilik, parçalanma, süreksizlik ve kargaşayı bütünüyle benimsemektedir. Zira postmodernizm bu gerçekliği oldukça özgül bir biçimde karşılar. Ne onu aşmaya ne ona karşı durmaya hatta ne de içinde bulunabilecek olan 'sonsuz ve değişmez' unsurları açıklamaya çalışır. Postmodernizm, sanki dünya da başka hiçbir şey yokmuşçasına değişimin parçalanmış ve kaotik akıntıları içinde yüzer, hayır, daha da ötede, çamur içinde debelenir (Harvey, 1997, s.60).

Kapitalizmden daha farklı bir anlam taşıyan onun da bağlı bulunduğu moderniteden kopuşun ifadesi olan postmodernizm, Aydın'a göre merkezin kaybolduğu, görüntünün belirsizleştiği, kuralın yitirildiği, büyük anlatıların terkedildiği, mantıksal ve etiksel doğruluğa bile ihtiyaç duymayan eleştirel bir görüş biçimidir. Ne var ki o hep yıkıcıdır, ama yıkıntılarının yerine hiçbir şey inşa etmez. Orası hep boş kalır, öyle ki bu boşluk modern öncesi kalıplarla bile doldurulamaz hale gelir. Çünkü modern öncesi kalıpları da sonuç itibariyle postmodernitenin çok eleştirdiği birer üst anlatıdır. Öyle ki postmodernizme göre modernizmin asıl hatalarından birisi de üst anlatılarla hem kendini hem de bütün insanlığı kandırmasıdır. Burada üst anlatılardan kasıt kabaca bütün insanlık durumuna ilişkin olup toplulukların ve aktörlerin niyetlerinden bağımsız, onları da içine katan ve tarihsel süreci açıklayan düşüncelerdir. Ki bu düşünceye göre din de marksist anlayışta birer üst anlatıdır (Aydın, 2014, ss.179-197). Bu bağlam da Turner, postmodernleşme sürecinin birçok açıdan bir sekülerizasyon süreci olduğunu anlamının önemine dikkat çekmiştir. Çünkü dünyadaki bütün dini açıklamaları yalnızca 'büyük anlatılar' olarak gören postmodern kültür eleştirisinden dinlerin kendilerini korumaları oldukça güçtür (Turner, 2003, s.273).

Postmodernizmin temel ilkelerinden hareketle ona bir eleştiri sunan David Harvey ise modernizmin yarattığı bütün sıkıntıların üstesinden gelmeyi hedefleyen inatçı ve oldukça kaotik bir akım olarak postmodernizmin kendini daha basit görme eğiliminde olduğunu belirtmiştir.

Postmodernizm düşüncesine katkı sağlayanların kabaca belirttikleri tasvirleri ya fazla genellemeci ya da modernizmin bir kanadını yok sayıp sanki bu kanattan başka bir şey yokmuş gibi yalıtıp eleştirmelerine rağmen modernizme ilişkin bir sürü çapraz akıntı vardır. Postmodernistleri hiddetlendiren ve kimi zaman görmezden geldikleri üst-anlatılar olarak niteledikleri (Marx, Freud hatta Althusser gibi daha sonraki temsilciler) teoriler, düşünceler eleştirmenlerin düşündüklerinden çok daha açık, incelikli ve karmaşıktır. Marx ve Marksistlerin birçoğunda ayrıntıya, parçalanmaya, ayrılığa karşı var olan duyarlılık postmodern düşüncenin yarattığı karikatürde kaybolmuştur. Oysaki Marx'ın modernleşme açıklaması hem modernist hem de postmodernist duyarlılıkların köklerini kavramak bakımından şaşırtıcı derecede zengindir (Harvey, 1997, s.136). Ne var ki postmodernizm, modernite bağlantılı olmayan hiçbir şey söylememektedir. Bu söylenenler ise genelde bir eleştiri olarak karşımıza çıkıp yeni fikri bir inşa özelliği taşımamakla birlikte onun düşünsel görüşlerini tamamlayan açıklamalardır (Aydın, 2014, s. 192).

Bauman'ın entelektüelin yeni toplumsal rolü olarak belirttiği yorumculuk ise postmodern yapıya dair klasik nitelendirmelerdendir. Öncelikle entelektüel kavramından bahsedecek olursak; ulusun zihnini etkileyip politik liderlerinin hareketlerine biçim vermek suretiyle siyasal sürece doğrudan müdahale etmeyi ahlaki sorumlulukları ve kolektif hakları olarak gören romancıların, şairlerin, sanatçıların, gazetecilerin, bilim adamlarının ve toplumca bilinen başka kişilerin oluşturduğu kişileri kapsadığını belirtse de Bauman yine de tam bir saptamada bulunmanın imkânsızlığına da değinmiştir (Bauman, 2012, ss.7-11). Söylem üretici olarak nitelendirilen entelektüelin yasa koyucu rolü postmodern dönemle birlikte yükselişe geçen belirsizlik, muğlaklık ve düzen anlayışının çoğullaşmasıyla farklılaşmıştır.

Bu bağlamda postmodern dünya görüşü, ilke olarak, her biri görece özerk pratikler dizisi tarafından üretilen sınırsız sayıda düzen modeli olduğunu öne sürer. Düzen bu pratiklerden önce gelmediği için de onların geçerliliğinin dıştan bir ölçüsü de olamaz. Birçok düzen örneğinden her biri yalnızca onu geçerli kılan pratikler çerçevesinde anlamlıdır (Bauman, 2012, s.10). Böylece de küresel bir köy haline gelen dünya da modernitenin söylemlerinden olan evrensel olanın, kesinliğin, öngörülebilirliğin, merkeziliğin yerini karmaşıklık ve bilinmezlik almıştır. İlaveten günümüz postmodern toplum yaşamı Bauman'ın deyimiyle çağdaş dünya, yasa koyucular olarak

entelektüeller için uygun bir yer değildir; bilincimize uygarlık krizi olarak ya da belli bir tarihsel projenin başarısızlığı olarak görünen şey, belirli bir rolün ve buna karşılık gelen, bu rolü oynamada uzmanlaşmış kesimin kolektif gereksizliği deneyiminin gerçek bir krizidir (Bauman, 2012, s.147). Artan düzen anlayışı ile birlikte yasa koyucu rolünden yorumcu rolüne aktarılan entelektüel de postmodernizmin yönemsizliğinin bir simgesi olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu bağlamda yönemsizlik olarak karşımıza çıkan postmodernizm, her şeyi yeniden okumak, yorumlamak, bunu yaparken hiçbir kurala ve esasa bağlı olmamak, özneliği kutsamak vb. özellikleri bilimsel çalışmaların doğasıyla çatışmaktadır. Weber' in anlama-yorumlama anlayışı pozitivizmi eleştiren fakat asgari bilimsel nesneliği onaylayan sentezci bir yaklaşımken oysa postmodernistler sentezi de anlamlı görmezler. Mimomis (orta yolu bulma) sağlanmadığı sürece herkesin kendine göre bir doğrusu ve düzen anlayışı oluşacağı için bu durum toplumsal hayat ve hukuksal düzen için pek de uygun olmayan bir durumdur. Ancak yine de postmodernizmin eleştirel tutumu önem taşımaktadır. Modernizmin üst bakışı, totaliterliğe olan eğilimi, baskıcı uygulamaları, hukukun ve devlet gücünün egemenler tarafından kullanılmasına yönelik eleştiriler topyekûn inkâra gittiği zaman, belirsizlik, hiçlik, anlamsızlık ön plana çıkmaktadır. Postmodernizmin modern toplumun alternatifi olan ve yaşanabilir bir toplum tipi önerisi ve devlet modeli de belirsizdir. Hukuk devlet aracılığıyla uygulanmaktadır. Belirlenmiş, tanımlanmış postmodern bir devlet ve toplum yapısı olmadığı için postmodern bir hukuktan bahsetmek de mümkün değildir (Bal, 2014, ss.213-214).

Belirlenmiş, tek, biricik olana en önemlisi de merkeziyetçi yapıya karşı çıkan ve evrenselliğe karşı yerelliğe, çoğulluğa, geleneklere, hakların kutsallığına, kuralsızlığa ve belirsizliğe vurgusuyla öne çıkan postmodern söylemin temel savlarından ve anahtar kavramlarından biri de hukuki alanda da çoğulculuktur. Hukuki alanda pozitivizme karşı durularak temellendirilen postmodernizm düşüncesi, modern hukukun rasyonel ve makro yapısının yerine hukuksal alanda çoğulculuğu koyar. Çünkü postmodern söylem milli bir devlet yapısının olmadığı bir toplumsal yapıda hukukunda modern hukuk sisteminden farklılaştığını artık belirleyici, şekillendirici ve meşrulaştırıcı rolünden sıyrılarak parçalara ayrılmış olan topluluklara özgü hukukun ortaya çıktığını vurgular.

Dolayısıyla modernite öncesi toplumların kendine özgü yapıları, rasyonellikleri bulunduğu toplum yapısı modernleşme sürecinde evrensellik, rasyonellik, hesaplanabilirlik ve

öngörülebilirliğin arttığı bürokratikleşip akılcılaştırmış bir toplum yaşamına dönmüştür. Ancak mekânın yöreden kopmasıyla beraber postmodernizm belki modernizmin devamı belki ondan kopmuş ayrı bir alan belki de yeni bir şey inşa etmeyen yapısıyla hukuka dair modernite öncesine işaret etmektedir. Nitekim postmodernizmi, modernitenin yıktığı ya da yok saydığı geleneksel değerlere dönüşün bir işareti olarak da düşünebiliriz.

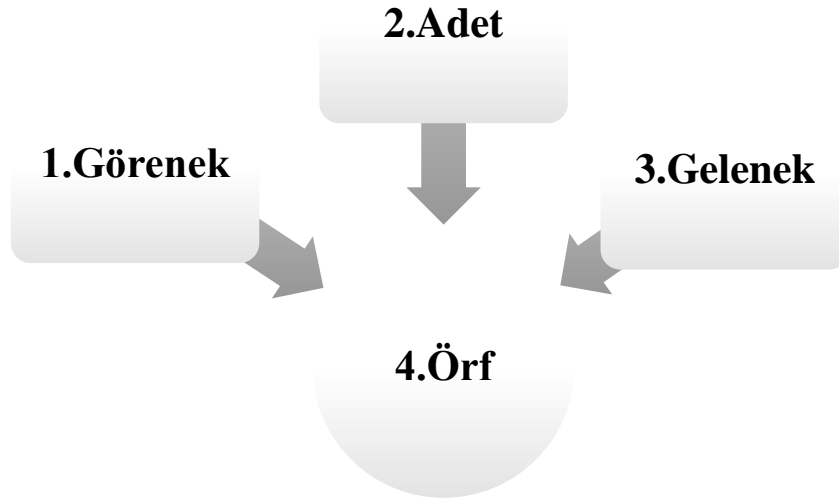
1.7. Toplumsal Hayata Hükmeden Unsurlar

Toplum hayatına yön veren ona kaynak oluşturan pek çok unsur bulunmaktadır. Bunları, dini inançlar ve sosyal değerler olarak ele alabiliriz. Öncelikle benimsenen dini inançlardan bahsedecek olursak; inançlar, bir yaşam biçimi ve dünya görüşü oluşturarak kişinin, toplum yaşantısında kuracağı düzenin ne doğrultuda oluşacağını organize etmektedir. Zira Durkheim'a göre her türdeş kutsal şeyler grubu ya da gerçekte herhangi bir önemi olan her bir kutsal şey, organizasyonel bir merkez teşkil etmektedir. Bu merkez etrafında bir takım dini inançlar ve ayinler toplanır ve bundan da kendine özgü bir ibadet ortaya çıkar (Durkheim, 2005, s.61). Abuzar ise (2011) dinin sadece kurtuluşa davet eden bir çağrı olarak kalmadığını belirtir. Her din belirlediği değerler doğrultusunda kargaşayı dindirip toplumsal düzen ve istikrarı temin ederek toplumsal yaşama şekil verir. Özellikle de dinin merkeze alındığı geleneksel toplumlarda yaşamın sürekliliği dini inançlarla paralellik göstermiştir. Bu nedenle dini toplumdaki, toplumu da dinden ayrı ele almak mümkün değildir. Belli bir öğretiye inanarak bilinmeyene anlam atfetme ihtiyacı duyan insan yaşamında, değişim ve dönüşümlerin din merkezli olması da kaçınılmazdır.

Dini inançlardan da beslenerek ortaya çıkan sosyal değerlerimizden ise bir gruba ya da topluma üye olan bireylerin ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan genelleşmiş ahlaki inançlar olarak bahsetmek mümkündür (Yazıcı, 2014, s.211). Birey, cemaatin bir parçası olma yani sosyalleşebilmesi sürecinde, toplumun ortak duygu ve düşüncelerini ne ölçüde benimserse sosyal normlara da o derece uyumluluk gösterir. Zira insan davranışlarına belli ölçütler koyan değerler, toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir. Bir bütün olarak karşımıza çıkan değerler, o toplumun geçmişinden toplanan izlerle tamamlanmıştır. Nitekim sosyalleşme esnasında fert, kendisine uygulanan müeyyideler direncinden daha güçlü olmadıkça ya da sosyal değerler ve normlar onun

şahsi olarak benimsediği değerlerle aynı olmadıkça genellikle uymaya karşı direnç göstermektedir (Tatar, 2000, ss. 199-215).

Bu bağlamda benimsenen inanç sistemi ve değerlerden kaynağını alarak oluşan sosyal normlar, toplumun gelenekleri ya da örfü olarak gösterilmektedir. Esasında sosyal normlar, kural olarak genelin benimsediği yasalara uygun ilkeler ve grup üyelerinin eylemlerini yönlendiren davranış kalıplarıdır. Sosyal normların temel amacı bireyi kötü, olumsuz veya uyumsuz davranışlarından alıkoyarak toplum içinde genelin yasalarına uygun olmaya yönlendirmektir. Bu yönüyle sosyal normların dini inançlarla paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. İlaveten toplum içerisindeki insan davranışlarını düzenleyen ve denetleyen sosyal normları moda, teamül, görenek, âdet, gelenek ve örf olarak sıralamak mümkündür. Ancak toplum içerisindeki insan davranışlarına belli bir sistematik getiren sosyal normları gelenek, görenek, örf ve âdet olarak keskin sınırlarla ayırmak imkânsızdır. Öyle ki günlük hayatta bu kavramların çoğu ya birbirinin yerine ya da eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu unsurları yaptırım güçlerini temel alarak görenek, âdet, gelenek ve örf ana başlıkları altında ele almak mümkündür (Eroğlu, 2015, s. 299-301).

Şekil 1.2: Yaptırım Güçlerine Göre Toplumsal Hayata Yön Veren Unsurlar

1.7.1. Görenek

Görenek, görmek kelimesinden türetilerek ‘görünebilir’ şeyler ya da bir şeyi görüle geldiği gibi yapma alışkanlığı olarak tanımlanabilir. Zayıf bir yaptırıma sahip olan görenekler, kültür kavramının içeriğiyle yakından ilişkili ve kültürün devamlılığını sağlayan ana mekanizma olarak görülmektedir. Zira önceki yüzyıllarda görenek kavramı kültür kavramının karşıladığı anlamların pek çoğunu içermekteydi. Bu nedenle görenekten insanın ikinci doğası olarak bahsedilmektedir. Francis Bacon’ da görenekten alışılmış, ikna edici bir içsel davranış olarak bahsetmiştir. ‘İnsanlar itiraf ederler, protesto ederler, üzerlerine alır, büyük sözler verirler ve sonra da daha önce yaptıkları gibi yaparlar. Sanki kendileri cansız görüntüleri ve de makineler yalnızca göreneğin tekerleklerince hareket ettiriliyormuş gibi.’ Dolayısıyla asıl yapılması gereken hayatta mümkün olduğunca erken, daha iyi alışkanlıkların önünü açabilmektedir. İnsan hayatının başlıca yöneticisi görenekler olduğu için iyi görenekler edinmek önemlidir. Çünkü pek çok görenek halkın baskısı ve protestosu ile onaylanır ve kimi zamanda zor kullanarak devam ettirilmeye çalışılır. Bu açıdan görenek bir değişim ve mücadele alanı; birbiriyle çatışan çıkarların çelişkili taleplerde bulunduğu bir alandır (Thompson, 2006, ss. 13-30).

Ancak yine de göreneğin örfe, geleneğe ve âdete bakarak yaptırım gücü zayıftır. Örfteki yapılma zorunluluğu, âdet ve gelenekteki yapılmalı özelliği, göreneklerde yapılabilme niteliğine bürünür. Dolayısıyla bir şeyin görüle geldiği gibi yapma alışkanlığı olan görenekler, gerekli ve uygun görülene işaret eder. Ancak bunların mutlaka yerine getirilmesini zorunlu kılmaz. Öteden beri yapılagelmekte olan, fakat henüz âdet durumuna dönüşmemiş olan bu davranış biçimlerine grubun, toplumun gelişmesi için yeni davranış kalıpları da eklenir. Bunlar süreklilik kazanabildiği gibi bir süre sonra ortadan da kalkabilirler. Ama bir kez yerleşip de geniş kitlelerce benimsenince olağan ve doğal olarak kabul edilirler. Örneğin, otobüslerin ön kapısından binip arka kapısından inmek, alışveriş merkezlerinde kasaya gelince sıraya girmek vs. artık doğallık kazanmış göreneklerdir. Bu göreneklere uymayan uyarılır, gerekirse de uymaya zorlanır. Görenekler komşu ziyaretlerinde, hasta yoklamalarında, alışverişte, ortak taşıtlara inip binmede, tanışma ve tanıştırmalarda nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olurlar. Bu nedenle pek çok normatif beklentilerin yerine getirilmesinde göreneklerin belirleyici etkisi bulunmaktadır. Örfelere,

âdetlere, geleneklere göre yaptırımları daha gevşek ama moda bakarak daha uzun süreli ve dayanıklı olan görenekler, ülkeden ülkeye değiştiği gibi bir ülkenin çeşitli yörelerine ve sınıflarına göre de ayırım göstermektedir (Örnek, 2000, s.127).

1.7.2. Âdet

Âdet; bireylere toplum tarafından teklif edilmiş bir takım hareket kurallarıdır. Bu kurallar hem bireysel hem de kolektif hareketi belirleyerek eskiden beri yaygın olan ve yaptırım gücü gruptan veya toplumdan gelen davranış kalıplarıdır (Bal, 2014, s.37). Tanımda da belirtildiği üzere âdetin karakteristiğini alışılmış bir takım davranışların kalıplaşması oluşturmuştur. Bu kalıp davranışlar ve alışkanlıklar, örfteki yapıma ya da kaçınma zorunluluğu yerine, âdette yapılmalı ya da yapılmamalı niteliğine bürünmektedir. Bu nedenle âdetler tıpkı örfler gibi sosyal ilişkileri düzenler ve yönetir fakat her âdetin örf karşılığı geldiğini söylemek mümkün değildir. Örneğin, karşılama ve uğurlamalar, yemek ve sofralar düzenleri, kız isteme, nişanlılık ve evlenme usulleri, cinsler, yaş grupları, meslek mensupları arasındaki ilişkilerin biçimleri; selamlaşma, hatırlama sırasında uyulması gereken kurallar, bayramlar, önemli günlerle ilgili davranış biçimleri; yas alma, baş sağlığı dileme gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girmektedir. Ancak âdetlerden bir bölümü toplumun büyük değişim çalkantısına ayak uydurarak benliklerini bir dereceye kadar korurken, diğer bir bölümü tıpkı canlı organizmalar gibi etkinliğini ve diriliğini zamanla yitirerek ortadan kalkabilmekte ya da özlerinde büyük değişiklikler oluşabilmektedir (Örnek, 2000, ss.124-125). Özellikle modernleşme sonrası değişen toplum yapısında, âdetlerin değer kaybı yaşadığı ve yeni değerlerin ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir.

1.7.3. Gelenek

Gelenekler, sosyal normların önemli ve güçlü bir kısmını oluşturmaktadır. Gelenek kavramını etimolojik olarak ele alacak olursak gelenek; bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları nedeniyle saygın tutulup kuşaktan kuşağa aktarılan, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre, davranışlar ve ananedir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü,2019). Nasıl ki kelimeler birer kalıp ve aslanan onun içinde anlatılmak istenen mana âlemi ise, gelenek de nesilden nesile intikal eden kalıplardır. Fakat burada temel alınacak nokta bu kalıbın içindeki mana âlemidir (Tatar,

2000, s.200). Yani Gelenek her ne kadar hâkim kültürün şimdi de olana zorlaması olarak görülse de nitekim gelenek nesilden nesile aktarılan kültürel mirastır. Her insanın kendi hikâyesinden konuşması da kendi geleneklerinden yani kültürel mirasından kaynağını almasıdır.

Ayrıca gelenekler sözlü ve yazılı olmak üzere iki bölüme ayrılırlar. Tıpkı âdetler gibi fakat onlardan daha güçlü olarak toplumsal yaşamın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli işlevlere sahiplerdir. Bu nedenle toplumun kültürüyle paralel ilerleyen geleneklerin aksi davranışlar kişinin, baskıya ve şiddete maruz kalmasına, toplumdaki dışlanmasına ve hor görülüp alay edilmesine neden olabilmektedir. Nitelikleri açısından oldukça tutucu olan gelenekler aile, eğitim, hukuk, din ve siyaset kurumları üzerinde daha etkilidir. Buna karşılık bilim ve sanat alanlarında geleneklerin daha az etkisi vardır. Dolayısıyla bilgiyi, kültürü nesilden nesile nakleden köstekleyici, gelişmeyi engelleyen gelenekler olduğu gibi destekleyici, dayanışmayı ve yardımlaşmayı düzenleyici gelenekler de bulunmaktadır. Özellikle büyük kentlerin ve yerleşim merkezlerinin dışında yaşayanlar, çoğu zaman resmi yardım ve destek örgütlerinden yoksun oldukları için gerek bireylerin gerekse de bunların oluşturdukları grupların, cemaatlerin karşılaştıkları bunalımlı durumlarda ve olaylarda geleneklerin öngördüğü, yapılmasını ve uygulanmasını buyurduğu davranış biçimleri işletilir. Örneğin; kırsal alanda belediye örgütünün bulunmadığı yerlerde bir cenazenin defni için gerekli işlem ve yardımlar, akrabalar, komşular ve söz konusu grubun üyelerine geleneklerine uygun bir biçimde yerine getirilirler (Örnek, 2000, ss.126-127).

Ayrıca geleneklerin, modern olana karşıt olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce nedeniyle geçmişe ait geleneklerden, modernleşme önünde en büyük engellerden biri olarak söz edilir. Hâlbuki gelenek ya da geçmiş kültür birikimi yeniyle iç içe varlığını devam ettirmektedir. Bu nedendir ki nitelikli bir modernleşmenin yolu geleneklerden geçer. Gelenek her ne kadar yeni olanın önüne geçen bir engel olarak görülse de esasında geleneksel olarak adlandırılan inanç ve pratikler modern olanla iç içe varlığını sürdürmektedir. Modernleşme, eğer bir gelenekselliğe dayanmamış ise veya gelenekten tam bir kopuşu ve ret edilişi temsil ediyorsa tarihsel ve toplumsal bir yabancılaşmanın içinde bulunuyor demektir (Eroğlu, 2015, s. 307). Son kertede toplumsal yapının sürekliliği ve ilerleyişi esnasında hayat, geleneklere bakılarak anlamlandırılacaktır. Fakat modernleşmeyle değişen düşünceler ışığında da gelecek inşa edilmelidir.

1.7.4. Örf

Sosyal normlar içerisinde en ciddi yaptırıma sahip olan örfler, çoğu zaman toplumun katı beklentileri olarak nitelenen birtakım örnek tutum ve davranışlardır. Aynı zamanda örfler toplumun herhangi bir değer sisteminin bünyesini oluşturan temel taşlarını da temsil ederler. Bu değerler sistemi, toplumsal yapının durumuna göre giderek özel bir hukuk sistemine ya da o sistemdeki bir yasa maddesine de gerekçe olur. Örflerin bireyle birey, bireyle aile, bireyle komşular ve akrabalar, bireyle halk ve ulus arasındaki ilişkileri, davranışları tutum ve tavırları düzenleyen ve belirleyen işlevleri bulunmaktadır. Toplumun her üyesi üzerinde yaptırıma sahip olan örfler zorlayıcı, tahakküm edici ya da yasaklayıcı yaptırımlarıyla bireyin grupta, cemaatle ya da toplumla düzen içinde yaşamasını sağlamaktadır. Öte yandan cins, yaş, sınıf ve mesleklere göre belirlenmiş çeşitli örfler bunlar arasında bağlantıyı koruma, kollama, pekiştirme ve denetleme işlevleriyle de yüküdürler (Örnek, 2000, s.123). Bu işlevleriyle birlikte örfler, geleneğin normlar ve yaptırımlar aracılığıyla devamlılığını sağlamaktadır. Toplumun temel ihtiyaçlarından olan düzen, istikrar, güvenli yaşama örflerin temel amacıdır. Bu amacın yanı sıra örflerin rastlantısal ve isteme bağlı olma, rasyonaliteden kopuk olma, üzerinde uzlaşmış olması ve toplumsal yaşamı kolaylaştırmaya yönelik olması temel özelliklerindedir (Bal, 2014, ss.37-38).

Bu doğrultuda örflere karşı koyma kimi toplumda yasalara karşı çıkmayla eş tutulmaktadır. Hatta kimi zaman örfler, yasaların da üzerinde tutularak katı ve bağışlamaz bir tavırla kişileri cezalandırabilmektedir. Örneğin cinsel namus anlayışına aşırı önem verilen toplumlarda bu çerçevede içerisindeki değerlerin şu ya da bu şekilde zedelenmesi ve örflerin öngördüğü davranış biçimiyle uyumun yazılı kanunlara karşı işlenen suçlardan daha ağır kabul edilmektedir. Burada örfün dışına çıkan kişinin iç dünyasında yaratılan çöküntü ve eziklik duygusu yasal cezadan daha ağır bir yoğunluktadır (Örnek, 2000, s.123-124). Zira örflerin içerisinde barındırdığı yoğun ahlaki bağlantılardan ötürü toplumsal yaşamda uyulmaması halinde karşılaşılabilecek yaptırımı da o derece kuvvetlidir.

Örflerin zorlayıcı ve bağlayıcı yaptırımlarla desteklenmesi halindeyse hukuk kuralları oluşmuştur. Bu nedenle örfler toplumların hukuk sisteminin bir kısmını teşkil eder. Yani örflerin çiğnenmesi kanunların çiğnenmesi anlamını taşır ve teşkilatlı güçlerin müdahalesine yol açar. Ki

zaten kanunların pek çoğu toplumun örflerinden yola çıkılarak oluşturulmuş ve devletin yaptırım gücü de eklenerek yasalaştırılmıştır. Örfler aynı zamanda herhangi bir hükmün bulunmadığı durumlarda da vazgeçilemez bir hukuk kaynağıdır (Yanardağ, 2017, s. 45). Benzer olarak Türk hukuk sistemi içerisinde örfi hukuk, hukukun kaynakları arasında yer almaktadır. Örneğin 2001 tarihli Türk Medeni Kanununun başlangıç kısmı birinci maddede örfi hukukun, hukuka kaynaklık edebileceğine değinilmiştir: ‘Kanunda uygulanabilir bir hüküm yoksa hâkim, örf ve âdet hukukuna göre, bu da yoksa kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse ona göre karar verir. Hâkim, karar verirken bilimsel görüşlerden ve yargı kararlarından yararlanır.’

1.8. Örfi Hukuk ve Örfi Hukukun Temel Dayanaklarının Ele Alınması

Genel olarak cemaat ilişkisinin baskın olduğu toplum yapısında bulunan örfi hukuku, toplumsal yaşam içinde oluşmuş, uzun bir süre tekrarlanmış, norm haline geldikten sonra uymanın zorunlu hale geldiği ve kuşaklar boyunca uygulanagelen kurallar bütünü haline dönüşen yapı olarak açıklayabiliriz. Örfi hukukun ele alınmasıyla birlikte toplumsal düzende ve sosyal anlaşmazlıklarda etkili olmaya devam eden hukukun temellerine ve oluşumuna değinilecektir. Bu doğrultuda örfi hukukun temel yapı taşlarından biri olan ve toplum yaşamında toplumsal düzenin sağlayıcısı olarak var olan sosyo-politik ve hukuki bir organizasyon olarak aşiret yapısı da ele alınacaktır. Böylelikle ele alınan aşiret yapısı ve kültürel kodlarla paralel oluşturulan toplumsal düzen kurallarının belirleyiciliğinin temellerinde yatan sosyolojik nedenlere işaret edilmeye çalışılacaktır.

1.8.1. Örfi Hukuk

Bireylerin toplu yaşamı ve toplumsal yaşamı arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Toplu yaşam insanların temel ihtiyaçları gidermek, varlığını devam ettirebilmek, türemek ve güvenliğini sağlamak için zorunda olduğu bir alandır. Toplu yaşamdan farklı olarak toplumsal yaşam ise bireylerin yazılı ve yazısız olmak üzere belirli normlar çerçevesinde hep birlikte yaşamlarını idame ettirmesidir. İnsanları bir arada yaşamaya iten birçok maddi manevi etkenlerin yanı sıra zorunlu görülen toplum yaşamı örfi hukukun ortaya çıkışının temel nedeni olan bir olgudur.

Toplumsal yaşamın yanı sıra ahlak da hukukun oluşmasında önemli bir gerekliliktir. Ahlakı şekillendiren ise yine toplumun kendisidir. Bu şekil verme örfler aracılığıyla gerçekleşir. İbn Haldun

da insanların toplumsal yaşantısını; toplumun ahlaki unsurları, psikolojik varlık ve özellikleri, ekonomik koşulları ve çevresindeki tüm etkenlere bağlı olarak açıklamıştır. İbn Haldun'a göre bu durum, insanın alışkanlıklarının, doğuştan değil de sonradan kazanmalarının bir sonucudur. Aynı zamanda toplumların genel karakteristik özelliklerini belirleyen de uygulanagelen alışkanlıklardan oluşmaktadır. Bu sebeple toplumu ve uygarlığı incelemenin ilk aşaması olarak topluma etki eden olguların nedenlerini aramak gerekir. İnsanın alışkanlıklarını kazanması noktasında ise yaşadığı toplum içindeki birtakım unsurlar kişiliğinin oluşmasına etki etmiştir. Bu unsurlar bir kişinin veya bir grup insanın bilinçli tercihleri olmaktan ziyade kendi kendine meydana gelen unsurlardır. Önce birkaç insan arasında başlayan konular daha sonra geniş bir alana yayılarak toplumun geneli ilgilendiren kurallara dönüşür. Süreç içerisinde tekrarlanarak alışlagelen kurallar her geçen gün bilinçli bir uygulamaya dönüşür. İçinde doğduğu toplumdan ayrı düşünülmemeyen insanoğlu da bir yaşam kurduğu andan, yaşamını sürdürmeye ve bir toplum haline gelmeye başladığı ana kadar bu kurallara tabi tutulur. Hatta öyle ki yazılı olmayan örfi hukuk, toplumların vicdanında bulunan hukuk kuralları olarak görülür (Dursun,2016, s.28-34).

Örfi hukuku göreceli olarak modern ile ilişkilendiren Weber' e göre günümüzde genellikle kanunlaştırma yani bilinçli insanın resmi anayasal ihtiyaçlarıyla uyumlu kanun yapmasıyla yeni hukuk kurallarının oluşturulması bu kurallarla bağlantılı örfe ya da belli bir siyasal topluma dayalı olarak vardır (Weber, 2014, s.187). Gözler' e göre ise örfi hukuk, hukuk kurallarına kaynaklık eden yazısız hukuk kuralları olarak sınıflandırılır. Bunların kanun, tüzük, gibi hukuk kurallarında olduğu üzere yazılı bir metni yoktur. Örfi hukuk kurallarını Resmi Gazeteye bakarak tespit etmek mümkün değildir. Ancak yine de örfi hukuk kurallarının maddi varlığı, belirli bir topluluk üyesinin, belirli bir zaman süreci içinde, aynı şekilde tekrarlanan davranışlarıdır (Gözler, 2011, s.159). Örfi hukuk kurallarına bakıldığında, bir toplumda eskiden beri var olan ve uyulması beklenen ve toplumun önem atfettiği her unsura saygıyı gerektiren görgü kurallarıyla benzerlik gösterdiği hatta iç içe olduğu dahi söylenmektedir. Ancak şöyle bir ayrım bulunmaktadır, bir görgü kuralları olarak başkasının eşyasını kullanmadan önce izin istemek eylemi beklendiği gibi olmadığı durumda toplumdan dışlanma gibi büyük yaptırımlara tabi tutulmaz. Örfi hukuk kuralları ise toplumsal kabulün dışında bir davranış ya da tutum içinde bulunulduğunda daha sert yaptırımlarla, kişiye fiziksel müdahalede bulunulabilir

hatta kişi toplumdan dışlanma vb. durumlarla karşı karşıya bırakabilir. Söz konusu bu yaptırımların görgü kuralları için geçerli olduğunu söylemek ise mümkün değildir.

Bu noktadan hareketle yazısız hukuk kurallarından olan örfi hukukun bir kısmı hukuk kuralları haline getirilebilir ya da tıpkı ahlak kuralları gibi hukuka kaynaklık da edebilir. Örfi hukuk uygulaması en çok Türk medeni hukuku, iş hukuku ve ticaret hukuku gibi alanlarda örnek teşkil etmektedir. Bu hususta Türk medeni hukuku madde 1: Kanunda uygulanabilir bir hükmün olmadığı durumlarda hâkimin örfi hukuk kurallarına, burada da yoksa hâkimin kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak ise ona göre karar vermesi gerektiği belirtilmektedir (Son değişiklik ile yürürlüğe giriş tarihi 08.12.2001). Belirtilen ibare, yazısız hukuk kurallarının toplumsal hayatı düzenleme noktasında modern hukuk kurallarına örnek teşkil ettiğini açıkça göstermektedir (Sevindik, 2013 s.70)

Ancak örfi hukuk yazısız bir kaynak olarak modern hukuk kaynakları arasında bulunsa da her durumda modern hukuk ile örfi hukukun suç ve cezaya bakışları her zaman örtüşmemektedir. Yani modern hukuk ile örfi hukukta suç ve cezanın sınırı birbirinden farklıdır. Örneğin; modern hukukun başlıca ilkelerinden biri olan kanunsuz suç ve ceza olamaz ilkesi, ne tür hareketin suç olarak kabul edileceğinin ve bu suça nasıl bir ceza verileceğinin önceden belirlemektedir. Zira kanun tarafından suç ve cezası belirlenmemiş bir eylem, örfi hukuk kurallarına göre suç olsa bile, modern hukukta suç olarak kabul edilemez (Türkmen,2011, s.248).

Örfi hukuk kuralları toplumun süreç içerisinde uygulanagelen alışkanlıklarının genele yayılmasıyla oluşmuştur. Yani toplumsal yaşamla ilişkilendirilmiş bir yapı, inanç ve ahlaki değerlerin etkisi bulunmaktadır. Örfi hukuk kuralları kaynağını insan doğasıyla ilişkilendirdiğinden içinde bulunduğu topluma göre ruh değiştirir dolayısıyla da her toplumun kendine özgü örf- adetleri bulunmaktadır (Bal, 2014, ss.37-40).

Bu bağlamda modern hukuk her ne kadar toplumun örf- adet, ahlak kuralları gibi unsurlardan beslense de genel anlamda insan aklının ürünü olmakla birlikte toplumun ve dönemin koşullarına bağlı olarak varlığını devam ettirir. Ayrıca toplumun temeli olarak görülen ve odak noktaya koyulan da modern hukukta bireydir. Ama yine de modern hukuk normatif olduğu için yurttaş olarak

tanımladığı bireyin keyfi hallerine ve kişiselliğe yer bırakmamaya çalışır. Artık haklardan çok kişinin ödev ve sorumlulukları vardır. İçinde doğduğu toplumdan ayırt edilemeyen örfi hukuk kuralları ise toplumların vicdanıyla yakından ilişkili olup toplumsal yaşam içerisindeki bireye içinde bulunduğu toplumla bütünleşik görmüştür. Diğer bir deyişle örfi hukuk kurallarında birey içinde bulunduğu toplumsal grup ile toplumda bir yere sahiptir. Kişinin işlediği suç da sadece kendisi sorumlu değildir. İçinde bulunduğu toplumda kişinin iyi veya kötü bütün davranışlarında yükümlüdür. Modern hukuk ise yurttaş olarak gördüğü bireye ödev ve sorumluluklar yükleyerek vatandaşlarının hareketlerini tanzim etmektedir. Örfi hukuk kurallarından ayrılan temel farklılıklardan biri de modern hukuk kurallarının devlet desteğiyle güçlendirilmiş yaptırıma sahip olmasıdır. Modern hukuk kuralları dışındaki ahlak, din, inanç ve örfi hukuk kuralları hiçbir şekilde devlet gücü tarafından desteklenmemektedir (Bal, 2014, ss. 202-205). Bununla birlikte bir yasa ile zorunlu kılınmayan, yaptırım gücü bulunmayan hukuk kuralları yine de toplumun geneli tarafından benimsenmiştir. Diyebiliriz ki örfi hukuk kuralları, zaman içerisinde toplumun zaman ve mekânıyla doğru orantılı olarak gelişme gösteren yazısız hukuk kuralları toplumun tüm bireylerinden bir iz taşımaktayken modern hukuk kurallarının gelişimi genel olarak iktidar merkezinin belirlenimine daha fazla maruz kalmıştır.

Sonuç olarak dünyada köklü değişim ve dönüşümün yaşandığı ekonomik, politik ve sosyal yapıların hızla değiştiği bir dönemde yazılı ve yazısız hukuk kurallarının da kendisini dönemin koşullarına göre geliştirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde katılaşma, kalıplaşma ve zamanın ihtiyaçlarını karşılayamaması, medeniyetlerin çöküşüne neden olabilir. Osmanlı Devleti'nin de yıl durmaksızın genişlemesi, zamana ve ihtiyaca uygun olarak konulan kanunlarla olduğu gibi, daha sonraki düşüşü, dağılma sürecine girmesi de dönemin ihtiyacına uygun olarak ortaya çıkan hukuki kurallarının olmaması hatta eski kanunların bile bozulmuş olmasıyla ilişkilendirilmiştir (Akpınar,1999, s. 184-185).

1.8.2. Sosyo-Politik ve Hukuki Bir Organizasyon Olarak Aşiret

Gelenek insanların nesilden nesile aktardıkları ortak kültürel tecrübelerinden gücünü alır. Her insan da hayatta tecrübeleriyle birlikte vardır. Aşiretler de bireyin geleneklerini devam ettirebilmesinde ve toplumsal hayatla bütünleşmesi sürecinde sosyal kimlik edinim aracı olarak

büyük önem taşımaktadır. Öyle ki her aşiret kendisine bağlı bulunan ailelerin ve çocukların aracılığıyla aşiret ideolojisinin devamlılığını sağlar. Çocuklara sosyalleşme sürecinden itibaren sosyal ilişkilere, soy ideolojisi perspektifinden bakmaları gerektiği gösterilir. Yine bu süreçte çocuklara babaları tarafından atalarının ve akrabalarının kimler olduğu ve hangi aşirete mensup oldukları öğretilir. Böylece aşiret üyeleri daha çocukluk dönemlerinden itibaren mevcut toplumsal düzene uygun olarak bir sosyal kimlik edinmiş olurlar (Tekin, 2005, s. 13).

Yine bu bağlamda Bruinessen aşireti, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan bu nedenle ekonomik unsurlarla da ilişkili, kendine özgü bir içyapıya sahip *sosyo-politik bir birim* olarak tarif etmiştir (Bruinessen, 2015, s.82). Bakıldığı zaman aşiret yapısının temel bileşenleri olarak baba soyluluk, toprak ya da arazi sahipliği, ortak kültür veya tarihsel döneme sahip olma olarak sayılabilir. Öncelikle soy hem bireyin tarihsel olarak uzun bir geçmişe dayanan şeceresiyle güç ve itibar sağlayan hem de aşiretin ekonomik gelir kaynağı olan arazilerin tayinini gösteren bir mekanizmadır. Zira kişinin soyunun güçlü ve itibarlı kişilerden gelmesi kişiye bir övünç kaynağı olmakla beraber bu soyun devamlılığını ve kültürel aktarımı güçlü bir şekilde sağlamak zorunda bırakarak ona büyük bir sorumlulukta yüklemektedir.

Bu doğrultuda Üner'e göre de aşiret içe dönük, küçük bir dünya, bir savunma örgütü, gelenekli ve tutucu bir kurum, aynı özellikleri taşıyan gruplardan oluşmuş üstünlük duygusuna sahip bir topluluktur. Gerçekte, aşiret küçük bir dünya, bir savunma örgütü, töre ve gelenekleriyle düzenlenmiş bir kurum gibidir. Sınırları taşan büyük bir aileyi anımsatmaktadır (Üner, 2009, s.15). Dolayısıyla aşirete aidiyete ilişkin yerel terimler, ortak bir soy ve ortak yerleşim ideolojisiyle birlikte ele alındığında, bir tarih ve geçmişten devralınan kültürel bir önemlilik iddiası anlamına da gelir. Bu nedenle de aşiret gruplarının hepsinin, kökenlerine dair gerçek ya da kurgulanmış bir takım hikâyeleri vardır. Bu hikâyeler, aşiretlere, başka gruplara kıyaslandığında tarihsel bir önem atfeder. Aşiretli olmayanlar, kendilerine aşiretliler gibi bir üstünlük ya da bir asalet yakıştıramaz, çünkü kökleri, geleneksel toprakları, zafer kazanmış ataları ve kahramanlıklarla dolu çatışmaları ya da trajik yenilgileri yoktur (Yalçın-Heckmann, 2016, ss.140-141).

Buna karşın Bruinessen'e göre aşiret ya da klanın sınırları pek de belirgin değildir. Her ikisinde de çekirdeği oluşturan merkezi sülaleler vardır. Bunun yanı sıra, aşiretler bünyelerinde bazen merkezi sülalelerden daha fazla, aşiretle uyum içinde davranan ya da davranmayan bireyler ve sülaleler de barındırır. Eğer bir aşiretin işleri iyi gidiyorsa bir süre sonra maceraperest kişiler ya da başka aşiretten ayrılan alt birimler de bu aşirete katılırlar ve böylece aşiretin koruması altına girerek ortak kaderi paylaşmaya başlarlar. Yine Bruinessen'e göre aşiretlerin birden ortadan kaybolması da mümkün değildir. Ya üyelerini yeni ortaya çıkan ve daha iyi bir gelecek vadeden reislerle kaptırarak ya da başka bir bölgeden gelerek bu yöreleri fetheden daha güçlü bir aşirete yenik düşerek yavaş yavaş gücünü yitirir ve aşiret olma konumlarını kaybederler (Bruinessen, 2015, ss. 94-97).

Ya da Üner'in (2009: 62) anlattığı üzere Şammar aşiretine vergi verecek kadar güçsüz olan Milli aşiretinin dışardan bulduğu destek sayesinde nüfuzunu arttırmasıyla da aşiret yapısı bir değişime uğrayabilmektedir. Zira Şammar aşireti Osmanlı hükümetinden kuvvet alarak uzaktan gelen saldırı ve talanlara karşı yakınında bulunanları koruyup gözeterek aile ve sülaleleri nüfuzu altına almasıyla mevcut nüfuz ve konumunu ciddi ölçüde değiştirmiştir. Böylelikle de korunma amacıyla aşiretin çatısı altına alınan aileler veya sülalelerle birlikte aşiretlerin, güçlü ve büyük bir aşiret haline dönüşmesi de mümkün olmuştur. Gözden kaçırılmaması gereken temel husus aşiret sistemini feodal sistemden taban tabana zıt olan toplumsal bir gerçeklik olduğudur. Bruinessen'in de Üner'in de anlattığı aşiret yapısındaki değişimlerde soy bağı ve rıza temel değişkenlerdir.

Dolayısıyla Tekin'in de ifade ettiği gibi aşiret yapısının kimi araştırmacılar tarafından feodalitenin bir üst kurumu olarak nitelendirilmesine karşın aşiret reisine duyulan sadakat ve itaat zor kullanma ya değil de rızaya ya da 'sembolik şiddete' dayanır. Oysa feodal beyin ya da toprak ağasının köylüyle olan ilişkisi efendi-köle ilişkisi olup çoğunlukla zor ve şiddet içermektedir. Bu bağlamda aşiret yapısının feodalitenin bir üst kurumu ve aşiret reisinin de feodal beyle özdeş olduğunu kabul etmenin büyük bir yanılğı olduğu açıktır (Tekin, 2014, ss.347-348). Dolayısıyla Durkheim'in mekanik ve organik, Tönnies'in de cemaat (Gemeinschaft) ve cemiyet (Gessellschaft) ayrımlarında mekanik ve cemaat yapılarına denk düşen yapıda insanların, mevcut toplumsal düzene ya da genel toplum yapısına uygun davrandıkları ve insanları birbirine bağlayan temel unsurun

insanın toplumsal bütünü bir parçası olarak benzer etkinliklere çoğunlukla da benzer sorumluluklara sahip olduğudur. Daha açık bir ifadeyle feodal sistemden tamamen farklı olan bu sistemde ve ailenin merkez konumda olduğu yapıda birey değil de topluluk bilinci kolektif bilinç ve kolektif kimlik önemlidir.

Kolektivitenin baskın olduğu aşiret sisteminin temel özelliklerinden biri ya da doğal sonuçlarından biri de iç evlilik (endogami) dir. Daha eski dönemlerde çeyizle toprağın bölünmesini önlemek amacıyla yapılan iç evlilikler zamanla yaşanan kültürel değişimlere binaen sosyal ilişkilerin kuvvetlendirmeyi ve devamlılığını sağlamanın bir aracına dönüşmüştür. Özellikle aşiret sisteminin ve amcakızı evliliklerinin revaçta olduğu Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde bu durumun arkasındaki asıl sebep ise aşiret ideolojisinin aktarımını kolaylaştırmak, kültürel devamlılığı sağlamaktır. Bruinessen'e göre (2015: 120) bu topluluklarda eş olarak amcakızının ilk tercih edilmektedir. Çünkü bu tip evliliğin yoğun olması da yeniden alt gruplara bölünmeyi en uç noktalara götürmektedir.

Ayrıca aşiret sisteminde iç evliliğin yanı sıra aşiret reisi de önemli bir toplumsal gerçekliktir ve aşiret sisteminin en merkezi konumunda bulunması sebebiyle önemli figürlerden biridir. Bu kişinin kim olacağına dair belirlenmiş, açık ilkeler bulunmamakla birlikte başa geçende bulunması gereken bazı baskın nitelikler vardır. Bunlardan en kapsayıcı olanı Bruinessen'in deyimiyile aşiret reisinin tam anlamıyla adam olmasıdır. Yani güçlü, cesur, adil ve cömert, iyi strateji kurabilen, akıllı bir kişi olmalıdır, şimdilerde 'hükümet adamlarıyla' iyi ilişkiler kurabilmesi ve onlarla baş edebilmesi de aranan önemli nitelikler arasındadır (Bruinessen, 2015, s.130). Aşiret reisinin gerektiğinde sınırları aşan nüfuza sahip olması birçok siyaset sosyoloğuna göre aşiret yapısını siyasal olgunun ilk görünümü olarak düşünmesine yol açmıştır (Aydın, 2006, s.26). Öyle ki Tekin' e göre de siyasetin kamu düzenini ve genel yönetimi sağlama işlevi düşünüldüğünde, birbirine kan bağıyla bağlı olan ailelerin sayısının gittikçe artması sonucunda aşiret örgütlenmesinde bir yönetim ihtiyacı ortaya çıkar. Dolayısıyla kamu düzeninin ve yönetiminin sağlanabilmesi bu tip topluluklarda siyaset kurumunun olabileceğini göstermektedir. Bu bakımdan her aşirette bir liderlik kurumu var olup bu kurum çoğunlukla bir yönetici ailenin elindedir (Tekin, 2014, ss.341-342).

Belli bir yönetici ailenin hâkimiyetinde olan aşiretin zihinsel sınırlara sahip yapısını ise, Anderson (1995) 'Hayali Cemaatler' kitabında insanların körü körüne bağlandığı, uğruna ölümleri göze aldığı temel savları (milliyet, milli değerler, ırk, etnisite, kimlik, sınırlar vs.) ve insanların hayali yaratımlarından biri olarak görebiliriz. Karadeniz de hayali cemaatlere bir örnek olarak elde bir şeceresi bulunsun veya bulunmasın, her aşirette efsane (leşmiş) bir lidere dayanma eğiliminin olduğunu vurgulamıştır. Yine çoğu kez, kan izinin sürülmesinin bütün güçlüğüne rağmen, herkesin kendini bağlı hissettiği 'ulu bir ata' takdimi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda bahsi geçen sınırlar içerisinde görünürde her biri birer sayıdan ibaret oldukları halde, üstüne üstlük birbirlerini hiç görmeksizin/ tanımaksızın onlarla aynı ulusu paylaştığı hissine sahiptirler. Bugün ne aynı toprak bütünlüğü içinde ne de aynı ülke sınırları içerisinde bile olmayan, ancak aynı adı taşıyan aşiretler bulunarak bu aşiretlerin fertleri, aynı aşiretten ve akraba olduklarını iddia etmektedirler. Oysa aşiret tanımlamalarındaki belirgin özelliklerden biri toprak bütünlüğü olmasına karşın 'hayali ata' figürü toprak bütünlüğüne öncelenmiş bulunmaktadır (Karadeniz, 2012, ss. 23-24).

Peki, insanlar neden aşiret yapısına uymayı seçer? Genel olarak insanın bir gruba ya da kişiye uymasının altında yatan temel etmenlerden olan itaat, özdeşleşme ve benimse kavramlarıyla bu durumu açıklayacak olursak, öncelikle itaat davranışının temelinde uyulanın, uyanın üstündeki gücü ya da kontrolü olduğunu söylemek gerekir. Özdeşleşme sonucu uyma davranışının temelinde ise uyulanın cazibesi, değeri vardır. Uyulanın, uyanın gözündeki değeri devam ettikçe uyma davranışı da devam eder; bu değer ortadan kaybolduğunda uyma davranışı da otomatik olarak ortadan kalkacaktır. Son olarak benimseme ya da kendine mal etme olarak gerçekleşen uyma davranışında kişi, bir kurala ya da görüşe onun gerçekten doğru olduğuna inandığı için uyar. Burada uyulanın fikri, uyan için inanılır bir fikirdir; uyma davranışının temelinde bu inanma, doğru olarak kabul etme durumu baskındır. Belirtilen itaat, özdeşleşme ve benimseme süreçleri ile sosyal etkiye uymanın kişiye yarar sağladığı açıktır. Bu yarar sağlama işlevinin temelinde üç farklı güdülenme söz konusudur. Anlatıldığı üzere itaatin temelinde yatan güdü, cezalandırılmamak ya da ödüllendirilmek; özdeşleşmenin temelindeki, beğenilen bir başkası gibi olmak; nihayet, benimsenin temelini oluşturan güdü de kişinin doğru bildiği şeyi yapmak istemesidir (Kâğıtçıbaşı, 1988, ss.68-71).

Modernleşmeyle birlikte pek çok alanda yaşanan dönüşüm ve yok oluşlar aşiret sisteminde ve artan bireyselleşmenin getirisiyle kişinin grup davranışa uymasında bir değişim hatta yok oluşun beklenmesine yol açtığı gibi aşiret yapısına karşı kimi oryantalist söylemlerin zikredilmesine de neden olmuştur. Ancak Güneydoğu ve Doğu bölgelerinde modernleşme sürecinden etkilenen ve öneminden pek çok şey kaybeden aşiret sisteminin halen sosyal dayanışma ve birlik, beraberliğin sağlanması noktasında önemli bir unsur olarak varlığını devam ettirdiği açıktır.

Bu hususta Ulutaş ise (2016: 92) alanda yaptığı çalışmalar ve gözlemlerin bir neticesi olan *Kanaat Önderleri* çalışmasında ‘Her ne kadar kentsel yaşamla beraber aşiretlerin bağlayıcılığının azaldığı söylene de kolektif kararlara riayetin önemli ölçüde devam ettiğini belirtmiştir. Örneğin yerel ve genel seçimlerde bölgedeki siyasi tavrın aşiret aidiyeti üzerinden temayüz etmesi, siyaset dinamiklerinin de bu minvalde okunmasını telkin etmektedir. Seçilme talebiyle kamusal alanda siyasilerin özellikle aşiret oylarını talep etmesi ve aşiret liderlerinin, kanaat önderlerin yanında boy göstermeye gayret etmesi (kimi zamanda siyasi liderlerin kanaat önderi ya da aşiretin ileri gelenleri arasından gösterilmesi), oy verme (ya da seçilme) davranışlarında kolektif davranışların halen geçerli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir’ demiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METEDOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

İnsanları birlikte yaşamaya zorlayan maddi ve manevi unsurlar toplum yaşantısı içinde düzenin sağlanması adına bazı kuralların oluşmasını sağlar. Bu düzen de genel olarak hukuk kuralları ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Hukuk kuralları, genel anlamıyla toplumsal yaşam içerisinde insanların birbirleriyle olan ilişkilerini belli bir düzene oturtmaya çalışan, devlet yaptırımıyla güçlendirilmiş sosyal bir olgu olarak tarif edilebilir. Bu olgu özünde, toplumsal yaşam alanında huzuru, güveni sağlayıp kişilerin çatışan çıkarları arasında hak ve hukuku gözeterek bir denge kurmaya çalışmaktadır.

Genel olarak cemaat ilişkisinin baskın olduğu toplum yapısında düzen sağlayıcı bir araç olarak örfi hukuk; toplumsal yaşam içinde oluşmuş, uzun bir süre tekrarlanmış olan, norm haline geldikten sonra uymanın zorunlu hale geldiği ve kuşaklar boyunca uygulanagelen kurallar bütünü haline dönüşen yapıdır. Modern hukuk ise sistematik bir değişim izleyen, bir merkeze sahip olan, evrensel değerler taşıyan, genel anlamda bireysel menfaati ve bireysel suçu öne çıkartan ve farklılıkları göz ardı eden monist bir yapıya dönüşerek farklı bir anlam taşımaya başlamıştır. Bu farklılık ilk önce tarım toplumundan sanayi toplumuna ardından da sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin sunduğu topyekûn değişimin karşılığı olarak ortaya çıkan modernleşmeyle oluşmuştur.

Belirtilen modernleşme sürecinde yaşanan toplumsal değişimlere binaen ele alınan çalışmalarda; Şanlıurfa'da modernleşme ve gelenekler, töreler, örfi hukukun mahiyeti, İslam hukukunda örfi hukukun etkisi ya da İslam hukukuyla modern hukuk beraber incelenmiştir. Şanlıurfa örneğinde ele alınan çalışma konularını sosyolojik bağlamda incelediğimiz de ise modernleşme, göç, Suriyeliler, muhafazakârlık, çok eşlilik, işsizlik, mevsimlik tarım işçileri, töre cinayetleri ve kadına şiddet üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Buna karşın Şanlıurfa'da modern hukuk karşısında halen geleneksel bazı unsurların devamlılığını sürdürmesinin sosyolojik nedenlerinin ele alınması kör noktadır. Bu nedenle çalışma, modern hukuk ve örfi hukukun ele alınmasıyla birlikte

Şanlıurfa'da geleneksel hukuka dair var olan pratik uygulamaların varlığını sürdürmesinin arkasındaki sosyolojik nedenleri konu olarak ele almıştır.

Bu konunun seçilmesindeki ana sebep küreselleşmenin hâkim olduğu dünyada, modernitenin gelenek üstünde baskın olduğu düşünülse de cemaat tipi geleneksel toplum yaşantısının baskın olduğu Şanlıurfa'da henüz beklenildiği üzere geleneklerden ve örf- adet hukukundan bir kopuşun tam anlamıyla gerçekleşmediğini ve örfi hukukun önemli toplumsal gerçeklerden biri olduğunu ortaya koymaktır. Dolayısıyla 'Cemaat tipi toplumsal yapının hâkim olduğu Şanlıurfa'da örfi hukukun günümüzde ne kadar işlevsel olduğu ve modern hukuka Şanlıurfa insanının nasıl bakmakta olduğu ana probleminden hareketle şu alt problemlere değinilecektir: Şanlıurfa'da sosyal anlaşmazlıklar nasıl çözümlenmektedir? , sosyal anlaşmazlıkların çözümlenmesinde kim ya da kimlere başvurulmaktadır? , resmi yargıya başvuruluyor mu? , başvurulmuyorsa nedenleri nelerdir? , Yaşa bağlı olarak modern hukuk ve örfi hukuk algısı değişiyor mu? , Örf hukukuyla sosyal anlaşmazlıklar kalıcı bir çözüme ulaşıyor mu? , Daha çok hangi meselelerin çözümünde örfi hukuktan yararlanılıyor? , Sosyal anlaşmazlıkların çözümünde zamanla bir farklılaşma yaşandı mı? Aşiret sisteminde modernleşmeyle birlikte nasıl bir değişim yaşamıştır? Aşiret sisteminden sonra yeni oluşan yapı sosyal anlaşmazlıkların çözümünde kalıcı çözümler üretebiliyor mu? Hangi sorunların çözümü için resmi yargıya ya da modern hukuka başvurulmak zorunda kalınıyor? Barış yemekleri ve barış elçileri modernleşmeyle birlikte nasıl bir değişime uğradı? Değişim olduysa hangi yönde oldu? Kırsal ve kentsel alanda yaşayan insanların modern hukuka bakış açısı nasıldır? Suçun kırsal ve kentsel yapılardaki algılanışı nasıldır? Bu alt problemlerle birlikte Şanlıurfa'da örfi hukukun varlığını sürdürmesini sağlayan sosyolojik nedenler ortaya çıkarılmak istenmektedir.

2.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın konusunu modern hukuk ve örfi hukukun Şanlıurfa örneğinde incelenmesiyle örfi hukukun toplumsal düzendeki mevcut konumunu sağlayan unsurların ele alınması oluşturmaktadır. Bu bağlamda sıkı cemaatsel ilişkilerinin bulunduğu Şanlıurfa'da halkın toplumsal yaşantısının yansıması olan örf hukuku ve bu hukukun toplumsal düzendeki, sosyal anlaşmazlıklardaki etkisi modern hukuk ile karşılaştırılarak mevcut durum ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Modernleşme ile birlikte örfi hukukun etkisinin azaldığı fakat modern hukuk karşısında

yok olmayıp varlığını sürdürmeye devam ettiği yapıda suç, ceza, ara bulucu, kanaat önderi, barış yemekleri, aşiret sistemi vs. unsurlara da değinilerek detaylı, derinlemesine ve analitik bilgiye ulaşmak amaçlanmıştır.

Dolayısıyla araştırmanın temel amacı dünya da köklü değişim ve dönüşümün yaşandığı ekonomik, politik ve sosyal yapıların hızla değiştiği bir dönemde geleneksel hayata bağlı olarak uygulanagelen örf hukukunun, toplumsal düzen ve toplumsal yaşantı üzerinde nasıl etki ettiğini ve önemli bir toplumsal gerçeklik olarak önemini halen nasıl sürdürdüğünü ortaya koymaktır. Böylelikle ele alınan çalışmayla Şanlıurfa’da yaşayan insanların, örfi hukuka karşı ne düşündüğü ve sosyal anlaşmazlıklarında hangi hukuka başvurdıkları görülmeye çalışılmıştır. Ayrıca değişen toplum yapısında düzen sağlayıcıların, ara bulucuların değişmesine neden olan etkenler de ulaşılmak istenen alt amaçlar arasındadır. Bütün bu amaçlar doğrultusunda araştırma, modern hukukun ortaya koyduğu makbul vatandaş yapısı karşısında bireylerin modern hukuk ya da örf hukuku tercihlerinde belirleyici noktalar ve örfi hukukun arkasındaki anlam dünyası irdelenmeye çalışılmıştır. Böylelikle de çalışma ortaya çıkan sonuçlarla alandaki kör noktaya bir nebze de olsa ışık tutabilme çabası taşımaktadır.

2.3. Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar

Modern hukukun karşısında geleneksel değerlerle oluşturulmuş hukuki ilkelerin yok olacağı ya da parçalanacağı düşünülürken nasıl olur da dönüşerek varlığını devam ettirir hususu üzerine yoğunlaşan bu araştırma ile ilgili birebir olmasa da konuyla yakından ilişkili tezler ve makaleler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Karadeniz’in (2012) ‘Aşiret Sisteminde Dönüşüm –Aşiretin Kentte Yeni Aldığı Şekiller- Batman Örneği’ adlı doktora çalışmasıdır. Çalışma, modernleşme ve kentleşme süreciyle birlikte aşiret yapısında yaşanan değişimlere odaklanmıştır. Yaptığı alan çalışmasıyla birlikte Karadeniz, aşiret sisteminin örgütlenişi, bu sistemin varlığını hangi düzlemde ve hangi normlar çerçevesinde devam ettirdiği sorularına cevap aramıştır. Her ne kadar başka bir toplumsal alan ele alınsa da aşiret sistemine ilişkin temel yapılar hakkında verilen bilgiler çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır.

Bir diğer çalışma ise Kaya’nın (2013) ele aldığı ‘Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile ve Aşiret Dernekleri’ isimli doktora çalışmasıdır. Aşiretlerin

modernleşerek kentte aile dernekleri olarak varlığını devam ettirmesinin yanı sıra geleneksel aşiret kültürünün ya da öteden beri uygulana gelen yapının patronaj ağları ve nepotizm ilişkisini arttırdığına dair bilgiler verilmiştir. Bu nedenle aynı toplumsal alanın ele alındığı Kaya' nın çalışması da ele alınan çalışmaya destek verecek olması bakımından oldukça önemlidir.

Son olarak 2016 yılında yayımlanan Ejder Ulutaş'ın 'Kanaat Önderi: Bir Liderlik Fenomenolojisi' isimli kitabında ise Doğu Anadolu bölgesi temelde Ağrı ili ele alınarak toplumda kanaat önderinin temel dinamiklerinin neler olduğu aktarılmıştır. Bu doğrultuda kanaat önderinin kaynağını geleneksel unsurlardan aldığı toplumsal alanda pek çok alanda işlevselliğini devam ettirdiği belirtilmiştir. Fakat ele alınan sahanın farklı ve toplumsallaşmanın bir aracı olarak betimlenen kanaat önderi odaklı bir çalışması olmasıyla bu çalışmadan ayrılmaktadır. Benimsenen hukuk kuralları, modern hukuka bakış ve örfi hukukun arkasındaki sosyolojik nedenlere ilişkin çalışmanın direkt olarak ele alınmaması da bu çalışmadan farklılaşmasının sebeplerindedir.

Bununla birlikte hukuk sosyolojisi ve ele alınan çalışmaya ilişkin literatüre bakıldığında hukuk sosyolojisi alanına katkı sağlaması için ortaya koyulan çalışmaların ağırlıklı olarak teorik kapsamlı, töre cinayetleri, törenin kavram olarak değerlendirilmesi, Doğu ve Güneydoğu'nun evlenme pratikleri ya da aşiret yapısı gibi alanlarda yoğun olduğu görülmektedir. Ayrıca ele alınan uygulamalı çalışmalar ise farklı konular üzerine odaklanmış olup her ne kadar çalışmaya katkı sağlasalar da modern hukuk karşısında örfi hukukun halen nasıl var olabildiğine ve bunun arkasındaki nedenlere yönelik özel bir bakış sunulmamıştır.

2.4. Araştırmanın Önemi

Günümüzde modernleşme süreciyle yaşanan toplumsal değişimlerin getirisi olan dönüşüm ile birlikte aile, din, eğitim, siyaset, ekonomi, boş zamanları değerlendirme ve hukuk gibi toplumsal kurumlarda büyük bir farklılaşmanın yaşanması söz konusudur. Dolayısıyla modernleşme ve küreselleşme gibi durumlarla karmaşıklaşan toplumsal yapıda yeni davranışlara ayak uydurabilecek, gerektiğinde düzenleyecek hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın toplumdaki düzeni sağlayan hukuk kurallarında bir takım değişiklikler meydana getirmesi de beklenilmektedir. Fakat bu çalışma küreselleşmenin hâkim olduğu dünyada, modernitenin gelenek üstünde baskın olduğu

düşünülse de cemaat tipi toplumsal yaşantının hâkim olduğu Şanlıurfa'da henüz beklenildiği üzere geleneklerden ve örf- adet hukukundan bir kopuşun gerçekleşmediğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Bu araştırma da modern toplum yapısında hukuk her ne kadar rasyonel bir düzene karşılık gelse de aynı modern dönemde, geleneksel cemaat tipi toplumsal yapının büyük oranda devam ettiği Şanlıurfa'da hukukun daha çok örfi hukuka bağlı olduğu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Ele alınan konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında modern hukuk ve örfi hukukun uygulama alanları ve işlevsellikleri bakımından değerlendirilmesiyle ilgili araştırmaların olmadığı görülmüştür. Özellikle de sosyal anlaşmazlıklarda Şanlıurfa insanının benimsediği hukuku konu edinen ve bunun arkasındaki sosyolojik nedenleri ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Genel itibariyle çalışmaların Şanlıurfa'nın tarihi, törenin kavram olarak ele alınması, evlenme pratikleri, töre cinayetleri, aşiret yapısı ve liderleri, tarım yapısı ve GAP'ın etkisi, örf ve adetlerin incelenmesi vs. alanlarda yoğunlaştığı ve en önemlisi de bu çalışmaların büyük bir bölümünün teorik olduğu görülmüştür. Bu anlamda çalışma toplumsal alanın ve örfi hukukun birbirini hem etkilediği hem de etkilendiği yapıları ortaya koymaya çalışarak gerek konu gerekse de çalışmanın gerçekleştiği saha olan Şanlıurfa itibariyle bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Elde edilen bilgilere göre her ne kadar modern hukuka güven duyulduğu belirtilse de katılımcılar, sosyal anlaşmazlıklarda geleneksel unsurlardan kaynağını alan örfi hukuk ile anlaşmazlıklarını çözmektedir. Bu doğrultuda çalışma; modern hukuktan daha hızlı, suçu bireysel görmeyen, cemaat menfaatinin üstün tutulduğunu örfi hukukun Şanlıurfa'da büyük önem taşıdığını göstermeye çalışmaktadır. Modern hukuk karşısında örfi hukukun varlığını sürdürmesinin sosyolojik nedenlerini Şanlıurfa örneğinde ele alan çalışma literatürde bulunan bu eksikliği kapatmaya çalışması bakımından önemlidir.

2.5. Araştırmanın Yöntemi (Modeli) ve Kullanılan Teknikler

Modern hukukun Türkiye'nin genelinde uygulanıyor olmasına karşın geleneksel kodların etkisini daha fazla hissettirdiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bu durum beklenildiği gibi tezahür etmemiştir. Özellikle de Şanlıurfa, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde akrabalık ilişkilerinin ve aşiret

sistemi gibi geleneksel unsurların, toplumsal yapı üzerinde en baskın olduğu illerden biridir. Şanlıurfa' da öteden beri uygulanagelen örfi hukuk kurallarının daha işlevsel görüldüğü için kullanılmaya devam etmesi ve toplumun her alanına öyle ya da böyle sirayet etmesi örfi hukukun önemini gözler önüne sermektedir. Örfi hukukun toplumsal zemindeki karşılığını görebilmek, derinlikli ve ayrıntılı analizlerde bulunabilmek ise uygulamalı alan çalışmasını zorunlu kılmıştır.

Zira yöntem seçiminde önemli olanın doğru yöntemi seçmek olması, nitel ve nicel yöntemlerin kendi içinde avantajları ve dezavantajları, zayıf ve güçlü yönlerinin olması dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2008,20). Dolayısıyla sosyal bir olay olan modern yapının hukuki yapıya etkisinin gerçekçi, bütüncül bir şekilde ve Şanlıurfa'nın doğal yapısı içerisinde, etki eden temel etkenlerle birlikte detaylı bir şekilde ortaya koymak için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Nitel araştırma yöntemiyle birlikte modernleşmenin etkisiyle değişip dönüşen toplumsal yaşamda örfi hukukun önemli toplumsal gerçeklik olarak varlığını sürdürdüğü yapıda suç, ceza, arabulucu, kanaat önderi, barış yemekleri gibi her biri kendine özgü olan unsurlardan yola çıkılarak tümevarımsal ya da genelin bilgisine ilişkin anahtar yönleri daha iyi görmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda daha derinlemesine bilgi edinmeyi ve analitik bilgiye erişimi sağlamasındaki avantajı göz önünde tutularak mülakat ve katılımlı gözlem tekniği tercih edilmiştir. İlaveten, araştırmada veri toplama tekniği olarak odak grup görüşme tekniği de kullanılmıştır. Odak grup görüşmeleriyle birlikte belirlenen konu hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, ilgilerine, deneyimlerine, eğilimlerine, düşüncelerine, algılarına, duygularına, tutum ve alışkanlıklarına dair derinlemesine ve çok boyutlu nitel bilgi edinmek hedeflenmiştir. Çünkü bu veri toplama tekniği ile karşılıklı etkileşim sonucu katılımcılar birbirlerinin zihinlerindeki duygu ve düşünceleri tetikledikleri gibi bu sayede de zengin bir bilgi akışının oluşmasının yolunu açmışlardır.

Araştırmanın evrenini Şanlıurfa'nın geneli örneklemini de Haliliye, Eyyübiye, Karaköprü, Bozova, Suruç, Siverek olmak üzere altı ilçesi oluşturmaktadır. Bu alanlardan 13 erkek ve 9 kadına ulaşılarak derinlemesine bilgilerin elde edildiği mülakat yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın örnekleminin net olarak ortaya koyulması, görüşme yapılacak kişiler ve bölgeler açısından bir sınırın belirlenmesi ayrıntılı, genel ve gayet kapsamlı bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır.

Dolayısıyla araştırmada belli sınırlılıklar olması kişilere ulaşmak ve genel bilgiler elde etmek açısından kolaylık sağlamıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler ile hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat soruları esnasında dikkat çeken yahut mülakat hazırlama aşamasında gözden kaçan unsurlar söz konusu olması halinde mülakattan çıkarılması veya eklenmesi gereken yerlere müdahale edilmesi mümkün olmuştur. Daha sonrasında mülakat yapılacak kişiler belirlenip uygun bir zamanda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mülakat esnasında elde edilen veriler temel araştırma problemlerine göre sınıflandırılarak konuya ilişkin sorunlar, değişimler, yeni ortaya çıkan durumlar detaylı olarak ele alınmıştır.

2.5.1. Evren ve Örneklem

Araştırma modernleşen dünyada yaşanan değer sıradanlaşması ve anlam kaybının artmasıyla toplum yapısında meydana gelen değişimlerin şanlıurfa'da benimsenen hukuki yapıya etkisini ele aldığı için bu araştırmanın evrenini şanlıurfa'nın yerli halkı oluşturmaktadır. Evrendeki kişilerin hepsine ulaşmanın imkânsızlığı ve doğru seçilen örneklem ile daha detaylı bilgi edinileceği açıktır. Bu nedenle araştırmanın örneklemine şanlıurfa'nın merkez Haliliye, Eyyübiye, Karaköprü, Bozova, Suruç, Siverek olmak üzere bu altı ilçede yaşayan insanlar oluşturmaktadır. Evren içerisinde belli unsurlar göz önünde tutularak (ilçelerin yapısal maddi ve manevi özellikleri, ilçelerde oturan kesimin durumları vs.) ve yapılabirlik, zaman, maliyet, ön bilgi unsurları düşünülerek bir tercih de bulunulmuştur.

Evren içerisinde yer alan her bir araştırma biriminin eşit seçilme şansına sahip olduğu, fırsat eşitliğinin bulunduğu, araştırmacı iradesinin devreye girmediği nicel araştırma tekniği olan olasılıklı örneklem seçilmesi söz konusu olmadığından olasılıklı olmayan örneklem kullanılmıştır. Böylelikle öznel tercihlere dayalı, daha çok gönüllülerin yer aldığı ve öge olarak adlandırılan araştırma örneklemine katılan en küçük birimin dahi gerekli bilgiyi en iyi sağlaması amacıyla olasılıklı olmayan amaçlı yargısal örneklem tercih edilmiştir.

Tablo 4 1: Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri

İsim	Yaş	Eğitim	Meslek
Raziye Y.	60	Tahsili Yok	Ev Hanımı
Mahmut K	85	Tahsili Yok	Çiftçi Emeklisi
Müzeyyen K.	35	Lise Mezunu	Ev Hanımı
Behiye E.	42	İlkokul Mezunu	İşçi
Ayşe S.	27	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
Zehra E.	24	Lise Mezunu	Ev Hanımı
Ömer K.	40	Lise Mezunu	Tıbbi Sekreter
Müslüm B.	60	İlkokul Mezunu	Çiftçi
Hüseyin G.	47	Lise Mezunu	Gazeteci
Abdullah K.	82	-	Kanaat Önderi
Mustafa K.	63	Lise Mezunu	Memur
Suphi E.	54	İlkokul Mezunu	Esnaf
Emine G.	45	Lise Mezunu	Ev Hanımı
Hasip K.	45	İlkokul Mezunu	İşçi
Hacı Bekir O.	74	-	Kanaat Önderi
Cemal A.	22	Üniversite	Öğrenci
Hatice B.	38	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
Necla A.	44	Tahsili Yok	İşçi
Muhammed U	24	Üniversite	Öğrenci
Rahim E.	61	Lise	Emekli Öğretmen
Fahri D.	58	Lise	İmam
Medine C.	68	Tahsili Yok	Ev Hanımı

2.5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Şanlıurfa'da modern hukuk karşısında geçerliliğini koruyan örfi hukukun, temel dayanakları konu olarak ele alınmıştır. Konu olarak ele alınan hukuk, toplumsal değerler, birikim ve kanaatler bütünü olarak kültürel yaşamın bir parçasıdır. Bir toplumun kültürel bilgisine hâkim olmaksızın da toplumsal yaşantıda uyulan kuralları kavrayabilmek imkânsız olacağından ulaşılan sonuçlar, sosyal pratiği kavramanın niteliğiyle sınırlı kalmıştır. Ayrıca Şanlıurfa örneklemeyle sınırlandırılan çalışmadan elde edilen veriler araştırmanın yapıldığı dönem ile sınırlıdır. Bununla birlikte nitel araştırmaların dezavantajları içinde sayabileceğimiz katılımcıların mevcut toplumsal yapıyı ya da sistemi ön yargılarını bir kenara iterek ifade edebilmesinin güç olması durumu her katılımcının farklı bir bakış açısı sunmasına neden olmuştur. Bu nedenle genellenebilir sonuçlara ulaşmanın imkânsız olduğu araştırma, toplamda yirmi iki katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulguları kısmında elde edilen bilgiler ve katılımcılardan elde edilen verilerden yola çıkılarak yapılan yorumlar, katılımcıların verdiği bilgiler ile orantılı ya da sınırlı olarak sunulmuştur.

2.5.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada Şanlıurfa'da yaşayan insanların örfi hukuka karşı ne düşündüğü, sosyal anlaşmazlıklarında hangi hukuka başvurdukları ve hukuk seçimlerinin arkasındaki sosyolojik nedenler görülmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda değişen toplum yapısında düzen sağlayıcıların, orta yol bulucuların değişmesini sağlayan etkenler, aşiret sisteminin temel dayanakları ve değişen toplum yapısında suç ve ceza sisteminin ne yönde bir değişim seyri izlediği ortaya koyulmak istenmiştir. Bu nedenle katılımcılara, sosyal anlaşmazlıklarda hangi hukuka başvurdukları, ortaya çıkan sorunlarını nasıl kalıcı olarak çözdüklerini görmek adına derinlemesine görüşme yapılarak sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Mülakat soruları konuyla ilgili literatürün taranmasından sonra Şanlıurfa'da gündelik hayatla bir bağ içerisinde oluşan hukuk, akrabalık ve evlilik, modern hukuk kurallarının geçerliliği, örfi hukukun arkasındaki sosyolojik nedenler, resmi yargıya karşı güven ve sosyal anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin hukuki yapının oluşumu ve mevcut yapısını ele verecek olan hususlar ön plana alınarak oluşturulmuştur. Ayrıca yarı yapılandırılmış mülakat sorularında herhangi bir eksiklik ya

da atlanılan hususun olmaması adına pilot çalışma yapılarak eksiklikler tespit edilmiş sorular katılımcıların kolaylıkla anlayabileceği ve cevap verecekleri şekilde düzenlenmiştir. Bununla birlikte mülakat esnasında genel olarak ses kayıt cihazının fayda sağlaması sebebiyle bu araştırmada mülakat yapılmadan önceki izlenimler, mülakat ortamı ve görüşme sürecindeki veriler ses kayıt cihazı ve not tutularak kayıt altına alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ YORUMLANMASI

3.1. Gündelik Hayat

Toplumsal hayatın, geleneklerin ve süregelen kültürün bir yansıması olarak gündelik hayat, modern toplum yapısının yeni mücadele alanlarından biridir. Bu alan içerisinde çoklu gerçeklikler arasında kendisini en üstün gerçeklik olarak sunan bir gerçeklik vardır. Bu Berger ve Luckman için gündelik hayatın gerçekliğidir. Gündelik hayatın ayrıcalıklı konumu ona en üstün olan gerçekliği tayin etme yetkisi de tanır. Bilinç geriliminin, en üst seviyede olduğu gündelik hayatta en heybetli, en ısrarcı ve en şiddetli tarzıyla kendi bilincini empoze etmeye çalışır. Görmezden gelmek şöyle dursun, buyurgan varlığını zapt etmek bile zordur. Öyle ki kendine azami dikkat gösterilmesini umar hatta kimi zaman mecbur bırakır (Berger ve Luckman, 2008, ss.34-35). Böylelikle insanın toplumsal yaşam içindeki davranışının, tavır ve tutumunun belirleyicisi olan gündelik hayat, yeniden şekil verilmiş bir gerçeklik olarak ortaya çıkar. Bu gerçekliğin oluşumu aile, ekonomi, siyaset, dini sistemde olduğu gibi toplumun düzeni sağlama amacıyla belirlediği hukuki normlarla birlikte dönüşerek süreç içerisinde kendine daima yeni gerçeklik alanları oluşturmaktadır. Bu nedenle oluşturulan bu gerçeklik alanlarının hukuki yapıyla ilişkisi ve toplumun hukuki yapısına etki eden zemini daha iyi anlamlandırabilmek açısından toplumun gündelik hayatına bakmak önemlidir.

Lefebvre'ye göre de günümüzde haklar, hukuki ya da ahlaki ilkelerin kapalı bir listesi olarak değil, gündelik hayatı değiştirmeye elverişli, pratik bir özdeyişler dizisi olarak gündelik hayat ortaya çıkmıştır. Bu da, bir toplum projesini ya da en azından, böyle bir projenin önemli bir kısmını içermektedir. Tabii şu da anlaşılmalıdır: Böyle bir hak, böyle bir proje sadece söylemlerle ilan ve talep edilemez. Dolayısıyla bu hakları elde etmek, politik bir mücadele içinde kazanmak gerekmektedir (Lefebvre, 2015, s.117). Gündelik hayat içerisinde mücadele edilerek kazanılmış olan en önemlisi de doğal hadiselerin oluş silsilesinden biri olarak karşımıza çıkan bir olgu olarak hukuk, bir oluş içerisinde bütünlük kazanmaktadır. Çünkü insanın kendi olabildiği tek alan olarak da görebileceğimiz gündelik hayatta kişi, doğal haline en yakın olan kişiliğini burada serbest bırakmaktadır. Bu nedenle insan zihninin ve yaşam biçiminin hukuki unsurlara bağlı olarak ele

alınmasıyla birlikte Şanlıurfa’da gündelik hayatta yaşanan ve sürekliliği kamçılayan yapının temel kodlarının anlaşılmasının yanı sıra bu kodlarda başlayan dönüşümü göstermesi açısından gündelik hayat pratikleri önem taşımaktadır.

3.1.1. Sözün Senet Olması

Gündelik hayat içerisinde toplumun kendisiyle özdeşleşmiş olarak görülen yaşayan hukuk, toplumsal düzeni sağlama noktasında kilit rol oynamaktadır. Zira cemaat toplumunda güven ve huzur ortamı geçmiş yaşam deneyimlerinden yola çıkılarak sistemleştirilmiş ve yaşayan bir hukuki sistem oluşturulmuştur. Bu sistem içerisindeki ilkeler bütünü de sözün önemi büyüktür. Bu bağlamda katılımcılar tarafından, hem artık hiç bir şeyin eskisi gibi olmadığı artık Şanlıurfa’nın modernleşme sürecine kendini kaptırdığı anlatılmış hem de her ne kadar değişen yapılar olsa da gündelik hayatta örfi kurallardan vazgeçilemediğini, ataların sözünden ve yolundan çıkmanın imkânsızlığına dair bir vurgu da yapılmıştır.

‘Eskiden hayat böyle değildi. Aynı hayatın⁴ içinde her odada bir aile yaşardı. Gelinlerin hepsi kaynanalarıyla yaşar gün içinde ne yapacaklarsa onlarla birlikte yapardı. Büyüklerimizin yanında kocalarımızla konuşmaz, çocuklarımızı sevemez utanırdık. Bizim büyüklere duyduğumuz saygı ve sevgi bambaşkaydı. Gelinlerin de kaynanalarına saygısı vardı. Şimdi gelinler bizim kadar saygı göstermiyor bildiklerini okuyorlar, haklarını savunmasını biliyorlar. Yani, Şimdi her şey tersine döndü. Birde bizde aynı hayat’ in içinde yaşayanların hepsi aynı aileden olan ev halkı da olmazdı. Bir oda evin oğlunaysa diğer odaya kiracı otururdu. Şanlıurfa bu kadar karışık değildi. Bilirdik kimin hangi sülaleden olduğunu anlaşılmazsak muhababımız olurdu. Şimdi ki gibi sözleşme de yapmazdık. Tabi bu kadar karmaşık olmayan yerlerde sözleşmenin yapılmaması hala devam ediyor. Zaten kişinin sözü senettir.

⁴ **Hayat:** Geleneksel Türk evlerinde giriş veya birinci katında odaların açıldığı üstü kapalı bir ya da birkaç yanı açık da olabilen mekân, sofa. (URL 2).

Ama Şimdi insanların yazılı senetleri bile sahte çıkıyor ya da tüm kapularını kilitliyor yine de aklını evde bırakıyor. (Raziye Y. 60, Ev Hanımı)

‘Şu an Karaköprü ilçesine bağlı olan 70 yıldır baktığımız bir bağ var. Eskiden ana geçim kaynağımızdı. Şimdi yaŐlandığım için gidip gelmekte zorluk çekiyorum. Bağ komŐularımızdan isteyene ya da yakın köylerden iŐlemek isteyene yıllık olarak veriyorum. (Mahmut K. 85)

Bu ilişkiyi sözleşmeye bağlı tutulup tutulmadığını sorduğumuzda ise,

‘Yabancı değil ki tanıdığımız bildiğimiz insanlar. Bazen birebir tanımasak ta arada aracılar oluyor. Evimi de, bağımı da kiraya verdiğim olur ama hiç birinde sözleşmeye ihtiyaç duymadım. Burada söz senettir. Karşılığını alamadığında akrabalarına baŐvurursun onlar hemen bulup buluŐturur. Biz aramızdaki bu ilişkilere bel bağlarız.’ (Mahmut K. , 85)

Her iki görüşmeci de sözün senet olmasından bahsederek cemaat toplum yaşamında sürdürülen yapının ve geleneksel kültürün kısmen de olsa idame ettirildiğini belirtmiştir. Raziye Y. her ne kadar sözün geçerliliğini ve değerini eskisi kadar koruyamadığından dem vursa da bu durum kendisini aşiret yapısına aidiyet duygusuyla tanımlayan Mahmut K. için geçerli değildir. Bireyin toplumsal hayatta içinde bulunduğu topluluğun geleneği, göreneği ve kültürüyle yaŐamasının bir rneği olan bu durum onun tek başına var olmadığının da bir göstergesidir. Bu durumu Putnam’ın bağlayıcı ve köprü oluşturan sermaye türlerinden bağlayıcı bir bağ oluşturan sermaye türüyle zdeŐleŐtirebiliriz. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da oldukça baskın olarak grebileğimiz bağlayıcı sosyal sermayeyle; topluluğun dışa kapalı, grup içi dayanıŐmasını besleyen, kendine dıŐsallıklar üreterek i bağları kuvvetlendiren ve görece dar bir alanı kapsayan topluluklarda karşılaşmak mümkündür (Aydemir, 2011, s.70-71). Tıpkı sıkı cemaat yapısının geçerli olduğu bu bölgede olduğu gibi bağlayıcı sermaye anlayışıyla bireyler bağlı oldukları aşiretten sekinliklerini alarak yine yapacağı sözleŐmelerde de duyacağı güveni bu aşiret yapısından, karşı tarafın içinde bulunduğu topluluktan sağlamaktadır. Öyle ki sözünün karşılığını bulamayan taraf, borç verdiği kişinin çevresini ya da aŐiretini de bu borç altına girmiŐ olarak görmekte olduğu için borcun yerine

getirilmemesi durumunda bu kişilere başvurmaktadır. Bu hususta katılımcılar ‘aşirete ya da aileye laf gelmemesi adına birlik olarak zararın karşılanmasına çalışırız’ diyerek mevcut kolektif sistemde bireyin tek başına var olmadığını vurgulamıştır.

3.1.2. Toplumsal Roller

Bireyin toplumsal sistemin bir parçası olduğu cemaat toplumunda geleneklerin önemi büyüktür. Çünkü gelenek nesilden nesile aktarılan tecrübelerin birleşimidir. İnsanlar da hayatta tecrübeleri ile var olmaktadır. Tecrübeler neticesinde belli bir istikamet verilmiş toplumda, kişinin toplumsal statüsü de sosyalleşme sürecinde bu tecrübelerden beslenmektedir. Kişi doğuştan ya da sonradan edindiği bir statüyle değişse de toplumun benimsediği ve kişiden beklediği toplumsal rol genel hatlarıyla belirlidir. Son kertede Şanlıurfa’ da kadından ve erkekten beklenen toplumsal roller de bireylerin hayatına yön vermede oldukça etkilidir. Bu bağlamda yapılan görüşmelerden erkeğin ve kadının toplumsal yaşam içindeki rollerine dair vurgulara değinecek olursak,

‘Günümüzde Şanlıurfa’da kadınları geliştirmeye yönelik kurs sayısı çok fazla artmış durumdadır. Örneğin; Kadın Kültür Merkezi uçakla Urfa’dan dışarıya çıkmamış insanları, çoğu şehri gezdirerek onların her anlamda değişmesini, farklılıkları görmesini sağlamaktadır. Sodes⁵’ de aynı şekilde kadınlara hizmet etmektedir. Geçen yıl İstanbul’a uçakla kadınları götürdü. O kadar çok kadın istedi ki yer kalmamıştı. Kurs malzemesini veriyor kadınların sadece dışarı çıkmasını istiyor. Bu gibi hizmetler kadınların kendine olan güvenini arttırıp gerektiğinde hakkını arayacak hale getiriyor. Daha öncesinde hiç polise gitmemiş kadınlar çevrelerindeki kadınlardan, yeni insanlardan, medyadan hakkını, hukukunu aramayı öğreniyor. Bırakın kadını çocuklarımız bile okulda kitaplarının arkasındaki numaralarla öğretmenleri şikâyet ediyor. Artık herkese bütün yollar gösteriliyor.

⁵ **Sodes:** 2008 yılında 9 GAP iliyile uygulanmaya başlanan Sosyal Destek Programı (SODES) dir. Dezavantajlı bölgelerimizin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amacıyla bu bölgelerdeki göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kısa sürede karşılık vermeyi hedefleyen bir sosyal kalkınma programıdır (URL3).

Eskiden annelerimiz ne denirse uyar, hakkını aramaz, sadece kadınlık yaparmış. Artık günümüzde bu kalmadı. Tabi bazı köyler de hala kadınlar biçare yaşıyor ama bu merkez de azaldı. Artık kadınların günlük hayatta yavaş yavaş sesleri çıkmaya başladı. Mesela kocam benim düşüncelerime değer verir. Tabi bende onu dinlerim ama ne derse kabul etmem yani artık annelerimiz gibi değiliz.’ (Müzeyyen K. 35, Ev Hanımı).

‘Komşum kocasından rahatsızdı. Kadın evliliğinde bir türlü huzur bulamadı. Burada otellere, konukevlerine temizliğe gitmeye başladı. Daha sonra da tek başına mahkemeye gidip boşanma davası açtı. Eskiden olsa böyle bir şey mümkün değildi ama şimdi ailesinin boşanmasına izin vermeyen kadın çareyi adalette arıyor. Bu büyüklerimizi yok saymak ya da ihtiyacımızın kalmamasını göstermiyor tabi. Kardeşim de eşi ona bakmadığı için boşanmak zorunda kaldı. Onun ki zorunluluk haline dönüşmüştü.’ (Behiye E. 42, İşçi).

Eskiden rol ve sorumluluklarının evin sınırları içinde belirlenmiş olması onların evin dışına gereksinim duymamasına ki bu gereksinimi duysa da mevcut şartların ona böyle bir fırsat sağlamamasına neden olmuştur. Daha az eğitim alan ve yine bu doğrultuda daha az iş gücüne katkı ve katılım sağlayan kadın; bu şartların iyileşmesi, imkânların artması ve fırsatların çoğalmasıyla birlikte toplumsal hayattaki görünürlüğünü arttırmıştır. Zira yapılan görüşmelerde merkezde yaşayan kadınların hemen hemen hepsi yukarıdaki görüşmeciler gibi halk eğitim kursları, Kadın Destek ve Aile Yaşam Merkezi kursları ve Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü tarafından hazırlanan kurslara katılarak her dönem kendine yeni bir uğraşı edinmeye çalışan kadının, artık “eski kadın” dan çok farklı olduğunu anlatmıştır. Nitekim Lefebvre’ nin de belirttiği gibi gündelik hayatta bireyin rollerinde değişime yol açan hukuki normlar, görüşmecilerinde değiştiği üzere koruyucu yasal düzenlemeler konusunda bilginin ve sosyal alanların artmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda kentleşmenin de artmasına bağlı olarak artan okuryazarlık oranı, sosyal katılımın artmasını sağladığı gibi bireylerin bilinçlilik düzeylerinin de değişmesine neden olmuştur. Öyle ki kadınların hatta kimi zaman çocukların herhangi bir sorun yaşamaları durumunda onların başvurması için bekleyen alanların ve çevrelerin görünürlüğünün artması kişilere, güvende hissedecekleri bir alan ya da bir

kaçış alanı olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal ve gündelik hayatta değişime vurgu yapan bir başka görüşmeci ise eski toplumsal düzen kurallarında yaşanan dönüşümü geçmişe hasretle dile getirmiştir.

Bu bağlamda Şanlıurfa merkezde yaşayan görüşmecilere göre gündelik hayattaki temel kabullerde ve gerçeklik anlayışlarında birtakım değişimler yaşanmakta olduğunu belirtmek mümkündür. Bu değişimlerle birlikte eskiye göre kadınların toplumsal hayattaki konumlarında, hayata bakışlarında ve anlayışlarında, tavır ve tutumlarında farklılıkların yaşandığı görülmüştür. Şanlıurfa'nın temel öğretilerinden ya da toplumun kabul edilen değerlerinden kimi zaman değişim kimi zaman da bir kopuşun yaşandığı görülmüştür. Ancak Şanlıurfa'nın merkezinden uzaklaşıp ilçe ve köylerinde yapılan görüşmeler bize hala Şanlıurfa'nın bazı temel değerlerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir.

'İnsan ne kadar değişirse değişsin köy yaşamı sonuçta burada kendinizi geliştirmeniz çok zor. Çünkü üzerimize yüklenen sorumluluk fazla aynı evin içinde kaç gelin yaşıyoruz ama yine de sorumluluğumuz fazla. Kayınbabam evin yöneticisi her şey onun denetiminde. Eşlerimiz genelde inşaatlarda, mevsimlik işlerde şehir dışında çalışır. Ayda bir eve gelirler kayınbabamın elini öpüp, para vermeye ama el daha uzatılmadan parayı ister. (Ayşe S. 27, Ev Hanımı).

Bu durum, eşinizle aranızda sorun çıkmasına neden olmuyor mu? Şeklinde bir soru yönelttiğimizde ise,

'Hayır, olmuyor. Benim okuma- yazmam yok. Kendimi bildim bileli de bu ailenin içindeyim. Biz bu düzene alıştık ne kadar gücümüze gitse de düzen bizim düzenimiz ata bizim atamızdır. Ben eşime söylesem oda bana gücenir, kırılır. Bu yüzden her ihtiyaçlarını görürüz. Her gün sabah, akşam hatta kimi zaman gece gelen misafirlerine kalkıp sofralar kurarız. Hiç bu evden ayrılmayı düşünmedim desem de yalan olur ama bilirim böyle bir şeyin olmayacağını. (Ayşe S. 27, Ev Hanımı)

'Ben ilçeden köye gelin gittim. Ön lisans mezunuyum, 2 yıllık evliyim. Aslında köyün bizim yaşam şartlarımızın çok altında olduğunu biliyordum. Hiç istemedim zaten evlenmeyi ama babam ve amcam uzaktan akrabadır hayır diyemeyiz diye

verdiler. Evlenirken de onların dediğini yapmış olmak için evlendim sonra anlayamadım diyerek evime dönerim hayalim vardı. Ama şimdi kabullendim ve yeni yeni alışmaya başlıyorum. Bu köyde kızların çoğu okumamış eltilerimde öyle bana sen okumuşsun çamaşır makinesini, bulaşık makinesini sen çalıştır, ağır işleri biz yaparız diyorlar. Kayınvalidem ise tüm gün oturur. Sabahtan akşama kadar gelinler 4 ailenin yaşadığı evin tüm işlerine koşar. Gerçekten köyde okumamış bir gelin olmak çok zor tüm işi sırtına alması gerekir. Ben okuduğum için sen dur diğerleri yapar diyorlar. Bana farklılar ama annemin babamın yanına kendileri götürüp bırakıyor hiç bana sormaksızın gel gidiyoruz diye geri götürüyorlar bende bir şey diyemiyorum. Müsait bile olmasam sesimi çıkaramam. Yani ne kadar okumuş diye diğer kızlardan bir adım önde olsam da yine de söz hakkım yok. Birde buranın düzeni kuralları çok farklı ben babamın evinde, erkek akrabalarımızla oturur yemek yerdim. Ama burada gelinler sofrayı kurar çıkar. Evin işinden, kayınvalidenin, kayınbabanın beklentilerinden fırsat bulursa nefes alır. Hatta kayınbabam gecenin 12'sinde eltilerimin odasının kapısını çalıp kalk hindi kes, pişir misafir gelecek der. Tam dinlenecekleri vakit kalkıp yaparlar' (Yakın akrabası söze girerek, aman sen onların yemeklerini öğrenme yoksa senin sonunda böyle olur diye gülüşüler.) (Zehra E. 24, Ev Hanımı)

Şanlıurfa merkezde yaşayan iki kadının eski olarak gördüğü yaşam biçiminin köylerde hala devam ettiği ve örfi kuralların halen geçerli olduğu apaçık görülmektedir. Köy hayatı içinde yaşayan bu kadınlar içine doğup büyüdüğü düzenin bir parçası olarak ona hazır sunulan rolüyle yaşamını sürdürmektedirler. Toplumsal düzeni tesis eden hukuki kuralların geleneksel yaşam biçimleriyle aktarıldığı ve kişilerinde bu toplumsal düzeni değiştirme düşüncelerinin olmadığı topluluklarda ataerkil yapıya ve örfi kurallara bağlı olarak yaşam devam etmektedir. Aslında bu durumu her mekânın ayrı bir kültür alanı olarak var olmasına, artan toplumsal çeşitliliğin ve cemaat toplum yapısının şehir hayatında çözümlenmeye başlamasına bağlı olarak düşünmek de mümkündür.

Öyle ki ilçe ve köylerde bireyin toplumun bir parçası olarak var olduğu cemaat yapısına sıkı sıkıya bağlı olması Zijderveld'in de bahsettiği gibi cemaat toplumu içinde doğan bir kişinin kendini

doğal olarak evinde hissetmesini sağlamaktadır. Ortak bir dile sahip olmak, geçmiş kültürel yapı, geleneksel bir yaşam biçimi ve dini bir inanç bu toplumun temel yapı taşlarındandır. Kişi belirli bir statü ve sınıfta doğar ve yaşamı boyunca buradan zor çıkar. Yine kişi uzağa seyahat etmek veya uluslararası bir yaşam hayali kurmaya ihtiyaç duymaz. Çünkü bu toplumda insanı eyleme sevk eden, halk kültürünün kalbi olarak nitelendirilen özsel- iradeyle artistik bir biçimde işleyen, yaratılan ve oluşturulan doğal bir uzlaşım söz konusudur (Zijderveld, 2007, s.240). Çeşitliliğin, farklılığın daha az olduğu toplum yapısında kadınların belirlenmiş, öteden beri aynı çizgide devam eden, uygulanmış gelmiş kültüre sıkı sıkıya bağlı yaşam biçimlerine uygun yaşamaları gayet doğaldır. Zira insanlar, içine doğdukları topluluğun düzen kurallarını ve yaşam ilkelerini ret etmesi ya da yok sayması pek mümkün değildir.

Ancak Şanlıurfa merkezde cemaat yapısının kısmen çözüldüğü yerlerde durum böyle değildir. Buralarda roller cemaat toplumlarında olduğu gibi otomatik olarak kişiye yüklenmez veya doğumla da elde edilmez. Topluma girmek ve orada oynanacak rolleri, kişi kendisi edinmek zorundadır. Nitekim kişi, rolleri kendi çabasıyla çalışarak kazanır. Burada insanları teşvik eden irade, cemaatin öz iradesinden farklı olarak daha düzensiz ve keyfidir. Tönnies, bunu nitelemek için yeni bir kelime bulmuştur: Rasyonel irade. Bu rasyonel, serbest irade teknik, bilim ve kazanma arzusunun merkezi olduğu büyük şehir kültürünün özelliğidir (Zijderveld, 2007, s.241). Şanlıurfa merkezde yaşayan kadınların rasyonel, keyfi iradenin daha baskın nitelikte ve sosyal alanların, uyaranların daha fazla olması durumu, kadınların eski hayat gerçekliklerinden kopmasını sağlamıştır.

Bu nedenle de mevcut zaman ve mekâna paralel olarak işleyen yaşam, köy ve kırdaki kadınların yaşamlarında farklılıklar oluşturmuştur. Ayrıca günümüzde hakları hem hukuki yapının bir yansıması hem de gündelik hayatın dönüştürücü bir mekanizması olarak ele aldığımızda, kent hayatında haklara ve hukuka yapılan vurgunun kadının toplumsal yaşantısının, ataerkilliğin baskın olduğu kırdaki kadının hayatından farklılıklara yol açtığını göstermektedir. Kentte yaşayan kadın imkânların, fırsatların fazlalığıyla birlikte kendi düşüncesini, benliğini yansıtmakta daha serbestken kırdaki kadınların ise teamüllere uygun olarak yaşamını sürdürdüğü görülmüştür.

3.2. Akrabalık ve Evlilik

Akrabalık ve evlilik kurumları, toplumların sosyal örgütlenme biçimlerini inşa eden temel değişkenler arasındadır. Her toplumun kendine özgü sosyal ve siyasal örgütlenme biçimleri olması sebebiyle, ailenin oluşumu ve evliliğe dair temel kurallarda bir takım farklılıklar görülmektedir. Evlilik ve akrabalık ilişkileri, topluma özgü bazı özel sosyo-kültürel şartlar, soyun izlenmesine ilişkin kurallar tarafından belirlenirken, toplumun coğrafik yapısı ve diğer toplumlarla geliştirdiği ilişkiler de akrabalık ve evliliği düzenleme stratejileri üzerinde önemli etkilere sahiptir (Ökten, 2009a, s. 108). Bu anlamda akrabalık ve evliliğe ilişkin temel kabullerin cemaat toplum yapısı, akrabalık ve aşiret sistemine bağlı olarak işlediği Şanlıurfa' da bu yapıların belirlenimi ve işleyişine dair kurallar sisteminin zeminini yansıması bakımından önemlidir.

Ayrıca Şanlıurfa'da ailenin oluşmasını sağlayan akrabalık ve evlilik bağları, aile büyüklerinin aracılığıyla kurulup yine aile büyüklerinin denetimi altında ilerlemektedir. Toplumun kendi örfi hukukuna uygun düşmeyen yaşam biçimleri ise modern hukuki sistemde yaptırıma tabi olmaması ya da herhangi bir karşılığının olmaması nedeniyle kanaat önderleri ya da aile büyükleri tarafından gerektiğinde çözüme yönelik adımlar atılırken gerektiğinde de yaptırıma tabi tutulmaktadır. Yaptırımları '*kişinin içinde bulunduğu cemaat yapısının dışına itilmesi*' '*simgesel şiddete maruz kalması*', '*ayıplanması*', '*mahalle baskısıyla karşılaşması*', '*sansür yemesi*' ve hatta '*yurdunu terk etmek zorunda bırakılması*' olarak sıralayabiliriz. Bu nedenle aile birliğinin nasıl oluşturulduğu, akrabalık, aile ve evliliğe dair belirlenmiş toplumsal kuralların nasıl bir formasyona sahip olduğunu ele almak örfi hukukun altında yatan zihniyeti yansıması bakımından önemlidir. Mülakatlarda da katılımcıların hepsi ailenin bir kez ve bozulmamak düşüncesiyle kurulduğunu aileye kutsiyet atfedildiğini belirtmiştir. Bu nedenle kişilerin bireysel olarak var olmadığı toplumda temkinli adımlarla, hısımlık ve soy bağı düşünülerek hareket etmesi gerektiği katılımcılar tarafından anlatılmıştır.

'Eskiden kız isteme işleri aile büyüklerinden geçerdi. Aile büyükleri de ince eler sık dokurlardı. Sonuçta evlilikte kişiler birbirini kefenlemek için alıyor burada. Sadece bu da değil ömrünün sonuna kadar hemhal olacağımız hısımlar belirleniyor.'
(Hüseyin G. 47, Gazeteci)

'Aile, kutsaldır toplumun direğidir. Toplumun düzeni, devamlılığı, sağlamlığı ailenin yapısını korumasına bağlıdır. Eskiden aile herkes için mühimdi korumaya kolay kolay bozmamaya çalışırdık. Bir kavga olsa bile aramızda büyüklerden çekinir susardık. Ben eskiden köyümüzde, falanca boşanmış diye bir duyum hiç almadım. Ama şimdi köylerde yine yok denecek kadar az olsa da şehirlerde o kadar çoğaldı ki şaşırıyoruz bile. Toplumsal değerlerimize savaş açan televizyon sayesinde erkek erkeklik, kadın kadınlık sorumluluğunu unuttu. Gece gündüz televizyon başındayız.'
(Suphi E. 54, Esnaf)

Boşanmanın artık nadir de olsa görülmeye başladığı toplumda boşanan kadının toplumsal rolü de bir diğer önemli husustur.

'Kardeşim boşandıktan sonra iki çocuğuyla beraber babamın evine yerleşti. Bu toplumda boşanmak çok zor ama başa geldikten sonra yapacak bir şey yok. Yabancılardan evvel yakın çevrenin, akrabaların göz hapsinde yaşamak zorunda. İşe gidip gelirken kardeşim başka bir yerde otursa arkadaşlarıyla hemen akrabadan gören olur. Bu yüzden kardeşim babama laf gelmesin zaten başını öne eğdim geri geldim diye çok titiz hareket eder.' (Behiye E. 42, İşçi)

Boşanma toplumda olması hiç istenmeyen bir şey olmasına karşın yaşanması halinde de toplumun kendine özgü kuralları devreye girmektedir. Eşinin sorumluluğundan çıkıp ailesine dönen kadın, ailesinin ve akrabalarının sorumluluğu altına alınmaktadır. Katılımcılardan aldığımız bilgiye göre boşanma gerçekleşmiş olsa dahi kadının tek başına hayata atılması olanaksızdır. Bu açıdan bakıldığı zaman bölgede halen etkinliğini devam ettiren aşiret sisteminin ve akrabalığın önemini koruduğu görülmektedir. Ayrıca ekonomik, toplumsal, siyasal ve ahlaki boyutları olan akrabalık sistemi, bireyin toplum içindeki yerini ve buna uygun davranış kodlarını belirlemektedir. Akrabalık sisteminde, gündelik hayat içerisinde bireyin karşılaştığı her durum karşısında nasıl davranacağı ya da seçimlerinin hangi doğrultuda olması gerektiği bireye belli bir ideoloji eşliğinde sunulmaktadır. Bireyin kimden destek alabileceği (özellikle kolektif saldırı ve savunma durumunda), ekonomik olarak yapması gereken zorunlu yardımlar (kan bedeli gibi), sıkıntı durumlarında kimden borç

alacağı ve olağanüstü durumlarda takınması gereken ahlaki durumlar akrabalık sistemine göre belirlenmiştir (Ökten, 2009b, s.304).

3.2.1. Paralel Kuzen Evliliği

Heckmann kurgusal akrabalık grupları olarak kendilerini gösteren aşiretlerde kişilerin, baba tarafından gerçek ya da kurgusal akrabalar olarak tanımlanması sonucunda soy içi evliliklerinde yine öncelikle babasoylu akrabalık ilişkilerinin ön planda tutulduğunu belirtmiştir (Heckmann, 2016, ss.253-254). Dolayısıyla akrabalık ilişkilerine atfedilen önem, kişilerin sosyal konumlarını belirleyen mekanizma olarak iç evliliğin temel belirleyici haline dönüşmesi, Doğu ve Güneydoğu toplumlarının kuzen birlikteliklerinin tezahür ettiği bölge ve bu toplumların kuzen toplumlari olarak görülmesine yol açmıştır.

'Paralel kuzen evliliği çok fazla hatta toplumumuzda ilk düşünülendir. Çünkü kız çok yabancıya verilmiyordu. Zaten kıza ses yetkisi verilmiyor fikri sorulmuyor. Bizde 3 kardeş kuzenlerle evliyiz. Yabancı olursa iki aile akraba olduğunda kimin ne olduğunu bilmiyorsun sorun olsa aramızda çözeriz anlayışı ile büyüklerimiz böyle evliliklerin yapılmasını istiyordu.' (Ömer K. 40, Tıbbi Sekreter)

'Biz iki erkek iki kız dört kardeşiz. Ben teyzemin kızıyla evlendim abimde amcamın kızıyla. Kız kardeşlerimde yakın akrabalarımızla evlendi. Bu durumu biz tercih etmedik. Hatta üzerine hiç konuşulmadı bile. Büyüklerimiz aralarında konuşmuş, anlaşmış biz de saygı duyduk. Çok şükür bir sorunumuz olmadı. Ki zaten büyüklerimiz yabancıyla olmaktansa bildikleri ailelerle hemhal olmayı tercih ediyordu. Amaçları Allah korusun bir sorun yaşanırca eğer aralarında daha kolay çözebilmekti. Benim ailem de böyle düşünürdü. Ama tabi kızı alma hakkı yine teyze veya amcaoğluna ait olduğu için ailenin ilk kardeşlere sorulduğu da olurdu. Hatta bir arkadaşımın kızını isteyen vardı. Aradı kardeşlerine sordu eğer böyle bir düşünceniz yoksa yabancı bir isteyen var dedi. Bir de bazı köylerde şöyle bir şey var: kız, evlilik yaşına gelene kadar yakın akrabalarının gözetimi ve koruması altında olduğu için kız köyden çıkarken erkek kuzenler yol kesip para alır. Gelinin erkek

kardeşine de yine aynı nedenle en az on bin lira verilmeye çalışılır. (Mustafa K. 63, Memur)

Yapılan mülakatlardan elde edilen bulgulara göre görüşmecilerinin yarısından fazlasının ailesinde paralel kuzen evlilikleri bulunmaktadır. İlaveten aile büyüklerinin tekeli altında olan evlilik, mevcut toplumsal düzenin devamlılığını sağlayacak olan ilkeler ışığında sürdürülmektedir. Evliliğin her ne olursa olsun boşanmayla sonuçlanması istenmediği bu toplumda; akrabalık ilişkilerinin daha iyi gelişmesi, olası çatışma ihtimalinin minimuma düşürülmesi, yaşanan sorunları çözebilmek veya telafi edebilmek adına paralel kuzen evliliklerine başvuran aileler çoğunluktadır. Alma-verme ilişkisi içinde de değerlendirebileceğimiz bu örfi kurallar ya da değerler akrabalık ve aşiret sisteminin temel yapısını ortaya koyması açısından önemlidir.

Ökten, Şanlıurfa'nın köylerini ele aldığı çalışmasında akraba evliliğinin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde %53 olarak en fazla görüldüğü il olarak gösterilmesine ilave olarak %52' si akrabalık %11' i hısımlık olmak üzere %63,6 hane halkı reislerinin ve eşlerinin akraba oldukları sonucuna varmıştır. Ayrıca Ökten'e göre insanların önemli bir bölümünün (%54,3) akraba evliliğini önemli görmesinin bir sonucu olarak bölgede akraba evliliklerinin özendirici koşullarının etkisinin halen süregeldiğini göstermekte olduğunu da belirtmiştir (Ökten,2009, s.103). Öyle ki Özdemir de yaptığı araştırma da bu konuya değinmiştir. Ona göre yakın zamanlara kadar dışarıdan kız alıp verme olayına rastlanmazdı. Çoğunlukla cemaatler arasında akrabalık bağları kurulurdu. Yakın akraba evlilikleri ise olağan durumlardandı. Hatta bir kız istenecekse, öncelikle kızın amcasına danışılır, onların böyle bir düşüncesinin olup olmadığı araştırılırdı. Kızın yakın akrabalarının (amca, dayı ve teyze çocuklarının) böyle bir niyetleri olmadığı anlaşıldıktan sonra kız yabancıyla evlenebilirdi. Aksi halde bu pek de mümkün olmazdı. Bu durum yakın akrabaların bir önceliği ve hakkı olduğunun göstergesi olarak ele alınabilir (Öztürk, 2004, s.179). Nitekim nepotik⁶ davranış olarak görülebilecek olan bu anlayış cemaat yapısı içinde sadakatin ve yardımlaşmanın artmasını da sağlayacak güçtedir. Paralel kuzen evliliğinin yaygınlığından bahseden Bruinessen'e göre (2015:118-120) bu âdetin

⁶**Nepotizm:** Kişinin yakınlarına ayrıcalıklı davranması.

kökeni, sebebi veya işlevi bölgeden bölgeye değişse de âdetin kendisi değişmediğinden amcakızı çoğunlukla eş olarak kabul edilmektedir. Özellikle aşiretli Kürtler arasında amcakızıyla evlenme oranı %40 iken aşiret dışı olanlarda %10'un biraz üzerindedir. Bu tip evliliğin yoğun oluşu yeniden alt gruplara bölünmeyi en uç noktalara taşıma hissinde yatmaktadır. Üstelik baba tarafından yapılan evlilik sülaleler arasındaki akrabalık ilişkilerini iyice pekiştirirken, diğer yandan amcakızıyla evlenilmesini öngören bu iç evlilik tarzı sadece sülalelerin daha alt gruplara bölünme özelliğinin daha da artmasına yol açmaktadır. Elbette bu örfi kural her zaman geçerli olacak diye bir zorunluluk yoktur. Bu durum herkesin amcakızı ya da teyzekızıyla evlendiğini göstermese de şehir merkezinde dahi bu durumun pek çok örneği bulunmaktadır.

Kendisi de paralel kuzen evliliği yapan bir görüşmeci bu durumun şimdi değişmekte olduğunu belirtmiştir. Bu değişimin temel sebeplerini ise şu şekilde açıklamaya çalışmıştır;

'Şimdi eskisi kadar paralel kuzen evliliği yok. Çünkü kız eskiden evin içinde amca, dayı yakın çevreyle ilişki içerisindeydi, büyüklerinin kararlarına da saygı büyüktü bu yüzden kızın cemaat dışından bir evlilik yapması çok düşük bir olasılıktı. İlçelerde bu durum eskisi gibi olsa da şehir merkezinde büyük oranda değişti, hele ki kız okuyorsa genelde kendi bulup getiriyor.' (Ömer K. 40, Tıbbi Sekreter)

Modernleşmenin önemli kıstaslarından biri olarak karşımıza çıkan kentleşme beraberinde mevcut evlilik yapısının değişmesine yol açmıştır. Aşiret sisteminin toplumsal ve siyasal örgütlenmesini oluşturan bir ilişkiler ağı olarak evlilik, kimi zaman farklı aşiretler arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmak, dargınlığı ve çatışmayı sonlandırmak kimi zaman da ilişkileri daha da kuvvetlendirme mekanizması olarak işlev görmüştür. Ancak modernleşme süreciyle birlikte kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve maddi imkânlarının artması evlilik tercihlerinin kısmen ellerine almalarını sağlamıştır. Bu şekilde birbirlerine maddi açıdan bağımlılıkları azalan ailelerin duygusal bakımdan bir dönüşüm yaşadığını söylemek ise halen mümkün değildir. Karadeniz de yaptığı araştırmada ailelerin birbirine gelip gitmesinin, aile tipine bakılmaksızın halen akrabalık ilişkilerinin yoğunluğunu koruduğunu belirtmiştir (Karadeniz, 2014, ss. 279-291).

Yine mülakatlarımız esnasında özellikle kadınlar uzun süren taziyelerin, hatıraların, düşünlerin, hasta ziyaretlerinin vakitlerinin pek çoğunu aldığını hatta ayrı taziye evlerinde sabahtan akşama kadar oturan aile fertlerinin ancak akşamları bir araya gelebildiklerini belirtmiştir. Bu durum göstermektedir ki her ne kadar aşiret yapısının ilişkileri destekleyici sosyal ve siyasal örgütlenme aracı olan evliliğin kurulma aşamaları modernleşme aracılığıyla değişmeye başlasa da toplumsal yapıdaki ilişkiler halen oldukça kuvvetlidir. Zira kentleşme, okuryazarlık oranının artması, kadının gündelik hayatta görünürlüğünün artmasıyla birlikte paralel kuzen evliliğinin artık eskisi kadar kalmadığı belirtilse de bu durum her yerde ve herkes için geçerli olmamaktadır. Kültürel kodların halen hüküm sürdüğünün de göstergesi olan bu duruma, bir başka perspektiften bakmamızı sağlayan görüşmeciye göre ise,

'O senin amcakızın sana düşmeyecekte kime düşecek anlayışı halen devam etmektedir. Benim amcamın dört kızı var. Her istemeye geldiklerinde erkek kardeşim olduğu için amcam halen babamdan icazet alıyor. Bu durum yüzünden üniversite zamanı arkadaşlarımla tartıştığım oldu. Biz böyle yaparak hastalıklı bir nesil ortaya çıkarıyormuşuz. Her neyse. Aslında hakkın ona ait olmasından çok buna bir öncelik demek daha doğru olacaktır. Kapalı bir toplum sonuçta herkes yaşamayı mümkün olan anlaşmazlıkları kendi örfiyle çözmek ister ama yabancından kız alınsa bu kolay olmaz.' (Zehra E. 24, Ev Hanımı)

Amcakızı evliliklerinde bir azalışın olduğu gibi halen bu evliliklerin yok olmaya başladığını söylemek için henüz erken olduğunu gösteren bir yorumdur. Her insan yaşadığı toprağın rengine bürünür bu insanların da bu renklerden kendini sıyırması uzunca bir sürenin geçmesini gerektirecektir. Ayrıca amcakızı veya teyzekızı evliliklerini oryantalist bakış açısıyla değerlendirenler açısından her ne kadar ailenin geleceğini tehlikeye atan, sapkın bir davranış olarak değerlendirilse de bu davranışının altında yatan kültürel kodların da inkâr edilmesi, görmezden gelinmesi ya da bağlamından kopartılarak değerlendirilmesi mevcut yapıyı anlamayı imkânsızlaştırmaktadır. Bu tarz düşüncelerle eleştirilen görüşmeci de aslında duruma böyle bakılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

3.2.2. Meşruluk ve Gayrimeşruluk Anlayışı

Bununla birlikte örfi hukukta sosyal ve siyasal örgütlenmenin temeli olan ailenin, toplumsal değerlerin göz ardı edilmesiyle oluşturulduğu durumlarda yeni çatışma alanları oluşmaktadır. Bu kargaşanın oluşmasının sebebi de modern hukukun, örfi değerlere uygun bir çözüm üretememesi olarak gösterilmektedir. Modern hukuki kuralların, toplumun derinlerinden aktarılan ve geleneklerinden aldığı güveni sağlamada eksik kalmasını Canatan şu şekilde anlatmıştır: ‘Evlilik toplumumuzda cinsler arasında meşru bir ilişkinin başlangıcı olarak görüldüğü gibi evlilik dışı yaşamda, gayrimeşru yaşam olarak görülmektedir. Ancak gayrimeşru olarak nitelendirilen alan her zaman hukuki normlara denk düşmez. Yasalarda suç olarak kabul edilip yaptırıma tabi tutulmasa da toplumun öteden beri kabul etmediği bir durumdur. Nitekim son düzenlemelerle birlikte Türkiye’de zina yasal olarak suç olmaktan çıkarılmıştır. Meşruluk ve gayri meşruluk, toplum tarafından ve onun değerleri açısından onanma ya da onanmama ile ilişkilidir. Yasal olan ve yasa dışı olan ise hukuk ve hukuk yapıcısı tarafından uygun görülme ya da görülmemeye ilgilidir. Çoğu zaman bu iki durumun kabulleri birbirine paralel değildir. Öyle ki yakın döneme kadar evlilik dışı yaşam, hem kültürümüzde hem de hukukta ‘uygunsuz’ bir eylem olarak görülürken bugün durum Türk toplumunun kültürel değer ve normlarına göre hala uygunsuz olarak gördüğü kabullenmediği bir durumdur. Fakat modern hukuki yapıda evlilik dışı yaşam ya da zina suç olmaktan çıkmış, hukuka uygun hale gelmiştir’ (Canatan, 2011, s.57).

Bu bağlamda görüşme yaptığımız kişilerin tamamı istisnasız olarak modern hukuki kuralların bu sorunun çözümü hususunda kendilerini tatmin edemediğini dile getirmiştir. Öteden beri kendi gelenek, görenekleri ve inançlarına uygun hukuki yapının sağladığı kapsayıcılığı modern hukukun sağlayamadığına dair belirtilen düşüncelere örnek niteliğinde bir kadın ve erkek görüşüne yer verecek olursak;

‘Bir adamın kızı kaçırıldığında devlet kurumlarına gittiğinde genelde çözüm bulamıyor. Ya kızın yaşı tutuyor deniyor ya da rızası var diye hiç bir şey yapılmıyor. Ama baba kızının evine gelmesini, Allah’ın emriyle peygamberin kavliyle kendisinden istenmesini, evinden gelinlikle çıkmasını en önemlisi de kırılan onurunun tamir

edilmesini istiyor. Modern hukukun bu isteklere cevap vermesi imkânsızdır. Aşiret sisteminde ise kızı kaçırılan baba, aile büyüklerine, kanaat önderlerine başvurduğunda ise bu sorun arabulucular sayesinde kolaylıkla çözülebiliyor. Hukuki kurallar bizim yaşantımızda bir karşılık bulana kadar da aşiret yapısı ve kanaat önderleri kolay kolay silinip gitmeyecektir.’ (Suphi E. 54, Esnaf)

‘Bir kadın olarak açık yüreklilikle söyleyeyim namus davası çok zordur. Tek çözümü kızın ölmesiydi. Günümüz de hala cezası ölüm diğer anlaşmazlıklarda parayla artık telafi ediliyor ama namus davası kolay çözüme kavuşmuyor. Bu aslında anne babanın kızını nasıl yetiştirdiğini gösteren bir işaret. Aile eğer kızına bu durumun onların başını önüne eğdirecek olan yanlış bir şey olduğunu öğrettiğinde kız istemese de ailesini güç duruma düşürmemek için bunu yapmaz. Bizim burada kızın ya da erkeğin ailenin rızasıyla evlenmesi çok önemlidir. Örneğin, Viranşehir de kızı zorla başkasına vereceklerdi. Kız sevdiği erkek ile erkeğin akrabasına sığınmıştı. Resmi kurumlara şikâyet ettiler yaşı tutuyor diye hiç bir şey yapılmadı ailede mecbur kendi çözüm üretti. Kız tarafı aradı, taradı buldu. Kız dört aylık hamileydi baban seni affetti dediler. Kız köye geldi köyün ıssız bir yerinde bebeği ile öldürdüler.’ (Emine G. 45, Ev Hanımı)

Görüşmecilerin ortak vurgusu, devletin sadece kızın reşit ya da rızasının olup olmadığına odaklanırken örfler ya da geleneksel kültür, tarafların bir çatışmaya yol açmaksızın düzen içerisinde yaşamalarını, en önemlisi de tarafların onurlarını düşünmekte olduğudur. Modern hukukun bu sorunu çözme noktasında yetersiz kalmasından dolayı da kanaat önderlerine başvuran katılımcılar bu şekilde daha hızlı ve kendileri için daha iyi bir çözüme kolaylıkla erişebildiklerini belirtmişlerdir. Modern hukuki kurallarla bir orta yol bulmak, bu yolda toplumsal düzeni sağlayan kültürel öğelerin ve toplumsal vicdanın dışında gerçekleşmektedir. Tam da bu husustaki yetersizliğine yapılan vurgu yani devlet mekanizmasının eksik kalması gerektiğinde insanı onurlandırmaması cemaat yapısının çözümü kendi içinde aramasına neden olmaktadır. Aslında sadece bu nedenlerin de tek başına yeterli olmadığını anlatan bir katılımcı ise tarihsel süreç içerisindeki rolüyle ele alarak sadece bu rolün örfi hukuku tercih etmede yeterli bir sebep olacağını belirtmiştir.

'Şeriat (kuran) ve örfi hukuktan (gelenek göreneklerimizden) oluşan hukuk Osmanlıdan uzak olan Doğu ve Güneydoğu toplumunda yıllardır hüküm sürmüştür. Merkezden uzak olan toplumda ağalar, şeyhler, aşiret reisleri toplumun gelenek ve göreneklerinden hareketle tabi Kuran' a da aykırı olmayacak kıstaslarla burada çözüm sağlayıcı oldular. Şimdi yalan söylemeye gerek yok Kuran bire bir derken birçok can alınan olaylarda olmadı değil bu ayrı bir mesele ama bu kötü durumu genelleyemeyiz. Yüzyıllardır size sizin örfünüzle sizin için en iyiyi uygulayan, faydası görülen bu sistemden elbette kolay vazgeçilemez. Türkiye Cumhuriyetinde şimdi hem merkez hem de çevre toplumun kültürü göz ardı edilerek yönetilmeye çalışıyor. Ama bu zamana kadar toplumsal değerlere uygun çözüm üreten kanaat önderleriyle, şeyhlerle gayet güzel ilerleyen bir düzen zaten vardı. Bu düzen hala devam ediyor. Eskisi kadar net konuşmasak da yine kişiler üzerinde sözümüz geçerli. Çünkü hiç kimse kendi değerleri ve inancıyla uyuşmayan bir hukukta yargılanmak ya da o hukuka sırtını dayamak istemez. Evlilik konusunda örnek verecek olursam, resmi evlilik eskiden fuzuli görülürdü. Dini nikâha olan bakış zaten kadını koruma da yeterliydi. Şimdi tabi işler çok değişti. Kimi zaman öyle şeylere şahit oluyoruz ki arada resmi evlilik de olsa kişi kendini zarardan koruyamıyor. Ama akrabalar, yakınlar, büyükler ellerini halen gençlerden çekmiş değil. (Hacı Bekir O. 74, Kanaat Önderi)

Burada aile ve evlilik ile ilgili bir sorun ile karşılaşıldığında daha hızlı ve her iki tarafında vicdanını rahatlatan bir hukuk seçmenin yanı sıra tarihsel süreç içerisinde faydalarından her daim yararlanmış olan örfi hukukun tercih edildiğini ve baskın geldiğini de görmekteyiz. Ayrıca modern hukuki sistemin yabancı bir hukuk olarak görülmesi neticesinde katılımcılar, *'kendi değerlerimizle ve inançlarımızla örtüşen örfi hukuk, zaten öteden beri uygulanmış işlevselliği ortada olan bir hukuk bu nedenle inançlarımızla, değerlerimizle örtüşmeyen bize yabancı olan hukuka yönelmiyoruz'* şeklinde cevaplar vermiştir. Modern hukuki mekanizmaların yabancı ve kendilerinden olmayan olarak görülmesi neticesinde pek çok anlaşmazlık durumunda aile büyüklerine, kanaat önderlerine ya da saygı duyulan kişilere başvurulmaktayken günümüzde 'yabancı olma hali' artış göstermiştir. Toplumsal yapıda artan tanınmama ve bilinmeme durumu sonrasında ise karar alıcı olan kanaat

önderlerinin yorumcu olarak var olmasına doğru bir geçiş yapılmıştır. Zira Hacı Bekir O. eskiden sözün söz olma durumundan bahsederek belirleyicilik vasıflarının eskiye nazaran azaldığını yaşanan olaylar hakkında yorumcu hale geldiğini belirtmiştir.

Ayrıca değinilmesi gereken bir başka husus ise resmi ve dini nikâha olan bakıştır. Dini nikâh mutlaka yapılıyor olmasına karşın resmi nikâhın pek rağbet görmemesinden dolayı kadınların yasal haklarının ve konumunun belli bir denetleyicisi ve koruyucusu olmaması temel sorun alanlarından biridir. İmam nikâhlı evliliklerden doğan çocukların nüfusa kayıt edilmemesi ve sağlık, eğitim gibi bazı olanaklardan faydalanma noktasında da dezavantajlar oluşturduğu da açıktır. Fakat mevcut toplumsal yapı da kadının resmi nikâhı olmasa da erkek tarafından değeri ve konumunun bilindiği belirtilerek mevcut eksikliklerin göz ardı edildiği, cemaate olan güvenin resmi kurumları geride bıraktığı belirtilmiştir. Modernleşme, kentleşme yaklaşımları sonucunda artan eğitim seviyesinin de etkisiyle günümüzde bu durum farklılaşarak yabancılaştırmanın artması, aşiret sisteminin yumuşama ve esnemeye başlamasıyla birlikte kişinin tehlikelere karşı daha açık olması durumunu meydana çıkarmıştır. Yaşamın, kontrol altından çıktığı bu tehlikeli yaşam biçimi ise belirtilen sebeplerden dolayı yaşanan değişimin zorunlu bir sonucu olarak tezahür etmiştir.

3.3. Modern Hukuk Algısı

Doğuşundan itibaren bir güven arayışı içinde bulunan insan toplumsal yaşam alanı içinde de ilk olarak güven duygusuna ihtiyaç duymuştur. Çünkü toplum içindeki her birey bir diğer bireyin toplum içindeki normlara ve vicdana aykırı olan zulüm, kaygı, şiddet, eziyet ve haksızlığına kısacası bir diğerinin keyfi davranışlarına maruz kalmaktan kaçınır. Bu durum insanın kendisi için hissettiği bir durumdan öte içinde bulunduğu ya da üyesi bulunduğu toplumun bütünü için de geçerlidir. Bu sebeple insan, hem kendisine hem de üyesi olduğu yani içinde bulunduğu topluma karşı yapılan bir saldırıdan da rahatsızlık duyup genel menfaate uygun bir yaşam alanı arzulamaktadır. Bu arzu, merkezden uzak olan bölgelerde özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toplumun gelenek ve göreneklerinden özünü alan örfi hukuk aracılığıyla gerçekleşmekteyken Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulumundan sonra yeni hukuki yapının merkezle birlikte çevreyi kapsayıcı iradesi ön plana çıkmıştır.

Ancak her ne kadar modern ve formel hukuki yapı tüm toplumsal alanı kapsamak istese de sosyal anlaşmazlıkları çözümlene noktasında örfi hukukun geçerliliğini geçen yüzyıla rağmen tam olarak ortadan kaldıramamıştır. Özellikle de Güneydoğu ve Doğu toplumlarında baskın akrabalık ve aşiret ilişkisinin yanında modern hukukun pek de karşılık bulamadığını söylemek mümkündür. Mülakatlar esnasında katılımcıların modern hukuk unsurlarına, resmi yargıya dair güvenlerinin olmadığını söylemesi de bir başka gerçeklik olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim katılımcılara yaşadıkları toplumda modern hukuki kuralların geçerli olup olmadığını sorduğumuzda,

'Hayır, geçerli değildir. Saygımız vardır. Ama bizler çözümü, kesin olarak sağlayacak olan ve hızlı çözüme ulaştıran kendi örfümüze göre oluşturduğumuz hukuk kurallarında arıyoruz. Bu sebeple de örf hukuku, modern hukuka göre daha geçerli ve baskındır.' (Müslüm B. 60, İşçi)

'Bizler ilk önce sorunlarımızı aileler arasında çözümlenmeye çalışıyoruz. Daha sonra kanaat önderleri, sözünden çıkamayacağımız kabile büyüklerine başvuruyoruz. Bütün bu yolları tükettikten sonra resmi hukuk kurallarına başvuruyoruz. Genelde bu yollarla çözüm sağladığımız için çok da resmi hukuk kuralları bilinmiyor, tercih edilmiyor.' (Fahri D. 58, İmam)

Çalışmamızda 3 kişi dışında herkes modern hukuka saygı duysalar dahi anlaşmazlıklarını çözüme noktasında örfi hukuktan yararlandıklarını belirtmişlerdir. Cemaat yapısının kırdan neredeyse tamamıyla, kentte ise kısmen varlığını devam ettirdiği yapıda akrabalık ve aşiret sistemlerinin nüfuzlarını sürdürmesi ve hala bu sistemlere duyulan güvenin bir sonucu olarak işlevsel mekanizmalar oldukları görülmüştür. Zira modern hukukla kıyaslandığında örfi hukukun daha hızlı ve kalıcı çözüm üretmesi örfi hukukun, modern hukuktan baskın olmasının temel nedeni olarak karşımıza çıkmıştır.

Aşiret sisteminin kent ortamında devamlılığının bir göstergesi olarak da görülebilecek olan Kaya'nın araştırması ve bu konuyla alakalı olarak Karakeçi aşiretine mensup kişinin anlattığı hikâyeye, durumu özetleyici niteliktedir. Karakeçi aşiretine mensup S. T'nin abisiyle ilgili aktardığı olay şöyledir; 'Abim mahallemizdeki akrabalarımızla yaptığı kavgada üç kişiyi bıçakla yaraladı ve

tutuklandı. Aile büyükleri araya girdi toplantı yapıldı ve karşı tarafa 60 bin lira diyet verilmesi kararlaştırıldı. Yaklaşık 131 haneye ev başına 300 lira taksimat yapıldı, kalan parayı biz tamamladık. Avukatlar anlaştı. Karşı taraf şikâyetinden vazgeçti ve mahkemede kendisini vuramı hatırlamadığını söyledi. Abim bu şekilde serbest kaldı. Barış yemeği verildi ve sorun çözüldü. Hukuk bu sorunun sadece %1’lik bir kısmını çözüyor, aşiret ise % 99’unu çözüyor.’ Gerçek hayattan alınan bu hikâye, modern hukuk sisteminin ağır işlemesi ve bireyin vicdanında adaletin tecelli etmediği duygusu, örfi hukuk yapısına sahip aşiret mekanizmalarının niçin tercih edildiğini göstermesi açısından önemli bir vakadır (Kaya, 2013, s.125-126).

Ayrıca istenmeyen olayların her iki tarafın akraba olduğu durumlarda ortaya çıkması da kişileri örfi hukuka yönelten bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki mağdur taraf her ne kadar zarar görmüş olsa da karşı tarafla (karşı taraf dense de aslında tek bir aile olan taraflar) senelerce çatışma içinde kalmak ya da ailelerin kötü duruma düşmesini istememektedirler. Burada ki durumun altında yatan temel sebep akrabalıktır. *‘Akrabalık bağı arş-ı âlâ’ ya tutunarak şöyle demiştir: Beni koruyup gözeteni, Allah koruyup gözetsin. Benimle ilgisini kesenden Allah rahmetini kessin.*’ Hadisinde de belirtildiği üzere akrabalık bağlarının sekteye uğraması kişinin ilahi rahmet ve merhametten mahrum kalabileceğinin temel göstergelerinden biridir. Bu dini anlayıştan da temellerini alan örfi hukukta özellikle akrabalar arasında çıkan çatışmalarda her iki taraf da zarar görmeye devam edeceğinden süratle orta yol bulunmaya çalışılmaktadır. Bu duruma örnek niteliğinde şu durum verilebilir,

‘Külünce köyünde geçen ay tanıdığımız bir kişi dedesinin vefat haberini almıştı o telaşla çocuğun birine çarptı. Dedesinin taziyesi bittikten sonra Urfa’ nın ileri gelenleri, köyün ileri gelenleri ve taraflar çağrıldı. Barış yemeği verildi yemeğin üstünde barış sağlandı. Para konusu ise mağdur tarafın isteği üzerine orta yol bulunarak sağlandı. Yüz yüze bakan insanlar sonuçta resmiyete dökülse bu kadar kolay barış sağlanmaz olay da büyüydü.’ (Emine G. 45, Ev Hanımı)

Modern hukuka başvurulmama nedenlerinden bir tanesi de örfi hukuka karşı duyulan büyük saygı ve güvendir. Bu saygının göz ardı edilmesinin toplumdan dışlanmaya kadar varabilecek olan yaptırımlarının da olabildiği durumlarda kişiler, kınanma ve dışlanmaya maruz kalmama adına

mahkemelerden geri durmaktadır. Büyüklerinin ‘sözünün söz olması’ durumunun aksi davranışlarda, herkesin büyük saygı duyduğu liderlerin sözlerinin ya da örfi değerlerin aksi tavır ve tutum içinde bulunulması yani ‘sözün yere düşürülmesi’ büyük yaptırımlarla karşılaşmayı gerektiren en temel sebeplerdendir. Öyle ki kişi duyduğu tedirginlikten dolayı husumeti sonlandırmaya mecbur kalmaktadır. Dolayısıyla çoğu zaman yabancı hukuk olarak nitelendirilen resmi kurumlara mahremiyeti açmak ise toplumsal bütünün temel değerlerine karşı yapılmış bir saygısızlık olarak görülerek kişinin ayıplanmasına, kınanmasına kadar gitmektedir. Bu nedenle resmi kurumlara karşı nötr yaklaşan ya da güvendiğini belirten kişilerin, yaşadıkları anlaşmazlıklarda resmi yargıya başvurmamakta olduğu görülmüştür.

‘Hukuk kurallarına saygı duysak da kendi adetlerimizin, sorunların çözümünde payı daha büyüktür. Ayrıca herhangi bir sorunda direk devlete başvurmak hoş görülmez. Bak bunlar mahkemelik olmuş denir ve kınanırız. Bu sebeple her ne kadar güvenssek de hukuk kurallarına anlaşmazlıkların çoğunu örf adet hukuku ile çözmekteyiz.’ (Müzeyyen K. 35, Ev Hanımı)

‘Örf, adetlerine, kültürüne bağlı olarak en önemlisi de kanaat önderlerine saygı duyarak yaşadık hep. Evlilikte sıkıntı olduğunda, kız kaçırma da ya aileler arasındaki arazi anlaşmazlıklarında, miras, su sorunların da hemen mahkemeye koşulmaz burada. Mahremiyetimiz sonuçta dışa vurmak istemeyiz. Bu nedenle bu toplumda mahkemelere düşmek ayıp bir şeydir.’ (Suphi E. 54, Esnaf)

Örfi kuralların ve kanaat önderlerinin sağladığı güveni resmi kurumların sağlayamaması aynı zamanda da devletin kendilerinden uzak ciddi tavırları ve kişilerin korkularının önüne geçememesi de modern hukuk karşısında örfi hukukun tercih edilmesinin bir başka nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

‘Mahkemeler de kan parası yoktur kişinin sonrası, ailelerin düşeceği durum düşünülmez, devlet arkada kalanlara sahip çıkmaz. Ben hapishaneye girsem dahi dava bitmiş olmaz. Çıkınca yine olacak olur devlet kimi koruyabilmiş ki! Sözün özü

devletin soğuk ve ciddi yüzü bizim içimizdeki korkuyu dindirip güven vermez. ' (Hasib K. 45, İşçi)

Devletin kendilerini koruyamayacağı düşüncesi, aşılamayan 'korku' ve devletin soğuk ve ciddi yüzü olarak bahsedilen durumun halkın diline '*mahkeme suratlı*', '*suratı mahkeme duvarı gibi*' deyimleriyle yerini almıştır. Bu deyimlerin yerleşmesinde ise bir dönem sert bürokratik dil ve Althusser'in deyimleriyle devletin baskı aygıtlarından olan polis, asker, jandarma, hapishaneler ve mahkemelere karşı oluşmuş olan olumsuz tavır ve tutumlar etkili olmuştur. Bu nedenle asık suratlı, kolay kolay gülmeyen, soğuk yüzlü devletin baskı aygıtlarına karşı güvenin sağlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Belirtilen zorlukları dile getiren bir diğer katılımcıya göre ise,

'Resmi hukuka karşı halk olarak her türlü fedakârlık yapıyoruz. Halk olarak haktan yüzümüzü çevirmiyoruz ama hukuktaki esnekliklerde bizi birbirimize düşürüyor. Hukuk gününde güncellenmiyor yenilenmiyor. Kanaat önderleri, yazarlar, imamlar halkı aydınlatmalı, halkın içine karışmalı halkın arasındaki sosyal anlaşmazlıklarda, problemlerde orta yolu sağlayıcı kişiler olmalıdır. Hukuk kurallarında bir kere İslam şurası yok ki karar alıp karar verelim. Sonuç olarak bizim kültürümüzden, İslam'dan kopuk bir resmi hukuk çok da geçerli değil bizim gözümüzde. Her ne kadar hukuka güvensek de bizi tatmin edici, sorunları hızlı ve kişileri düşünerek çözmediği için işimize hiç yaramıyor. İşimize yaramadığı içinde resmi hukuku yok sayıyoruz. ' (Hüseyin G. 47, Gazeteci)

'Haşimiye meydanında kardeşimin kahvehanesi var. Suriyeli müşterilerinden biri kavga çıkarmış ayırmaya çalışan abimi bıçaklamışlar. Polis geldi adamı aldı ama şikâyetçi olmadık. Olsaydık da zaten ne ceza verebilirdi ki devlet? Bizim aşirete yapılan bir şey kendimiz halletmek istedik Öyle de yaptık. ' (Hasib K. 45, İşçi).

Devletin yükleneceği işleri yüklenen soy örgütü, gerekli olan sayıda insandan oluşmuştur. Soy üyeleri arasındaki akrabalık bağı, karşılıklı yardımlaşma konusunda önemli ve etkin bir öğedir. Bir bireye yersiz ve yakışsız herhangi bir şeyin yapılması kişinin soy topluluğuna karşı yapılmış sayılmakta; o kişiye destek olmak ise, tüm soy topluluğunca görev sayılmaktadır. İşlerinde,

uğraşlarında güçlüklerle karşılaştıklarında soy üyeleri birbirlerine yardım etmektedirler (Morgan, 1994, s.167). Yine aynı sonuca ulaştığımız çalışmamızda da akrabalık ve aşiret sisteminin bir getirisi olarak soy örgütlülüğünün baskın olduğu Şanlıurfa'da 22 kişiyle yaptığımız mülakatta da 19 kişi modern hukuki kurallara saygı duysa da anlaşmazlıkların çözümü noktasında örfi hukuka başvurduklarını belirtmişlerdir.

Kişinin birey olarak değil de içinde bulunduğu cemaatin bir parçası olarak var olması suçun da cezanın da bütünü kapsamasına yol açmıştır. Modern hukukun teferruatlı yapısıyla kıyaslandığında örfi hukukla çözümün daha hızlı ve kalıcı olarak sağlanması, her iki tarafın akraba olup orta yol bulmak için hemfikir oldukları durumlarda, örfi hukuka duyulan büyük saygı ve güven nedeniyle ve devletin soğuk ve ciddi yüzünün barışı sağlama noktasındaki yetersizliklerinden dolayı kişilerin, örfi hukuk aracılığıyla anlaşmazlıklarını çözümlenmeye çalışmakta olduğu görülmüştür. Fakat 3 kişi ise kendilerinin hala büyüklerine saygısı olduğunu, danıştığını ama işlerini resmiyete döktüğünü belirtmişlerdir. Özellikle de artan bireysellik düşüncesi neticesinde cemaat yapısında bireysel faydanın daha fazla düşünülmesi, karar alıcı mekanizma olarak resmi kurumların görülmeye başladığının bir kanıtıdır. Katılımcılar da yeni gelen neslin hele ki eğitim düzeyi daha da yükselen neslin daha bireysel davranmaya başladığını belirtmişlerdir. *'Artık söz yeterli olmuyor, yazıya bağlı kalmak daha fazla bağlayıcı olmaya başladı'* diye düşünen katılımcılar çareyi resmi yargıda aramakta olduklarını aktarmıştır.

'Eskiden cemaat toplanır. Ailenin ileri gelenleri büyükler bir araya gelerek anlaşmazlıkları çözümlüyordu. Bu çözüm de geçmişte benzer soruna ne ceza verilmişse ona bakılarak oluyordu. Son zamanlarda ise eski gelenek görenekle yetişmiş insanlar yine aynı şekilde yaşıyor. Ancak gençler hiç kafasını ağrıtmıyor direk devlete başvuruyor. Çünkü sözün önemi azalmaya başladı.' (Emine G. 45, Ev hanımı)

Bu bağlamda sıkı cemaat yapısının, kuvvetli ilişkilerin olduğu toplumlarda modern hukuki kurallara, daha basit meselelerde ya da hiç başvurulmazken tanınırlığın ve bilinirliğin az olduğu toplumsal yapıda özellikle de şehir merkezlerinde modern hukuki kurallar daha çok geçerli olmaktadır. Bu durum kentleşme süreci ve bireyselleşmenin bir getirisi olarak geleneksel yapıların

referans olma özelliklerini sürdürdüğü gibi bu yapılardan kopmaya, parçalanmaya başladığının da bir göstergesidir. Fakat şehirleşmenin getirdiği bireyselleşme sonucunda bir dönüşümün gerçekleşmeye başladığı açık olmasına rağmen akrabalık ilişkilerinin kuvvetli olması, yaşanan çözümleri asgariye indirmiş olup yüz yüze ilişkilerin ciddi oranda devam etmesini sağlamıştır.

3.4. Resmi Yargıya Güven

Simmel'in insanın kolektif hayatında her daim işleyen bir mekanizma olarak gördüğü 'yüksek mahkeme' bulunmaktadır. Bu mahkeme bir yönetici elinde bulunmak zorunda değildir. Örneğin, çıkarlara, içgüdülere ve hislere dayalı yükümlülük ve ihtilafların üzerinde her zaman bir 'yüksek mahkeme' vardır. Yani düşünsel bir alan olarak tasvir edilen, kendine özgü içerikleri ya da temsilcileri olan bir mahkemedir. Bu mahkeme toplumsal normların bireyler tarafından zorlama araçlarına gerek duyulmaksızın sanki bireyin kendi kararlarıymışçasına uygulanmasını sağlar. Ortada herhangi bir yasa olup olmadığına bakılmaksızın tutarlı ve dolaysız bir iradeyle hareket eden bireyin vicdanının sesi 'yüksek mahkeme' olmuştur (Simmel, 2009, ss. 117-127). Toplumsal düzen ve ahlak kurallarının bir yansıması olarak karşımıza çıkan bu yüksek mahkeme geleneksel toplum yapısında inanç, gelenek ve görenek, geçmişten gelen referans ya da kültürel kaynaklarla bağlantılı olan hukuki yapıda bütünüyle etkiliydi. Ancak sekülerleşen modern toplum yapısında hukuki yapı bu bağlamlardan kopartılarak rasyonel temelde yeniden inşa edilmiştir. Öyle ki modern toplum yapısında yeniden reformize edilen hukuk, devletin makbul vatandaşlarının tavır ve tutumlarını haklı çıkarmak ya da meşrulaştırmak adına ortaya koyulmuştur. Bu tür toplum yapısında kolektivitinin hüküm sürdüğü geleneksel yapıdan, bireyin tek başına var olduğu, suçun bireyselleştiği, yeni 'modern' bir yaşayış tarzı ve değerler sistemi inşa edilmiştir.

Böylelikle de ortaya çıkan her yeni durumun, eski değerleri ötekileştirmesinden kaynaklanan bir kargaşa ortamı özellikle de geleneksel hayata sıkı sıkıya bağlı olunan bölgelerde zuhur etmiştir. Bu kargaşanın bilinen temel sebebi ise suçun ve cezanın bireysel olmadığı toplumlarda, hukukun suç olarak işaret etmediği durumun bu toplumların vicdanlarında suç olarak görülmesidir. Ya da modern hukuki kuralların suça uygun gördüğü cezanın bu toplumları tatmin etmemesidir.

Ayrıca mülakatlarda katılımcıların belirttiği üç sebep daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki ‘diyet ödetme’ ile alakalıdır. Mağdur tarafın ya da kanaat önderlerinin talebiyle kesilen diyet bir an önce yerini bulurken modern hukuk ya da mahkemeler diyete gereken önemi vermemektedir. Mağdur tarafa resmi merciler kan parası ödeyecek olsa dahi bu paranın mağdur tarafın eline geçmesinin uzun süreceğine ilişkin düşüncelerle karşılaşmıştır. İkinci sebep ise geleneksel hayatta kanaat önderlerine, aile büyüklerine duyulan saygıyı göz ardı etmemek adına resmi yargıya başvurulmamasıdır. Bu durumu katılımcılar, ‘Büyüklerimiz dururken mahremiyeti mahkemeye taşımak ayıptır.’ diyerek aktarmıştır. Son olarak da günümüzde siyasi unsurların aşiret yapılarından aldıkları nüfuz ile birlikte etkilerinin artması bölgede yeni güç ilişkisi merkezi olarak iktidar partisinin yer almasını sağlamıştır. Böylelikle de patronaj sisteminin yeni hali olarak karşımıza çıkan bu yapının etkinliğinin artması bu kesime karşı olan tarafın hukuka karşı güvensiz olmalarına yol açmıştır.

Bu tür nedenlerden ötürü de aşiret içinde ve/ veya aşiretler arasında vuku bulan anlaşmazlıklar resmi kurumlara başvurulmadan geleneksel yöntemlerle, yani reis ya da onun başkanlık ettiği bir ihtiyar heyeti (rılıh spi) tarafından çözülmektedir. Diyebiliriz ki günümüzde bu tür anlaşmazlıkların önemli bir kısmı resmi adli kurumlar (mahkemeler) aracılığıyla çözülmeye çalışılsa da suçu kolektif olarak algılayan anlayıştan dolayı geleneksel yöntemler halen ciddi bir işlev görmektedir (Tekin, 2014b, 345). Bu hususta katılımcıların resmi yargıya dair düşüncelerini sorguladığımızda ise üç kişi dışında herkes resmi yargıya güvendiğini belirtmiştir.

‘Güveniyorum ama kolay bir çözüm dururken diğer başka bir yol aklımızdan geçmiyor. Örneğin bir tarla meselesi için dava açsak sonucunu yıllar sonra alırız. Bu da husumeti artırır ama kendi aramızda bunu daha hızlı çözümlenebiliyoruz.’
(Rahim A. 61, Emekli Öğretmen)

‘Güveniyorum elbette ama biz daha hızlı ve problemin sonucunu en asgariye indirerek çözümlendiğimiz için sosyal anlaşmazlıklar da en son başvurduğumuz mercidir. Resmi yargıya her ne kadar güvensek de olay orda büyüyecek husumet artacak bundan korktuğumuzdan kendi kültürümüze göre çözümlenmeye çalışıyoruz.’

Bu nedenle ilk önce sorunlarımızı aileler arasında çözümlenmeye çalışıyoruz. Daha sonra kanaat önderleri, sözden çıkamayacağımız kabile büyüklerine başvuruyoruz. Bütün bu yolları tükettikten sonra resmi hukuk kurallarına başvuruyoruz. Genelde bu yollarla çözüm sağladığımız için çok da resmi hukuk kuralları bilinmiyor ve tercih de edilmiyor.’ (Hasib K. 45, İşçi).

‘Hukuka güveniyoruz ama çok şey hatıra-gönüle binaen çözülüyor. Örneğin ben sizden borç para aldığımda içinde bulunduğum aşiretten kimden o borcu istesiniz o size çıkarır verir. Biri bana saldırdığında da aşiretimin tamamı benimle meydana geliyor. Korumayı çok rahat hissederiz. Bundan daha iyi bir hukuk sistemi olamaz.’ (Hüseyin G. 45, Gazeteci)

‘Resmi hukuka güveniyorum ama içinde yetişmiş olduğumuz kültür bize resmi yargıyı son çare olarak öğretti. Bu sebeple bütün sosyal anlaşmazlıklar da ilk önce büyüklerimize, ailelerin en yaşlısına danışırız. Eğer husumet tek günde çözülecekse büyükler sayesinde çözüyoruz. Devlete gidip bu husumeti yıllarca sürdürüp anlaşmazlığın büyümesini her geçen gün birinin zarar görmesini istemiyoruz.’ (Hatice B. 38, Ev Hanımı)

Akrabalık ve aşiret yapısının nüfuzunu sürdürdüğü alanlarda halen işlevsel olması, kişilerin mevcut ilişkilerin de temel belirleyici olarak varlığını devam ettirmesine neden olmuştur. Dikkat çeken bir nokta vardır ki o da her ne kadar bütün anlaşmazlıklarını örfi hukuk aracılığıyla çözümlenmeler de resmi yargıya dair bir güven duyduklarını dile getirmeleridir. Fakat resmi yargıya dair her ne kadar güven duyulduğu belirtilse de belirtilen güven, onların modern hukuki mekanizmaları tercih etmelerini sağlayamamıştır. Althusser’in de belirttiği üzere devletin baskı aygıtları olarak nitelendirilebileceğimiz mahkeme, ordu, jandarma ve polis vs. ötekileştirilmesine karşın katılımcılar bu unsurlara karşı güven duyduklarını dile getirmişlerdir.

Can (2015:326) siyasal ve sosyal düzene dair kurumların güvenirliliğini ele aldığı çalışmada ortaya çıkan bu güvenilirliği sosyo-kültürel ve stratejik temellerine değinerek açıklamayı tercih etmiştir. Bu durumun nedenlerinden ilki, ordunun ülkeyi dış tehditlere karşı

savunmada önemli bir faktör olarak görülmesidir. Kaldı ki halk, Türkiye’yi savunmanın güçlü bir orduyla mümkün olduğuna inanmaktadır. İkinci olarak, halkın inandığı değerler sisteminde ordu, ‘gaza, şehadet, vatan savunması, peygamber ocağı, Mehmetçik’ gibi değerlerle birlikte anılmaktadır (Can, 2015, s.326). Bu nedenle devletin baskı mekanizmaları olarak saydığımız ordu, jandarma ve polise atfedilen kutsiyet sorgulanmayı ya da güvensizliği kabul etmemektedir. Ayrıca gelenek haline gelen bir davranış sistemi olarak devletin kolayca ulu orta eleştirilememesi ve demokratik yaşamın temel sağlayıcısı ya da ülkenin bekasını sağlayan mekanizmaya olan saygı da dile getirilen fakat davranışla pek de örtüşmeyen durumun nedenlerinden sayılabilir. En önemlisi de örfi hukukun toplumsal yaşantının her noktasında baskın bir yapıya sahip olması resmi mercilere gerek duyulmamasına neden olmaktadır. Öyle ki alan çalışması esnasında şahit olduğumuz bir trafik kazasında çevreden gelen kişilerin, zararı olduğu için polis çağırın tarafa karşı ‘polis çağırmasaydınız keşke ayıptır yahu’ diyerek tepki göstermesi de örfi hukuk kurallarının toplumsal yapıdaki baskınlığının bir başka örneği olarak karşımıza çıkmıştır.

‘Resmi yargıya güveniyorum. Ancak sorunların çözümü noktasında eksiklikleri olduğunu düşünüyorum. Bir örnekle anlatacak olursam, diyet kesilmesi gerektiği durumlarda ödenecek para üç aşağı beş yukarı bellidir. Aracıların hatırına göre bu fiyatta değişiklik olabilir. Ama diyet en fazla üç beş gün içinde mağdura teslim edilir. Mağdurun bu şekilde bir an önce onure edilmesiyle olayın dallanıp budaklanması, yeni kayıplara, çatışmalara yol açması engellenmiş olur. Resmi kurumlara kalsa davanın karara bağlanıp bu paranın ödenmesi yılları bulur.’ (Abdullah K. 82, Kanaat Önderi)

Kan parası ya da diyet ödenmesi ise toplumda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu durumda kan parasının kabilenin tamamı tarafından ödenmesi gerektiğinden, paranın tespitinde sadece katil ve maktulün konumları göz önünde bulundurulmaz, herhangi bir sebeple diyet ödeyecek olan tarafın mensup olduğu kabilenin büyüklüğü ve itibarı da dikkate alınır (Bruinessen, 2015, s.110). Kabile büyüklerine karşı duyulan saygı ve hürmet diyet ya da bir başka hususta barışın ret edilmesinin önüne geçmektedir. Hiçbir güç kullanmadan, kişinin zorlanmaması ya da herhangi bir tehdit içerikli

açıklama yapılmaksızın barışı sağlamak isteyen kanaat önderlerine itaat etmesi otoritenin mevcut konumunu gösterdiği gibi kişinin bu itaat karşılığında korunmasını da açıklamaktadır.

'Resmi yargıya güvenmiyorum. Bize gerekli ve yeterli çözümü anında vermediği için çok da başvurmuyoruz. Ayrıca burada insanların birbirini şikâyet etmesi, mahremiyetini yabancıya açması, büyükleri yok sayıp resmi mercilere gitmesi hoş karşılanmaz. İnsanlar arasında ki sorunu artırır resmi hukuk.' (Suphi E. 48, Esnaf)

'Ben resmi yargıya, devlet hukukuna güvenmiyorum. Fıstık tarlamız baraj suyunun altında kaldı mahkemeye başvurduk. Karşı taraf bizim kendi avukatımıza belli bir rüşvet vermiş. Bu sebeple mağdur edildik ve kendi tarlamızdan geçtik üzerine dava parası bile ödedik. Resmi yargıya başvurduk ve mağdur edildik.' (Emine G. 45, Ev Hanımı)

Şanlıurfa'da kolektif saldırı ve savunma anlayışı temelinde kurulan düzen ve halen de varlığını devam ettiren toplumsal yapı, kişilerin karşılaştıkları durumlarda örfi hukuka yönelmelerine sebep olmuştur. Bu nedenle sorunların çözümünde örfi hukuka başvurdukları gibi oldukça yetersiz olarak gösterilen resmi yargı kurumlarına güvenlerinin olmadıklarını da belirtmişlerdir. Resmi yargıya güven duymayan Cemal A ise siyasi nedenlerden dolayı güven duymadığını açıklamıştır.

'Hukuk ve adaletin olduğu her şeye inanırım ve güvenirim ama Türkiye Cumhuriyetinde adaletin ve hukukun olduğuna inanmadığım için resmi yargıya da güvenmiyorum.' (Cemal A. 22, Üniversite Öğrencisi)

Siyasi partiler ile aşiret ileri gelenleri arasında oluşan ilişkilerin bir sonucu olarak aşiretlerin 'itaat et ki korunasın' anlayışı ile siyasi partilerin 'Siz bize oy verirseniz, iktidarı elde ettiğimizde bizde size bir şeyler yaparız' anlayışı birleşmiştir. Bu şekilde kent ortamında ortaya çıkan patronaj sistemi veya himayecilik ağı pek çok ilişkinin merkezinde yer almaktadır. Bu ilişkiler ağının dışında kalan kimselerin, ortak savunma ve korunma duygusunu hissetmemesi kişileri toplumsal yapının dışına itmektir. Sosyal sermayesi daha geniş olan katılımcılardan Abdullah K. *'Başka ile gitsek*

dahi oradaki işlerimizde yardımcı olacak kişileri gayet kolay bulabiliyoruz. Merkezde hatır gönül ilişkilerimiz olan kimseler sayesinde işlerimizi halletmemiz uzun sürmüyor.’ görüşünü paylaşarak aradaki farkı çok daha açık bir şekilde ortaya koymuştur. Kişinin soy isminden, soyundan gelen ya da siyasi yapıdan aldığı nüfuz olmaksızın mevcut yaşamda karşılaşacağı her türlü sorunda karşısındaki kimselerin bir adım gerisinde kalacağı yapılan görüşmeler esnasında katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Bu geri kalmışlık duygusuyla birlikte kişinin, adalete ve hukuki mekanizmalara olan inancını yitirmesi sonucunda bireyin güvensizlik durumu yaşamasına neden olmaktadır. Tecim’in de belirttiği üzere bireyde başlayıp toplumsallıkla devam eden güven durumu insanlara ihtiyaç duymaktadır. Bireyin kurumlarla olan etkileşiminin yanında gruplarla olan etkileşimi daha az formel olmakla birlikte, sosyal kontrol ve değerler mekanizmasının işleyişinde oldukça etkili olmaktadır. Bütün bu etkileşimlerin ve alma-verme ilişkilerinin, birey-grup-kurum üçgeninde birbirlerini etkiledikleri sosyolojik bir gerçektir (Tecim, 2011, ss.13-15). Bu üçgende diğer uçlarla bir ilişki içinde olamamak ya da bu sistemden uzakta kalmak Cemal A. nın yaşadığı durumu açıklama noktasında yeterli olmaktadır.

3.5. Sosyal Anlaşmazlıkların Çözümü

Benlik, sosyal etkileşimler sonucunda oluşan ve sosyal bir konumda yer alan sosyal bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Benliğin bu özelliği onu, sabit, bir sürekliliğe sahip olan ve sosyal ortamlardan pek de etkilenmeyen kişilikten farklılaştırmaktadır. Bu nedendir ki sosyo-kültürel bir ürün olarak ortaya çıkan benlik kültürel açıdan her daim bir örneğini geleceğe aktarmaktadır (Kâğıtçıbaşı, 2007,ss.86-89). Öyle ki kişilerin toplumsal yapıda birey olarak tek başına üstlendikleri rollerden ziyade toplumsal ilişki sistemindeki yeri daha büyük önem taşımaktadır. Geçmişte geleneksel toplumların tamamında günümüzde ise Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kısmen de geçerli olan kişinin toplumsal sistem içindeki fonksiyonunun ön planda olması halen geçerliliğini korumaktadır. Yani kişilerin kendi isimleriyle değil de kimin oğulları, kimin hanımı ya da kimlerden olduğu hatta kimi zamanda inançlarıyla yer aldığı toplumsal konumu önemlidir. Zira zaman ve mekân içinde sürekliliğe sahip olan ve kültüre bağlı olarak farklılık gösteren konumları sebebiyle

bireyler, kendi yaşamları veya hareketleri için salt anlamda sorumluluk taşımamakta olup içinde bulunduğu topluluğun sorumluluğunu taşımaktadır.

Şanlıurfa'da kolektif saldırı ve savunma anlayışı temelinde kurulan düzen ve halen de varlığını devam ettiren toplumsal yapıda ortaya çıkan sosyal anlaşmazlıkların çözümü benliğin kültürel olarak inşasıyla büyük bir paralellik taşımaktadır. Öteden beri çözümü kanaat önderlerinde, şeyhlerde aile büyüklerinde bulan insanların gerek rol- model olmaları gerekse de bu konu temelinde değerler sistemi oluşturmaları sonucunda ve yine aynı zaman ve mekânın devamlılığında toplumsal bütünün bir parçası olan insanın benzer tavır ve tutum içinde bulunmasına yol açmıştır. Bu kültürel aktarım kişilerin, sosyal anlaşmazlıkların çözümünde kime ya da kimlere başvurmak istedikleri noktasında insanlara sirayet etmektedir.

Mülakat sonucunda sosyal anlaşmazlıkların çözümü için kanaat önderlerine başvurduğunu belirten kişilerin belirttikleri nedenlerden yola çıkılarak başvurma nedenleri üç ana başlık altında toparlanmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki, kültürel yapıdan kaynaklı farklılıklar sebebiyle modern hukuki kuralların yetersiz kalacağı ve çabuk çözüm üretmeyeceğidir. İkincisi, kültürel olarak büyükler dururken mahrem, mahkemelere taşınmaması gerekliliğini öğreten değerlerin baskınlığını (ayıplanma ve kınanma korkusu) korumasıdır. Son olarak ise devlet mekanizmalarına karşı ortaya çıkan korku ve güvensizlik öne sürülerek sosyal anlaşmazlıklar da kanaat önderlerine başvurulduğu belirtilmiştir.

'Danışılan kişi Peygamber Efendimizin de belirttiği gibi güvenilir kişidir. Bizler de saygı duyduğumuz, güvendiğimiz aile büyüklerimize başvuruyoruz. Bizim geleneğimiz göreneğimiz farklı olduğu için devletin hukuku her kültürden insana kültürüne göre çözüm üretmez. Bu nedenle örfü âdeti öğrendiğimiz gördüğümüz büyüklerimizden kanaat önderleriyle ya da aile büyüklerimizle sorunlarımızı çözmeye çalışıyoruz.' (Hatice B. 38, Ev Hanımı)

'Bir anlaşmazlığa düştüğümüzde eşimizle, dostumuzla yani mutlaka büyüklerimizden destek alıyoruz. Onlara akıl danışmadan olmuyor. Onların hayrına da çok büyüyen olaylarımız olmamaktadır. Çünkü soruna direk müdahale edip kalıcı

çözümlerle anlaşmazlıkların uzamamasını sağlıyorlar. Ayrıca büyüklerini saymamak bizde büyük ayıptır. (Necla A. 44, İşçi)

'Babam, darbe zamanlarında insanların bilincinde kalan durumlar nedeniyle devlete karşı korkuyla karışık bir saygı duyar. Babam gibi çoğu insan bu korku nedeniyle çözümü devlet eliyle değil de güven duyduğu büyükleriyle çözmek istemektedir. Bu konuyla alakalı olarak bir örnek vermek gerekirse iki aile arasında husumet vardı. Bu husumet için hem devlete başvurular karşı taraf daha çok mağdur olsun teferruatlarla uğraşsın evine polis gitsin diye hem de kanaat önderlerine gittiler. Amaçları karşı tarafın daha fazla zarar görmesini istemekten başka bir şey değildir. Ya da tam aksi olarak mağdur tarafa mahkeme ye gitmemesi hususunda baskı yapıldığı da görülmektedir.' (Mustafa K. 63, Memur)

Siyasal iktidarın varlık sebebi ve düzenliliğin zıddı olan kaos korkusuyla birlik, bütünlük ve uyumun bozulması riski, toplumun siyasal iktidara olan ihtiyacını dolayısıyla itaatini arttırır ve buna yönelik itiraz ve retlerin düşman ilan edilerek yok edilmesine meşruluk kazandırır. Bu karşıtlıklar sayesinde de siyasal iktidar toplumu bölücü ve bozguncu 'ihametlerden', 'ötekilerden' koruyan bir misyona bürünür. Son tahlilde birlik, bütünlük ve uyumun koruyucusu siyasal iktidar ile toplumun ortak düşmanları olan bireysellik, çoğulculuk, parçalanmışlık, uyumsuzluk, bölücülük bu düzenin dışına atılır. Bu çatışmanın sürekliliği içinde meşruiyet de yenilerek süreklilik kazanır (Çetin, 2003, s.69). İktidara karşı sıradanlaşan korkunun iktidarı doğallaştırmasının bir sonucu olarak kolektif birliktelik içindeki toplumlarda aynı korkuyu paylaşan insanların belirledikleri lider etrafında ve ben değil de biz duygusu çerçevesinde kendi düzen ilkelerini oluşturmaları da bu durumun doğal bir sonucu olmuştur.

Belirlenen toplumsal düzen kurallarıyla hareket eden insanlarda, bu toplumsal yapı da alışık olunan ve işlevselliğine dair pek çok örneğinin bulunduğu bu mekanizmanın tercih ediliyor olması bu bağlamda düşünüldüğünde gayet doğal bir sonuç olarak görülmektedir. Sosyal anlaşmazlıklarda çözümün nerede arandığına dair yapılan konuşmada bir katılımcının '*Hukuk ve adalet mekanizmaları devlet nezdinde bu şekilde ilerledikçe ve kültürümüzden kopuk ilerleyen bürokrasi oldukça bizim çözümü kanaat önderlerinde aradığımız düzen de devam edecektir.*' demiştir. Suphi

E. sarf ettiği bu sözlerle modern hukuki kurallara uygun bir anlayış taşımanın kültürel farklılıklar sebebiyle imkânsızlığını gözler önüne sermiştir. Aynı şekilde modern hukuki kuralların kendisine çözüm bulamayacağını belirten üniversite öğrencisi Cemal A. ise *'Zaten geçmişte de böyle bir hukuk yoktu ki bölgede aşiret sistemi kuralları geçerliydi. Yabancılardan bu hukuku getirdiler. Gelenek ve göreneklerimiz silip yeni hukuki kurallar edinmemizi istediler. Kimse kendinden olmayanı bu kadar kolay benimsemez. Ben de bu kuralların benim işime yarayacağını düşünmüyorum.'* demiştir. Yapılan mülakatlar esnasında bir başka katılımcı ise *'Nasıl cevap vermemi istersin gerçekleri mi söyleyeyim sisteme uygun mu konuşayım? Adı hukuk ama herkese eşit adalet ve özgürlük kesinlikle vermiyor.'* diye sitem ederek sosyal anlaşmazlıklarında modern hukuka başvurmak istemediğini, güvenmediğini vurgulamıştır. Mevcut modern hukuki sistemin 'yabancıların hukuku' olarak ötekileştirdikleri ve kendi sorunlarına çözüm üretemeyeceğini düşündükleri hukuku, adaleti sağlayamayan belli bir kesimin çıkarları için var olan yapı olarak düşündüklerini ve gördüklerini dile getirmişlerdir.

Bu bağlamda kız alıp verme, arsa anlaşmazlıkları, trafik kazaları, cinayet, gasp, hırsızlık, miras, evlilik, boşanma vs. anlaşmazlıkların çözümlenme sürecinde en çok örfi hukukla çözülen konular saptanmaya çalışılarak örfi hukukun çözüm üretemediği alanların olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılardan bazıları bütün anlaşmazlıkları örfi hukukla çözmeye çalıştığını belirtse de tüm katılımcıların ortak olarak belirttikleri nokta, boşanma, kız kaçırma, miras konusundaki anlaşmazlıkları ilk olarak kesinlikle örf adet hukukuna başvurarak çözümlenmeye çalıştıklarıdır. Örfi hukuk bu anlaşmazlıklarda halen çok etkili olsa da nesilden nesile bu durumun değişmekte olduğu da belirtilmiştir.

'Kan davaları, kız kaçırma, aileler arasında çıkan husumetler, tarla sorunları yani devletin araya girip husumeti arttırması muhtemel durumları biz kendi aramızda çözüyoruz. Biz çözmese mahkeme de belki de yıllarca sürece ve çözüm bizi tatmin etmeyecek durumlar bunlar. Sonucunu bildiğimiz davaya girmek istemiyoruz desem daha doğru olur.' (Müslüm B. 60, İşçi)

Resmi yargının davaları çabuk sonuçlandıramamasından ve tarafların kolektif yapı içerisindeki durumlarını resmi mercilerin bütüncül bir bakışla ele alamamasından kaynaklanan

durumlar nedeniyle ve aslında en başlıca neden olarak belirtmemiz gereken suçun topluluğun tüm bireylerine karşı işlenmiş olduğu düşüncesiyle belirtilen anlaşmazlıklarda, örfi hukuk belirleyici mekanizma olmuştur. Ayrıca katılımcılardan 3 kişi her ne kadar karşılaştıkları sorunları resmi yargı organlarıyla çözmeye çalıştıklarını belirtseler de *'Esasında anlaşmazlığın niteliğinden çok büyüklere duyulan saygı ve inançlara olan bağlılığımız daha belirleyici oluyor.'* demiştir.

'Herhangi bir sorun yaşasam işimi bu yolla (resmi yargıyla) çözmeyi tercih ederim. Ancak resmi yargıya başvurmadan önce aile büyüklerine ulaştırmamız gereken sorunlarda vardır. Bu sorunlardan kastım; cinayet, kaza vs. durumlarda mecburen devlet işin içine girerken boşanma, miras, arsa anlaşmazlığı, birbirini tanıyan insanlar arasındaki anlaşmazlıklar vs. konular da ise aile büyükleri, kanaat önderleri devreye girer. Onları görmezden gelmem mümkün değil.' (Ömer K. 40, Tıbbi Sekreter)

Durkheim'in mekanik dayanışmaya dayalı toplumlar tipine dayanarak anlatabileceğimiz bir toplum yapısı karşımıza çıkmaktadır. Bireyselliğin daha az gelişimi, daha küçük ölçekli gruplar ve dışsal şartların türdeşliği gibi bütün unsurlar, çeşitliliği, farklılıkları asgari düzeye indirme konusunda katkıda bulunurlar. Bu tür toplumlar, çok gelişmiş toplumlarda nadiren rastlayacağımız entelektüel ve ahlaki tek biçimliliği düzenli olarak üretir. Burada her şey, herkes için ortaktır. Hareketler tek tip, kalıplaşmıştır. Bu nedenle de herkes aynı durumda aynı şeyleri yapmayı tercih eder, aslında bu durum düşüncede ki tek tipçiliğin de bir yansımasıdır (Durkheim, 2005, s.22). Bu doğrultuda katılımcıların da belirttiği üzere resmi yargıya güvendiklerini ifade etseler de bu tür dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda bireylerin tek başına değil kolektivite içinde anlam buldukları gerçeği yeniden ortaya çıkmaktadır. Çünkü kendi içinde ortak inanç, ahlak ve grubun kendine özel değer sistemine sahip olan toplum, her unsuruyla bir bütünün parçalarını ifade eder. Benzerliklerin ve sözlü sözleşmenin hâkim bulunduğu mekanik dayanışma da bireyler bütün dışında kendi başına var olamadığı içinde 'biz' düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla mekanik dayanışmanın olduğu toplumlarda baskıcı ve ortak bilincin merkezinde olan cezalandırıcı hukuk sistemi vardır. Bu toplumlarda birey olumsuz bir davranış ya da suça maruz kaldığında bu sadece bireyi etkilemez,

bireyin de ötesinde onun içinde bulunduğu toplumsal gruba, bireyin içinde bulunduğu topluluğa karşı yapılmış sayıldığı için bütün çevre etkilenir.

İlaveten sosyal anlaşmazlıkların çözümüne dair yapılan konuşmalar esnasında katılımcılar bir başka konuya daha değinmiştir. Bu da Suriye'den yoğun göçe maruz kalan halkın Suriyelilerle yaşadığı sorunlarda ya da anlaşmazlıklar dolayısıyla yaşanmakta olan olaylardır.

'Aramızda bir anlaşmazlık çıktığında aşiretin önde gelenleri, aile büyükleri, ileri gelenler daha sonra da devlete başvuruyoruz. Ayrıca Şanlıurfa yoğun göç alan bir bölge Suriyelilerin gelmesi de bu konuya çok etki etti. Şehir de ki çoğu hırsızlık, gasp, huzursuzluğun sebebi çoğunlukla Suriyeliler bu sorunlarda insanlar direk polise gidiyor. Örneğin Suriyeliler geçen gün bir tartışmada kendi insanımızdan iki kişiyi öldürdü polis olaya el koydu ama ne yaptı ne etti bilmiyoruz olan bizim insanımıza oldu. Böyle olunca da çoğu insan yanlarına kalmaması için kendi işini kendi hallediyor. Devlet ne yapabilir ki diye düşünüp bu benim meselem olarak düşünülmektedir.' (Ömer K. 40, Tıbbi Sekreter)

Aslında kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklarda da devlete güvenmeyip kendi aralarında halletmeye çalışan halk özellikle Suriyeliler konusunu, asıl sorun alanı olarak görmektedir. Öyle ki şu an basına yansıyan çoğu çirkin olayın arkasında da Şanlıurfa'da yoğun olarak yaşayan Suriyelilerin olduğu çoğu katılımcı tarafından işaret edilmiştir. Katılımcıların yorumlarda belirttiği vurgunun sebebini Hasib K. şu şekilde anlatmıştır. *'Sonuçta anlaşmazlık yaşadığımız kişinin hesap soracağımız bir sülalesi, aşireti yok sorun çıktığında halletmek daha zor oluyor. Borç yapsa vermese gidip kimden isteyeceksin. Böyle bir durumda devlete bırakıp tamamen sonuçsuz kalacağına biz kendimiz düşünüyoruz adamın peşine'* demiştir. Kolektif topluluklarda suç bireysel görülmediği için aranan çözümde kolektif yapı düşünülerek gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Fakat kolektif yapıya sahip olmayan Suriyelilerin, yerli halkla kıyaslandığında daha bireysel olmaları daha büyük bir problem alanı olarak görülmesine yol açtığı görülmüştür. Bu düşüncelerin önüne geçmek adına aşiret mensubu bireyler ile herhangi bir aşirete mensup olmayan gerek daha küçük ailelere sahip bireyler gerek göçle gelen kişiler gerekse de Suriyeliler arasında yaşanan anlaşmazlık durumlarında toplanan cemaat, aşiret mensubu kişileri ikaz etme amacıyla *'onlar sahihsiz, ne istiyorsunuz'* şeklinde

uyarılarda bulunduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Böylelikle de güçlü ve kalabalık cemaatin orantısız güç kullanmasının önüne geçilmek istenmektedir.

Bruinessen'e göre de güçlü bir aşiret reisine 'ait' olmak aşiretsiz birinin korunabileceği en iyi durumdur, öte yandan bağımsız olmak demek her türlü saldırıya hedef olmak anlamına gelir (Bruinessen, 2015, s.110). Her türlü saldırıya açık olan aşiretsiz bireyler meydana gelen en ufak bir anlaşmazlıkta karşı tarafın 'bize bunu yapmayacaktın' ya da 'bizden kork' şeklinde sözleriyle karşılaşmaktan rahatsızlık duymaktadırlar. Bireylerin sosyalleşme süreci boyunca, biz duygusu içinde aşiret bilincinin aşılması 'soyuna yakışır davranışlarda bulunma gerekliliği' içinde yetiştirilmesi, aşiretsiz bireylerin karşılaştığı durumun başlıca nedenidir. Aşiret ideolojisi içinde biz duygusuyla tavır ve tutumlar içine girmek doğal bir refleks haline dönüşmüştür. Soy ideolojisi esasına göre örgütlenmiş ve her aşiret yapısının kendine göre iç yapılanmalara sahip olması çıkan anlaşmazlıklarda aşiretsiz bireylerin çözümü farklı mecralarda aramaya başlamasına neden olmuştur. Sosyo-politik örgütlenme olarak bahsettiğimiz aşiret sisteminin artık pek çok yerde siyasal yapılanmayla paralel hatta kimi zaman tek merkez haline gelerek hareket etmesi sahipsiz olarak gösterilen bireylerin parti kapılarını aşındırmasına yol açmıştır.

'Daha geçen gün olan bir olayı örnek vermek gerekirse Suriyeli bir kişi başkasına çalışmış parası ödenmemiş hemen partiye başvurdu. Parti sayman aracılığıyla bu kişiye her ay belli bir ücret ödeyip emeğinin karşılığını verdi. Çevremizde gördüğümüz bu ve benzeri örnekler bizim partiye olan güvenimizi arttırdı. Şu an bende biri bana bir şey yapsın partiye başvururum parti çok hızlı bir şekilde yardımcı oluyor, zararımızı hemen karşılıyor.' (Suphi E. 54, Esnaf)

Peki, partinin bir çıkarı var mı?

'Hayır, kesinlikle partinin bir çıkarı yok hatta parti tarafların sorunlarına çözüm bulur. Barış için yemek düzenler, yemek ve yol parasını karşılar, barış adına iki tarafa da gül verir.' (Suphi E. 54, Esnaf)

Simmel bir gruba birliğini veren şeyin üyeleri arasındaki etkileşimden çok, bir bütün olarak toplumun onun karşısında takındığı kolektif tavrın önemli olduğunu vurgulamıştır (Simmel, 2009,

s.177). Aşiret mensubiyeti olmayan bireylerde kolektif tavır karşısında karar almada ve anlaşmazlıkları çözümlenme de yetki mercii olan iktidar seçkininin siyasal alandaki yeni profilinin altına sığınmaktadır. Çünkü lider kazandığı ayrıcalıklarla beraber hem kendi aşireti üzerinde hem de toplumun geneli üzerinde nüfuzunu kuvvetlendirmiştir. Bu nüfuz anlaşmazlıkların çözümünde temel belirleyici faktör olmaktadır. Karadeniz'e (2012:181) göre aşiret sisteminin bu yeni rolü, geleneksel değerlerin içeriğinde bir değişime yol açarken, formun devamını sağlamakta ve klasik "reis-tebaa ilişkisi biçimini" yeniden üretmektedir. Bu durumun bir başka örneği,

'Her kabilenin ya da sülalenin bir önde geleni yaşlısı değer verdiği var. Bunlar birleşir herhangi bir sorunda yardımcı olurlar. Köydeki çoğu insan zaten onları kıramaz hürmetten dediklerini yapmak zorundalardır. Ayrıca partide bize anlaşmazlıklarımızda yardımcı olmaktadır.' (Rahim A. 56, Emekli Öğretmen)

Sizce köyde parti sorunların kalıcı bir şekilde çözümlenmesinde etkili oluyor mu?

'Tabi ki herhangi bir sorunda parti yöneticileri hemen çözüm üretiyor. Hatta ben yazları Almanya'da yaşıyorum orda da partimiz etkin olarak faaliyet gösteriyor. Orda yaşadığımız sorunlarda ya da kendi aramızdaki anlaşmazlıklarda çözüm üretiyor.' (Rahim A. 56, Emekli Öğretmen)

Yurt dışında dahi insanların içinde yetiştiği cemaat yapısı ve akrabalık ilişkileri kent ortamında bu ilişkilerin, siyasi olanla birleşmesinin bir sonucu olarak kişileri yalnız bırakmamaktadır. Kişi her nerede olursa olsun yine de içinde bulunduğu, doğduğu toplumun bir parçası olarak var olmaktadır. Beraberinde sürüklediği sosyal sermayesiyle birey, gündelik hayatta karşılaştığı her soruna çözüm aramaktadır.

Ayrıca her toplumda farklı tezahürleri bulunan kanaat önderi kimi zaman dini, mezhepsel özelliklerle kimi zaman ise aşiretin temel alındığı örgütlenme biçimleriyle ortaya çıkarak mele, ru spi ya da parti lideri olarak anlaşmazlıklarda görünmektedirler. Kanaat önderlerinin mevcut rollerini daha iyi anlamak adına ayrı bir başlık altında ele almak konuya açıklık getirecektir.

3.6. Karar Alıcılar: Kanaat Önderleri

Kanaat önderinin, mıntikasını temsil edebilecek, ekonomik olarak güce sahip, cesur, hoşgörölü, sosyal, kültürel ve siyasal sermayeye sahip olması bu kişilerin başlıca özelliklerindedir. Özellikle zıt kutupları birleştirmesi, sorunlara çözüm bulması noktasında kanaat önderlerinin yaşça ileride olmaları duyulan saygıyla barışı kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle kavgaları ve sorunları çözme hususunda önemli mercilerden olan kanaat önderleri, barış elçileri olarak da görölmektedir. Ancak kanaat önderini tayin etmede bazen halkın müdahil olamadığı durumlar olabilmekle beraber, kanaat önderi olarak adlandırılan kişilerin, yıllarca halkın dertleriyle hemhal olmuş, halkın aşına olduğu kişilerden oluştuğu da bilinmektedir. Bir bakıma toplumun ‘organik aydını’ denebilecek bir kesimin yanında, belli bir zamanda topluma ‘bu sizin liderinizdir’ denilen birilerinden de meydana gelebilmektedir (Ulutaş, 2016, ss.186-187). İlâveten çatışmanın direk olarak özneye yansımaya engel olan kanaat önderlerini, Lewis Coser’in emniyet supabı kurumlarından biri olarak ele almak da mümkündür. Hırsızlık, kız kaçırma, miras, arazi anlaşmazlıkları, cinayet, kaza vs. durumlarda tarafların birbirleriyle direk temasları, çatışmanın daha da yoğunlaşmasına sebep olabilecekken emniyet supabı olarak araya giren kanaat önderleri düşmanlıkların bir kenara bırakılacağı bir çıkış yolu olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bu doğrultuda gerek tecrübesi, gerek güvenilen bilgisi gerekse de yaşı itibariyle söz konusu bölgede sözü dinlenen ve karizmatik otorite durumunda olan kişilere kimi zaman taraflardan biri kimi zaman da tarafların yakınları giderek husumetin son bulması için aracı olmasını istemektedir. Bu hususta katılımcılar ‘Bizler ilk önce sorunlarımızı aileler arasında çözümlenmeye çalışıyoruz. Sorun aramızda çözülemediyse daha sonra kanaat önderleri, sözden çıkamayacağımız kabile büyüklerine hatta yeri geldiğinde imamlara da başvuruyoruz.’ demiştir. Bir başka katılımcı ise,

‘Her kabilenin ya da sülâlenin bir önde geleni yaşlısı değer verdiği var. Bunlar birleşir herhangi bir sorunda yardımcı olurlar. Her iki tarafında güven duyması açısından bu kişilerin taraflardan herhangi biriyle akrabalık bağı bulunmaması da önemlidir. Bu kişiye o vasfı cemaat verir. Çıkıp kendisi sorunlarınızın arabulucusu olacağım demez. Nasıl ki peygamber efendimiz peygamberliği öncesinde ‘Muhammedül Emin’ olarak biliniyorsa bu kişilerde

cemaatçe güvenilen iyi bilinen kişilerdir. Köydeki çoğu insan zaten onları kıramaz, hürmetten dediklerini yapmak, aldıkları kararlara uymak zorundalardır.' (Rahim E. 61, Emekli Öğretmen)

Karar alıcı, hukuk uygulayıcıları olarak karşımıza çıkan kanaat önderlerine bu vasfın yani kişinin toplumsal yapıdaki işlevselliğinin kaynağının cemaat tarafında atfedildiği belirtilmiştir. Ancak kanaat önderlerine duyulan saygı, dini inançlara duyulan yoğun hassasiyet ve kimi zamanda korkudan ötürü kanaat önderlerinin sözlerini yere düşürmemek adına tarafların orta yol bulmaya, husumeti sonlandırmaya çalışmakta gönüllü oldukları da gözlenmiştir. Yine mülakatlarda belirtilen düşüncelere göre kanaat önderinin kararının aksi tavır ve tutumlarda bulunmak kişileri '*simgesel şiddete maruz kalmak*', '*ayıplanmak*', '*mahalle baskısıyla karşılaşmak*', '*sansür yemek*' ve hatta '*yurdunu terk etmek*' zorunda bırakabilmektedir. Dolayısıyla bu tarz yaptırımlara tabi tutulmamak için toplumsal düzeninin sağlanmasında ortak akıl olarak görülen kanaat önderlerinin sunduğu çözüm her iki taraf içinde kabul edilmekte ve uygulanmaktadır. Böylece tarafsız kişinin her iki taraf üstündeki itibarı, birçok problemin kangren hale dönüşmeden en kısa sürede çözümlenmesini sağlamaktadır. Bu durumun yanı sıra kanaat önderleri de toplumun bilgi eksikliğinin fazla olması, sorunların uzun zamana yayılmaması ve kişilerin devlet kurumuyla ortak dile sahip olmaması sebebiyle yol gösterici bir rehberin toplumda bulunmasının önemini vurgulamışlardır.

'Cemaat içinde yaşamın huzur ve güven içerisinde sürmesi için bir rehberin, liderin olması gerekir. Gördüğümüz üzere cehalet en önemli sorunlarımızdan biri burada da okumuş insan sayısı çok az. Okumuş olsa bile inançlara ters düşmeden, taraflar düşünülerek, sağduyulu davranmak çok önemlidir. Belki de yaşımızdan ötürü fevri hallerden uzak durduğumuz için bu çevrede olsun aile çevresin de olsun arayış bulmam için gelirler. Aslında her toplumda bir ortak akıl sağlayıcı olmalıdır. Çünkü topluluklara rehberlik eden, yol gösteren, yönlendirip yöneten olmadıkça da toplumda kavga eksik olmayacaktır.' (Abdullah K. 82, Kanaat Önderi)

'Hafif akıl ağır yükür yani 'aqla sivik barê girane' deriz. Bunun ortaya çıkaracağı sorunları asgari düzeyde yaşamak için problemleri bir an önce çözümlenmeye çalışırız. Tarlalar üzerinde yaşanan sorunlar, sınır anlaşmazlıklarında,

gençlerin arasındaki tartışmalar büyüyüp aileler için içine girdiğinde telkinler vererek sükûnet sağlamaya çalışırız. Toplanıp mahkemeye gitseler Türkçe konuşup dertlerini dahi anlatamazlar mesele de iyice uzar daha fazla problem yaratır. Bir de kişi devletten de bir yakınlık göremeyince her türlü sorunun çözümü için insanlar, güvendikleri kişilere başvurmak istemektedir. Böylelikle de bizler kimi zaman bir din adamı, şeyh gibi kimi zamanda devletin hâkimleri gibi davranarak hak gözeterek arayış bulmaya çalışıyoruz'. (H. Bekir O. 74, Kanaat Önderi)

Kanaat önderlerinin ancak bir lidere bağlı olarak ve iktidardaki kişiye karşı herkesin güvenip saygı duyduğu toplumda bir düzen ve huzur içerisinde yaşanabileceğine olan vurgusu dikkati çekmektedir. Topluluklara rehberlik eden, yol gösteren, yönlendirip yöneten en önemlisi de halkın dilinden anlayıp onlar için en uygun olacak olan çözümü sunan 'lider' in ya da iktidarı elinde bulunduran kesimin mutlaklığı üzerinde durulmuştur. Pareto da tam da bu hususta seçkinler yönetiminin bütün toplumlarda kaçınılmaz olduğunu; hepimizin bir ölçüde ya yönetici ya da yandaş olarak doğduğunu; devrimin sadece bir seçkinler grubunun yerine bir başkasını getirdiğini öne sürerler. Bu doğrultuda Pareto belirlediği iki seçkin tipinin de kendi içinde çıkmazlara sahip olduğunu belirterek tarihin sonu gelmez bir seçkinler dolaşımı hikâyesi, bir tür 'aristokrasiler mezarlığı' olduğunu vurgulamıştır. Zira demokrasi onun için yeni bir seçkinler yönetiminden başka bir şey değildir. Aynı tez üzerinden görüşlerini paylaşan Mosca'ya göre ise azınlık tarafından yönetilmek tüm toplumların özelliğidir. Toplumun tek seçeneği seçkinler yönetimidir (Slattery, 2012, ss.87-91)

Foucault'a göre ise iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı bulunmaktadır. Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin etmektedir (Foucault, 2014, s.63). Foucault'un da üzerinde durduğu üretken ve pozitif olan iktidarın özneyi şekillendirmekte olduğu tezi kanaat önderlerinin mutlak belirlemeci olan yapısıyla örtüşmektedir.

Zira kanaat önderlerinin lidere ve iktidara olan vurgulamalarına karşın mülakata katılan gençlerin aynı düşüncede olmadığı görülmüştür. Kanaat önderinin arkasında bulunan ‘nüfusun çokluğu’, ‘nüfuzun gücü’, ‘yaşa gösterilen itibar’, ‘kişinin parası veya zenginliği’ bireylerin kimi zaman saygı kimi zamanda korkuyla itaat etmeye yönelttiği belirtilmiştir. İşte tam da bu noktada Foucault’un deyimiyile iktidarı elinde tutan güce karşı boyun eğen ve tabi kılınan iktidar yapısının ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada katılımcı gençlerden biri ‘*Erkek arkadaşımı polis tuttu arabada ehliyet yok, emniyet kemeri takılı değil ve elinde sigara var diye beş bin lira ceza yazdı. Adamın biri geldi tanıdıkta bunlar nüfuzlu aile çocuğu diye polise cezayı sildirdi. Yani burada parası ve arkası olan sürekli kazanır. Burada çoğu dava da hukuk ve adalet merkezinde yürümez. Ya parası vardır ya aşireti ya da devlete yakın olması işlerinin yolunda gitmesini sağlar.*’ diyerek toplumda nüfuzu elinde bulunduran kesimin her türlü avantaj içinde yaşadığını belirtmiştir. Bir başka katılımcı ise ‘*Ben bir mahkemeye başvurmak zorunda kalacaksam karşımdaki kişinin durumuna bakarım. Kişinin durumuna derken çevresine bakarım. Arkasında aşireti, partisi varsa hiç boşuna kaybedeceğim davanın peşinden gitmem.*’ diyerek mevcut yapının aşiretsiz kişileri çaresiz bıraktığına dair söylemlerde bulunmuştur. Bruinessen’e göre de güçlü bir aşiret reisine ‘ait’ olmak aşiretsiz birinin korunabileceği en iyi durumdur, öte yandan bağımsız olmak demek her türlü saldırıya hedef olmak anlamına gelir (Bruinessen, 2015, s.110). Dolayısıyla her ne kadar devletin resmi kurumları işin içinde olsa da kişinin akrabalık ilişkilerinin, çevresinin nihayetinde sosyal sermayesinin davaları belirleme noktasında temel belirleyici olduğu anlatılmıştır. Sözelimi sosyal sermaye, bir toplumda veya onun bazı bölümlerinde güven duygusunun hâkim olmasından ileri gelen bir yetidir. Başka bir ifadeyle, sosyal sermaye bireylerin sadece kendi başlarına hareket etmeleri ile kazanılmaz. Bireysel değerlerden çok, sosyal değerlerin hâkim olmasına dayanır. Sosyalleşebilme eğilimini kazanabilmek, ahlaki alışkanlıklara dayandığı için, insan sermayesinin diğer türlerinde olduğundan çok daha zordur. Ama bu alışkanlıklar bir kez kazanıldı mı, yok edilmesi veya değiştirilmesi de aynı derecede zordur (Fukuyama, 1998, ss.37-38). Bu nedenledir ki oluşan sosyal sermaye kalıplarının hâkim yapısının sürekliliğinin önüne geçmek oldukça güçtür. Benimsenen ortak normların bir sonucu olarak karşımıza çıkan sosyal güven de cemaat içindeki her bireyin bir diğerinin ‘işini görme mecburiyeti’ içinde olması kimi zaman hakları ortaya çıkarırken kimi zaman da bireye sorumluluklar yüklemektedir.

Bir diğerk mesele ise kanaat önderlerinin siyasetin merkezine yaklaşmasıdır. Karadeniz'in de belirttiğı gibi Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, aşiret yapısı da kurulan yeni millî devlet anlayışı içerisinde yeni bir şekle kavuşturulmak istenmiş ve bu amaçla çeşitli politikalara başvurulmuştur. Ancak bu politikalar, ekseriyetle aşiret reislerinin sürgünlerinin pek de ötesine geçememiş, aksine sürgün dönüşlerinde reislerin daha da güçlendikleri ve bunun aşiret sistemini pekiştirdiğı görülmüştür. Özellikle de çok partili siyasal yapıya geçilmesiyle, aşiretlerin “blok oylar” olarak temayüz etmesi, partilerin iştahını kabartmış ve bu tarihlerden sonra neredeyse istisnasız olarak aşiretlerin ileri gelenleri, partilerin de yereldeki temsilcileri haline gelmişlerdir. Bu durum kimi zaman bir partinin çok güçlü bir rüzgârı arkasına almasını ya da sert ideolojik çatışmaların yaşandığı dönemlerde kırılmalar yaşamasına neden olmuştur. Fakat yine de aynı partiler, riski göze alamayarak aşiretlerin ‘blok oylarına’ talip olmak için en azından ideolojik olarak nispeten kendilerine yakın aşiret ileri gelenlerine başvurmaktan geri durmamışlardır (Karadeniz, 2012, s.225). Aşiret ileri gelenleri mevcut nüfuzlarına siyasal alanın nüfuzunu da eklemek amacıyla sosyal sermayelerine bu zamana kadar güvense de gençlerin genelde belirlenen kararlara uyma konusunda aynı düşünceleri paylaşmadıkları görülmüştür. Genelde parti kararı ya da aile büyükleri tarafından belirlenip aday gösterilen kişiye büyük çoğunluğun destek göstermesine karşın artık bu desteğin azalmakta olduğu da bazı katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bu hususta katılımcılardan Muhammed U. ‘Belirlenen kişi her kim olursa olsun herkes destekçi oluyor kimse arkasını aramıyor. Benim ailem hala aynı, oturup düşünmez verilen karara uyar geçer. Belki de bu kendilerinden olanın, onlara zarar vermeyeceğı düşüncesi de olabilir. Ama artık bizler (gençler) bildiğimizi yapıyoruz’ diyerek değişimin olmaya başladığını aktarmıştır.

‘Büyükler ne derse doğrudur diye bir anlayış var burada. Özellikle de kanaat önderi ya da kudretli kimseler o güne kadar olan değerlere karşı davranın dese hiç kimse çıkıp neden demez. Bu durum merkezde daha az olabilir ama ilçe ve köylerde halen çok yaygın olarak devam etmektedir. Biz buradan çıkıp üniversiteye de gitsek onların gözünde gençler hep cahil, bilgisiz. Bu konuyla ilgili şunu da anlatmam gerekir. Artık merkezde ilçelerde de güçlü ailelerin siyasi alanda da gücü elde tutması önemlidir. Bu nedenle hem cemaati hem de siyasal gücü arkasına almak için aileler büyük yarış içindedir. Çok kızdığım bir olayla örnek vereyim. Ben, ailem hatta

sülalem HDP'yi tutarız. Ama 31 Mart seçimlerinde şöyle bir olay oldu. MHP'den aday olan kişi yakın akrabamızdı. HDP ilçe başkanlığı oturdu karar verdi aday çıkarmadı. Akriba olmayan kişiye karşı akrabanın desteklenmesi gerektiği bildirildi. Düşünsene iki ayrı kutup biri Kürt Milliyetçiliği diğeri Türk Milliyetçiliğini savunurken sırf akrabadır diye arkasında durmak ne kadar mantıklı. Tabi akrabamız açık ara farkla kazandı. Ben bu durumu eleştirdiğimde bile babam, 'akrabadır sen sesini çıkartma kime verirsene ver sus' dedi. Burada mantıktan çok bu ilişkiler davranışın belirleyicisi oluyor.' (Cemal A. 22, Üniversite Öğrencisi)

Nüfuz sahibi olan kişilerin sahip olduğu yaptırım gücü, bireyin sosyalleşme sürecinden itibaren bu durumu içselleştirmesiyle kolaylıkla işlemektedir. Kültürel kodlara uygun yetişen bireylerin yaşa ve yaşlıya karşı takındıkları tavır da bu doğrultuda gerçekleşmektedir. Ancak toplumun muteber kabul ettiği kişilere gösterilen saygı ve hürmetin karşılığında gençlerin aynı saygıyı göremediği ayrı bir gerçekliktir. Bu nedendir ki üniversite okusa dahi cahil olarak kabul edilen gencin, toplumsal mevzular hakkında düşüncelerinin bir önemi bulunmamaktadır. Özellikle de aşiretsiz gençlerin hiçbir zaman toplumsal mevzulardaki düşüncelerine itibar edilmeyeceğinin bilinmesi kişileri daha fazla sorgulamaya itmektir.

'Sanayinin yaratmış olduğu iş gücü nedeniyle kentleşme ortaya çıkmıştır. Burada da aşiret reisi milletvekili olduğu zaman aşiret üyelerinin iş bulma, ihale alma, kredi alma gibi olanaklarını sağlayacakları düşünülüyor. Meclis'teki bir milletvekilini transfer etmek ile aşiret reisini transfer etmek aynı şeydir. Aşiretlerin siyasal tercihi önemli değildir. Bir seçimde sağ partiyi destekleyen aşiret, diğer seçimde sol partiyi destekleyebiliyor.' (URL 4: Rüstem Erkan)

Siyasal alanın ya da merkezin çevreyle olan ilişkisinin artması cemaate dayalı topluluklarda din adamlarının, aşiret reislerinin görünürlüğünü azaltarak siyasal alana ait vasıfların elde edilmesinin, anlaşmazlıkların çözümünde daha önemli olduğunu işaret eder olmuştur. Öyle ki Bruinessen' in de kaydettiği gibi (2015: 114) ağa ve şeyhlerin rollerinin kısıtlanması mevcut çatışmayı körüklemiş anlaşmazlıkların çözümünü zorlaştırmıştır. Bu nedenle hükümet memurları bölgenin önemli figürleriyle birlikte hareket etmenin önemini anlamışlardır.

Benzer olarak Ulutaş da bölgenin nüfuzu elinde tutan figürlerin önemine binaen seçilme talebiyle kamusal alanda siyasilerin özellikle aşiret oylarını talep etmesi ve aşiret liderlerinin, kanaat önderlerinin yanında boy göstermeye gayret etmesi, oy verme davranışlarında kolektif yapının devamlılığına ilişkin de dikkat çekici olduğunu belirtmiştir (Ulutaş, 2015, s.92). Zira kolektif yapının baskın olarak devamlılığını sağladığı toplumsal yapıda aşiretin blok oylarına talep gösterilse de 'mantık dışı davranış' olarak değerlendirildiği de görülmüştür. Bu nedenle gençler her ne kadar alınan kararların dışında kalmaya başlasa da oldukça büyük bir çoğunluk halen kolektif yaşam özelliklerine paralel bir davranış sergilemeyi tercih etmektedir. Nitekim 31 Mart 2019 mahalli seçimlerde bu yapıdan destek almak isteyen partiler aday olarak belli başlı aşiretlerin öncü isimlerini işaret etmiştir. Örneğin, Saadet Partisi'nin Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Sabahattin Cevheri, CHP'nin Siverek Belediye Başkan Adayı Mehmet Fatih Bucak, HDP'nin Siverek Belediye Başkanı Adayı Turan Tüysüz ile Hilvan Belediye Başkanı Adayı Bişar Tüysüz, AK Parti'nin Karaköprü Belediye Başkan Adayı Metin Baydilli ile Hilvan Belediye Başkan Adayı Aslan Ali Bayık, MHP'nin Harran Belediye Başkan Adayı Mahmut Özyavuz, AK Parti'nin Belediye Meclis Üyesi Adayları Celal Akıl ve Hasan İzol bu isimler arasında sayılabilir (URL 5). Görüldüğü üzere işleyen hukuki mekanizmaların, kanunların yanı sıra var olan örfi unsurların baskınlığı siyasal alanda öncelikle aşiret liderlerini ön plana çıkartmış ardından patronaj ağları ve nepotizm ilişkisini arttırmıştır.

'Bölgede siyaseti aşiretler belirliyor. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri devam eden aşiretlerin etkisi kırılmamış. Batı'da Cumhuriyet ve demokrasi feodalizmi tasfiye ederek ortaya çıkarken, Türkiye'de ise Osmanlı'dan kalan miras günümüze kadar devam ediyor. Eskinin aşiret reisleri, bugünün işadamları veya siyasetçileri olarak ortaya çıkıyor. Türkiye'deki siyasi partiler, seçmenle birebir ilişki kurmaktansa bir aşiret reisi ile ilişki kurup 20-30 bin oyu denetlemesi daha kolay olduğu için bu sistemi devam ettirmiştir. Siyasi partiler bu aşiret yapısının değişmesi için ciddi bir çaba göstermemiştir.' (URL 4: Rüstem Erkan)

Bölgede özellikle kırsal alanda melê/ seyda, mezın, rıh spi ya da aksakallılar tabirlerinin kullanıldığı kanaat önderleri kentte daha da çeşitlenmektedir. Kentleşmeyle birlikte siyasal ve

cemaatsel yapılar, kurumlar, müftülükler, dernekler ve muhtarlar yeni karar alıcılar olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat toplumun vesayet denetimi altından çıkıp esas karar alıcılar olarak bireyin ön plana çıkması gerekmektedir. Bu anlamda siyasi parti mensuplarının kanaat önderlerinin sosyal sermayelerinden yararlanmaktan ya da liderleri bir tür oyların üşüştüğü merkez olarak görmekten vazgeçip direk olarak bireye odaklanılmalıdır.

Toplumsal hayat içerisinde de kanaat önderleri, çevresinde gerçekleşen patronaj ve himayecilik ilişkiler ağıda dikkat çekmektedir. Özellikle kız alıp verme, borç almada, konut ve iş yeri almada ya da herhangi bir sebeple kefil/referans olunması gereken zamanda iş ve ilişkilerin hızlı ilerlemesi adına aracılara başvurulmaktadır. Bu ilişkiler biçimi bir yandan aşiret mensuplarının kentteki ihtiyaçlarını giderip sorunlarını çözerken diğer taraftan bireyselleşmeyi engelleyen patronaj ilişkilerini de yeniden canlandırmaktadır. Diğer bir ifade ile söz konusu işlevsellikler ağı, bir yönüyle topluluk içindeki sorunları çözüme kavuşturup, kentsel hayatta kolaylıklar sağlarken diğer yandan bireylerin modern hukuksal araç ve imkânlarla görece mesafeli durmasına, aşiret sistemine ait uygulamaların (statü/ rol ve pratikler) kentte sürdürülmesine yol açmakta ki bu da modernleşmenin gerçekleşmesinde gecikme ve farklılaşmalara neden olmaktadır (Kaya, 2013, ss.126-127). Zira kentsel alanda bir takım aksaklıklara neden olan bu yapıyı katılımcılar '*adamı olmak*', '*adamını bulmak*', '*torpilli olmak*' veya '*arkası sağlam olmak*' şeklinde ifade etmiştir. Hukuki mekanizmaları işlevsiz ve güvensiz kılan toplumsal sistem içerisinde önemli olan kişinin bir yere ait olması gerektiğidir. Bu sistem içerisinde en karlı çıkan kişiler ise mevcut nüfuzu elinde bulunduran kanaat önderleri ve nüfuzlu aile üyeleri olarak işaret edilmiştir.

3.7. Arabuluculuk Mekanizması ve Barış Yemekleri

Sosyal anlaşmazlıkların çözülememesi ve uzaması sonucunda artan husumet taraflar arasında büyük kayıplara yol açtığı gibi toplumun büyümesi, gelişmesi açısından da engel teşkil etmektedir. Bu engelleri ortadan kaldırmak, toplumdaki düzenin devamlılığının sağlanması ve barışın daimi olması amacıyla husumetleri ortadan kaldıracı bazı çalışmalarda bulunmak ve sorumluluklar almak önem taşımaktadır. Bu sorumluluğun temel taşıyıcısı olan kanaat önderlerinin, yaşanan herhangi bir anlaşmazlıkta sahnede boy göstermesi ve bu sayede kalıcı, her iki tarafı da tatmin edecek olan

çözümü sunabilmesi, kanaat önderi tipine saygınlığını, ‘barış elçisi’ sıfatını ve mevcut imajını kazandırmıştır.

Bu nedendir ki toplumsal bir tip olarak ele aldığımız kanaat önderlerinin görünürlüğünün en fazla olduğu alanlardan biri de barış yemekleridir. Barış yemekleri kanaat önderlerinin var olmasının temel amacı olarak da gösterilebilen ‘barışı sağlama misyonunun ve vizyonunun’ bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda günümüzde sıkça karşılaştığımız barış yemeklerinin nasıl olup da resmi hukukun çözemediği sorunları çözebildiğini ve bu duruma etki eden etkenleri ele almak birleştirici gücün temellerini ortaya çıkaracak olması bakımından önemlidir.

Ökten’e göre ortaya çıkan anlaşmazlıklarda her iki tarafın da gönlünü yapmak ve kalıcı barışa yönlendirmek herkesin yapabileceği bir iş değildir. Her şeyden önce her iki tarafın da saygı duyduğu otoritesini kabul ettiği kişi veya kişiler kan davalarında aracı rolü oynayabilirler. Ayrıca aracılardan manevi otoriteleri kadar ve belki daha fazla maddi bir güce de sahip olmaları her iki tarafın da bu güce saygı duymaları beklenir. Çünkü arabuluculuğu üstlenen kişi veya kişiler, iki tarafın da mağdur edilmeyeceği bir barışın teminatı olarak ortada dururlar. Bir yandan kararlaştırılan kan bedelinin, diğer yandan da sağlanan barışın kefilisi olduklarından, bu konuda yapılacak herhangi bir yanlışın kendilerine yapılmış kabul edileceği bilinir. Bu anlamda sağlanan barışın devamlılığı bir yönüyle aradaki insanların gücüne de bağlıdır. Her iki taraf da verilen sözlere uymayarak aradaki insanların düşmanlığını kendi üzerlerine çekmekten çekinir. Dolayısıyla da belli güç ve itibarla ilişkili olan arabuluculuk, aynı zamanda bireylere de bir itibar kazandırmaktadır. Ülke olarak arabuluculuk rolü üstlenenlerin her iki tarafın üstünde bir güce, itibara sahip olması beklenir. Bu yönüyle davalı taraflar arabulucu olarak araya girenlerin iktidarını kabul edecekleri gerekçesiyle tarafsız konumda bulunan kişilerin araya girmesini tercih ederler (Ökten, 2010, ss.198-199).

Bu amaç doğrultusunda düşman taraflar karşılıklı olarak bazı aracılardan yoluyla barıştırılırlar. Barıştırma komşular tarafından yapıldığı gibi bizzat aile üyelerince de yapılmaktadır. Ayrıca köyde sözü geçen yaşlı kimseler, önderler ve muhtar da barıştırma da rol alan kimselerdir. Nadir durumlarda da valilerin, milletvekillerin, kaymakamların, belediye başkanlarının girişimleri görülmektedir (Tezcan, 1981, s.139).

Yaptığımız yüz yüze görüşmeler esnasında katılımcılara anlaşmazlık durumlarında kime ya da kimlere başvuruyorsunuz? Sorusunu yönelttiğimizde *'Aramızda sosyal bir anlaşmazlık çıktığında kanaat önderleri, önde gelen yaşlılar, her iki tarafın güvendiği tarafsız kişiler, civar köyün saygın büyükleri, imam vs. kişilere başvuruyoruz. Bunların yanı sıra köyümüzde artık parti ileri gelenleri de sosyal anlaşmazlıklarda çözüm bulmaya başlamış durumdadır'* şeklinde cevaplar verilerek modernleşme, küreselleşme ve endüstrileşmeyle birlikte ara bulucu kişilerin dönüşüme uğramaya başladığı dile getirilmiştir.

'Kanaat önderleri, bulunduğu çevrede sevilen, sayılan, değer verilen her konuda sözüne itibar edilen kişilerdir. Toplum, gerek tecrübesi gerek bilgisi gerekse de yaşı itibariyle barışçıl tutumuyla onları, akil insan diye parmakla gösterir. Çatışma çıktığında bu insanların hakemliğine başvurulur. Sözleri son sözdür üstüne söz söylenmez. Kim herkesin kabul ettiği, saygı duyduğu birini karşısına almak ister ki? Sadece bu insanlarda değil, burada büyüğün sözünü yere düşürmek ya da sözünü çiğnemek onları yok saymaktır. Bu nedenle de orta yolu bulan kişilerin maddi ve manevi gücü kavganın önünü keser. Bölgede bir de örfümüz İslam ile paralel olduğu için bir taraf hadi şeriata gidelim çözelim dediğin de hayır ben gitmem demek olmaz. İş buraya varınca barış zorunludur. Ha tabi kötü niyetli insanlar bu durumu da suistimal etmiyor desem, yalan olur. Örneğin barış yemeği veriliyor iki saat sonra bir bakıyorsun bir taraf yine can kaybetmiş. Ama bunlar kötü örnekler her yerin iyisi kötüsü olduğu gibi bunlar da öyle. Ama tabi devletin böyle bir yaptırımı, bağlayıcılığı olduğunu söyleyemem.' (Mahmut K. 85)

Ara bulucularda aranan genel niteliklere baktığımızda ise akil, etkili ve muteber olan kişilerin daha çok ön planda olduğu görülmektedir. Dramaturjik yaklaşımıyla oyun ve tiyatro kuramlarını ele alan Goffman' a göre, çoğu performansta yerine getirilmesi gereken önemli işlevler bulunmakta olup eğer takımların bir yönetmeni, lideri veya arabulucuları varsa bu görev onlara düşmektedir. Bu işlevlerden ilki performansı uygun olmaktan çıkan üyeleri tekrar hizaya sokmak bu kişilerin görevidir. Buna örnek olarak beyzbol hakeminin belli bir gerçekliğin sürdürülmesi için üstlendiği rol gösterilebilir. Yöneticinin uygunsuz davranışları bastırmaktan öte duygusal katılımı yansıtan bir

gösteriyi tetikleme ya da gösteriyi ateşlemek görevi bulunmaktadır (Goffman, 2018, s.100). Bu da bize arayı bulmaya çalışan kişinin salt çözüm odaklı olmayıp karara varma noktasındaki etkisini de göstermektedir. Buna karşın Eckhlof, arabuluculuk ile karar verme noktasında hakem olarak araya girenlerin kurallara bağlı olmaya özen gösterirken karar vericiler, tarafların elde edeceği çıkarlara yoğunlaşacağını söyleyerek bir ayrıma gitmiştir.

Yönetmene verilen diğer özel görev de performanstaki rollerin ve her rolde kullanılacak kişisel vitrinin dağıtımını olabilir. Çünkü tüm kurumlar potansiyel oyunculara dağıtılacak belli sayıda karakterin ve yine dağıtılmayı bekleyen bir sürü işaret aracı ve törensel araç gerecin bulunduğu bir yer olarak görülebilir. Eğer ki yönetmen uygunsuz görüşleri düzeltiyor ve önemli veya önemsiz ayrıcalıkları dağıtıyorsa, o zaman diğer takım üyeleri yönetmene karşı diğer takım arkadaşlarına göre farklı bir tavır içinde olacaktır. Üstelik seyirci de performansın bir yönetmeni olduğunu anlarsa, onu diğer oyunculara göre performansın başarısından daha fazla sorumlu tutabilir (Goffman, 2018, ss. 100-101). Seyirci karşında özel bir ilgi sahibi olan liderin belirleyiciliği hat safhada olduğundan sağlanan barış ortamında ihtiyaçların hemen hemen hepsi herhangi bir pürüzle karşılaşmamak adına ara bulucular tarafından karşılanmaktadır.

Özellikle de düzenlenen barış yemeklerinin ev sahipliğini üstlenen ara yol bulucu kişiler, bozulan huzuru, düzeni tekrar sağlamakta ve insanları tekrar güvenilir bir ortama kavuşturmaya çalışmaktadır. Keskin bir kopuş ya da yok oluştan ziyade varlığını dönüşerek devam ettiren kapalı toplumların sosyal birliktelik formlarından biri olan aşiret sisteminde ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümünün son basamağı olan barış yemeklerinde de zamanla bir takım dönüşümlerin yaşanmış olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda liderlerin, mevcut işlevlerinin kimi zaman ortadan kalkmaya başladığı görüldüğü gibi kimi zamanda yeni işlevler yüklenerek varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Bu hususta barış yemeklerinde görülen kişilerin değiştiğine dair şu bilgiler alınmıştır:

'Barış yemeği taraflar arasında ne sorun çıkarsa çıksın olay bittikten sonra saygı duyulan, güvenilen kişiler aracılığıyla anlaşmazlıkların bittiğini barışın sağlandığını gösteren yemeklerdir. Eskiden barış yemeğini köyün varsa ağası yoksa en yaşlısı, ileri gelenleri verirdi. Günümüzde milletvekillerinin de artık bu barış yemeklerine katkı sağlamaya çalıştığı da olmaktadır. Farklılaşan tek husus eskiden

barış yemeğini köyün varsa ağası yoksa en yaşlısı, ileri gelenleri verirken günümüz de ise milletvekillerinin de artık bu barış yemeklerine katkı sağlamaya çalıştığıdır'
(Hasib K. 45, İşçi)

Yine benzer olarak *'Bir husumet anlaşmazlık yaşandığında ailenin büyükleri, aşiretin önde gelenleri, şimdi buna milletvekilleri de eklendi barış yemeği verip tarafları barıştırırlar kan davası uzamasın diye çabalarlar'* diye belirtilmiştir. Dolayısıyla ara bulan kişiler ya da 'barış elçileri' değişse de değişmeyen tek şey barış yemekleri olmuştur. Hüseyin G. de husumetin sona erdiğinin ve sağlanacak barışla birlikte huzurun habercisi olan ve Şanlıurfa'da büyük bir işleve sahip olan barış yemeklerinin, bozulan huzuru, düzeni tekrar sağlamakta ve insanları tekrar güvenilir bir ortama kavuşturmakta olduğunu söyleyerek barış yemekleri hususundaki düşüncelerini paylaşmıştır.

'On ay önce çocuk kavgası ile bir husumet başladı ve bir kişi hayatını kaybetti. O günden sonra husumet iyice arttı artık her an birine bir şey olacak endişesi taşımaya başladık. Aile büyükleri, şehrin ileri gelenleri sayesinde barış yemeği düzenleneceği haberi üzerine korkudan sonra yaşadığımız sevinci bana hatırlatıyor.'
(Hüseyin. G. 47, Erkek)

Şanlıurfa'da düzenlenen barış yemekleri ailelerin büyüklüğüne, ara bulucunun statüsüne göre ayarlanan düğün salonu ya da toplantı salonlarında yalnızca erkeklere açık olarak yapılmaktadır. Kur'an-ı Kerim tilavetiyle başlayan barış programında yemeğin önde gelen isimlerine kahve sunulmaktadır. *Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever* (Hucurat, 49/9). Ayetinden yola çıkarak barış yemeklerinde sırasıyla konuşmalarına başlayan mele (hoca), rıh spi, mezin (aksakallılar), şeyhler, mollalar, imamlar ve milletvekilleri sonrasında husumetli tarafların hazirun ve Kur'an-ı Kerim önünde barıştıklarını belirterek sarılmasının ve Kur'an-ı Kerim'in altından geçmesi akabinde husumetli taraflara verilen yemekle sonlandırılmaktadır. Yapılan barış yemeklerinde kadının ve çocuğun yok denecek kadar az olması soy ideolojisi temelli toplum

yapısında mevcut ataerkil anlayışın, toplumsal değerlerin şekillenişinin adeta resmidir. Bu hususta kadınların görüşleri toplumsal yapıdaki mevcut anlayışı özetleyecek niteliktedir.

'Yaşanan husumet ne olursa olsun kadın, barışın garantisi olma görevini üstlenmeye hep hazır olarak görülür. Çevremde şahit olduğum bir olayı anlatayım. İki aile arasında basit bir şeyden çatışma çıktı. Gençler arasındaki kavga büyümüş bu esnada kazayla bir genç ölmüştü. Karşılıklı can almalar başlayınca yine araya Şanlıurfa'nın ileri gelenleri, ailenin saygı duyduğu insanlar girdi. Ailelerin kapısına günlerce gidildi ve kalıcı barış sağlanması için iki ailenin akrabalık kurması için mağdur tarafa kız verildi.' (Raziye Y. 60, Ev Hanımı)

Belirtildiği üzere husumetli ailelerin, soyları bir olmasa da evlilik yoluyla aralarında bağ oluşmuş olan insanların hısımlık olma durumundan sonra husumete devam etmeleri mümkün olmamaktadır. Kadının barışın garantisi olarak algılandığı toplumsal yapıda düzen yeniden tesis edilmektir. Fakat düzenlenen barış yemeğinde kadın ve çocuk figürünün olmaması oldukça dikkat çekicidir. Bu hususta bir başka kadın katılımcı *'Husumet durumunda da barış durumunda da kadın hep kararların dışındadır. Ama en çok etkilenen kadınlar olmaktadır.'* diyerek kadının, soy ideolojisi temelli toplum yapısında yaşanan çatışmalardan sonraki kayıpların acısını en fazla çeken ama görünürlüğü en az olan taraf olduğunu da belirtmişlerdir. Oysaki çoğu zaman çocuklarını, kardeşlerini ve babalarını kaybeden kadınlar olmasına karşın karar verici olan erkeklerin her türlü kararına riayet etmek zorunda kalmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin iktidar mekanizmaları olarak görülen erkek merkezli sistemde, kadının bu mekanizma içerisindeki yerinin sadece 'barışın garantisi' olmakla sınırlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla ataerkil sistemin bölgede belirleyici olduğu yapıda kadının ikincil konumda olması durumunun halen büyük oranda geçerliliğini korumakta olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak resmi hukuk ve örfi hukuk arasında aracılık yapan ya da arayış bulan kanaat önderleri, aslında geleneksel yapıda olan ve modern yapıya da ulaşmış olan barış yemekleriyle tampon mekanizma görevi üstlenmektedir. Tampon mekanizma görevi üstlenen arabulucular sayesinde yeniden düzene ve huzura kavuşturulan toplumda denge yeniden kurulmaktadır. Mübeccel Belik Kıray tampon mekanizmaları ele alırken, geleneksel ve modern her iki yapıda da bulunmayan

ancak oluşum içerisinde ortaya çıkan, çatışmanın giderilmesi ve bütünleşmenin sağlanabilmesi için denge kurmayı sağlayan yapı olarak bahsetmiştir (Karaca, 2013, ss.113-114). Ancak arabuluculuk, kanaat önderleri ve aşiret sisteminin kentsel hayatta ki yeni tezahürleri olarak karşımıza çıkan derneklerin, geleneksel yapılardan gelen tampon mekanizma olma fonksiyonu modern toplum yapısında denge kurmanın temel sağlayıcıları olarak varlığını sürdürmektedir. Çatışma ve kavgaların yerini barışa bırakmasında önemli görevler üstlenen bu yapılar, resmi yargıya gerek kalmaksızın çıkan husumeti en kısa sürede törpüleyerek toplumsal barışa önemli katkılar sağlamaktadır.

Örnek Olay 1: 12 yıl önce Şanlıurfa Eyyübiye’ de iki aile arasında başlayan ve bir kişinin ölümüyle on bir kişinin yaralanmasıyla devam eden husumet, Eyyübiye Belediye Başkanı Mehmet Ekinci tarafından barış yemeğiyle son bulmuştur. Binised ve Mihsere aşiretleri arasında arazi anlaşmazlığı nedeniyle başlayan husumetin bir kenara bırakılması için Ekinci, ailelerin ileri gelenlerini barışa ikna etmiştir. Şehitlik Çamlık Düğün Salonunda düzenlenen barış yemeğinde bir araya gelen taraflar salavat getirerek, Kur’an-ı Kerim’in altından geçti. İl Müftüsü İhsan Açık’ın okuduğu duanın ardından taraflar, kucaklaşarak aralarındaki husumeti bitirdiklerini söyledi (URL 6).

Resim 1 1: <http://www.memleket.com.tr/sanliurfada-12-yillik-husumet-baris-yemegiyle-son-buldu-629716h.htm>

Örnek Olay 2: Şanlıurfa merkez Haliliye İlçesinin İkiagız mahallesinde 10 Kasım 2018’de akraba aileler arasında çıkan silahlı kavgada İbrahim Bağış, İbrahim Bakış ile Mehmet Yaşuk hayatını kaybetmişti. Kavganın ardından Bağış ile Yaşuk aileleri arasında başlayan husumet, eski AK Parti Milletvekili Seyit Eyyüpoğlu ve kanaat önderlerinin destekleriyle son bulmuştur. Kent merkezindeki bir restoranda düzenlenen barış yemeğinde bir araya gelen husumetli aile üyeleri, tekbirler eşliğinde kucaklaşarak, aralarındaki husumete son verdiklerini ilan etti. Kur’an-ı Kerim tilaveti ardından aileler birlikte yemek yedi. Barış yemeğine, İ Jandarma Komutanı Eyüp Sabri Kirişçi, Şanlıurfa milletvekilleri, siyasi parti temsilcileri, belediye başkanları, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, kanaat önderleri ve çok sayıda vatandaş katıldı (URL 7).

Resim 1 2 : <http://www.memleket.com.tr/sanliurfada-12-yillik-husumet-baris-yemegiyle-son-buldu-629716h.htm>

Resim 1 3: <https://www.haberler.com/sanliurfa-da-husumetli-aileler-baristirildi-11811761-haberi/>

3.8. Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk İlişkisi

Toplumsal cinsiyet terimini sosyolojik literatüre kazandıran Ann Oakley' e göre 'cinsiyet' (sex) biyolojik erkek kadın ayrımını anlatırken, 'toplumsal cinsiyet' (gender) ise erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Yani 'toplumsal cinsiyet' terimiyle birlikte toplumsal düzlemde şekillenen kadınlık ve erkeklik rolleri işaret edilmektedir (Marshall, 1998, s.98). Bu roller yaşamın ilk yıllarından itibaren bireylere dayatılarak kişinin, kadın ve erkek rolüne uygun tavır ve tutumlarda bulunması aynı zamanda da beğenilerinin bu doğrultuda gerçekleşmesi için ona sınırlar çizerek nihayetinde kadını ve erkeği yeniden tanımlayıp birbirinden ayırmaktadır. Bu ayrım kadın aleyhine pek çok sorunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu noktada hukuki yapının herhangi bir kültürü temel almadan oluşması toplumsal cinsiyet karşısında objektif kalabileceğini ve kadını koruyabileceğini düşündürse de hukuk uygulayıcıları, karar alıcı mekanizmalar başta olmak üzere toplumsal değerlerle ya da ananelerle ilişkisi bulunmayan bir yapının olması olanaksızdır.

3.8.1. Kadının Miras Hakkı

Soy ideolojisi temelinde örgütlenmiş sosyo-kültürel yapılarda kimi zaman bireylere yüklenen kadınlık ve erkeklik rolleri üzerinden elde edilen nitelikler kimi zamanda hukuki yapının her daim kapsayıcı ve koruyucu olamamasından ötürü hukuksuzluk ya da adaletsizliğin beslendiği görülmüştür. Bu noktada çalışmamızda katılımcıların hem fikir oldukları ve en fazla örfi hukukla çözümlenen sorun olarak gördükleri 'kadına miras' konusu karşımıza çıkmıştır. Geçmiş nesillerden gelecek nesillere mal, mülk veya sermayenin bırakılması her ne kadar resmi yargı ve dini alanda belirlenmiş olsa da geleneksel usul ve esasların ciddi işleve sahip olduğu Şanlıurfa'da, kadına miras ile ilgili anlaşmazlıklar kişinin vicdanına göre gerek örfi hukuk gerekse de dini mekanizmalar ile çözümlenmeye çalışılmakta olup resmi yargı en son başvuru mercii olarak görülmektedir. Bu hususta bu durumu yansıtacak bir bakış olarak katılımcıların şu yorumları örnek olarak gösterilebilir.

‘İnsanlar niyetlerine göre hukuk kurallarına başvuruyor. Örneğin mirasta genellikle aile içinde anlaşılır. Kıza ya hiç verilmez ya da sadece gönlü yapılır. Yani ailenin önde geleninin kararı etkili olur. Ama bir başka olayda, aynı kişiye resmi

hukuk cazip geldiğinde onu da kullanabiliyor. Burada bir kıza mirastan hak verilmesi çok görülen bir durum değildir. Bu sebeple hukuk kişinin vicdanında başlar, vicdanında biter. Eğitici spotlar verilerek, bilgilendirici programlar ve hakikati olduğu gibi yansıtan yayınlar yapılarak insanların değişimi daha sağlıklı gerçekleştirilmelidir.’ (Hüseyin G. 47, Gazeteci)

‘Genelde miras konusunda devlet hukukuna çok da başvurulmamaktadır. Erkek, kadına sahip çıkıp baktığından onun sorumluluğunda olduğundan hak erkeğin oluyor. Kız evlat zaten ele gidecek ona bakmak kocasının görevi diye düşünüyor büyüklerimiz. Erkekler de kız evden çıkmıyor bunca zaman tarlada ben çalışmışım kızın ne emeği oldu yani nimet külfete göredir diyerek kız kardeşini görmezden geliyor. Kızın da çıkıp benim hakkım da var demesi hakkını almak için mahkemelere taşınması, büyüklerine karşı saygısızlık olarak görülür ve ayıplanır.’ (Hatice B. 38, Ev Hanımı)

Kişinin mevcut toplumsal değerlerin dışında hareket etmesi, o güne kadar süregelen yapının verdiği kültürel kodlar dışında beklenti içine girmesi, ayıp olarak görülerek toplumsal dışlanmayla karşılaşmaktadır. Bu durumun oluşumuna sebebiyet veren toplumsal etkenlerden belki de en önemlisi kadının kadın olarak var olmayıp ‘X şahsın’ kızı, eşi, kardeşi veyahut yeğeni, kuzeni olarak toplumda var olmasıyla ilişkilidir. Kadının her davranışı ondan sorumlu olarak gösterilen erkeklerin üzerinden ele alınması kadını sınırlı tavır ve tutumlar içine mahkûm etmektedir. Kadın kimdir ve kim olarak varlığını sürdürmektedir? Bu sorulara geleneksel ataerkil toplum yapısının kadına çizmiş olduğu sınırları işaret ederek cevap veren Ali Şeriatî, Hz. Fatma’dan yola çıkıp aynı zamanda da İslam’ın kadına verdiği değeri ve bakışı anlatarak “Fatma, Fatmadır” cevabını vermiştir.

Zira Şeriatî’ ye göre kadını her şeyden mahrum ettiler, hatta İslam’dan ve dinden bile. Onu, kendi dinini tanımaktan mahrum ettiler. Okuma yazması olmadığı için dedikodu yapmalıydı, yaptı da nitekim. İlmî ve fikrî meşgaleleri olmadığı için oturup pirinç çorbası pişirmeliydi, parti tertip etmeliydi ve günlere gidebilmeliydi ancak. Okuma yazma, kitap okuma, farklı ortam ve meclislerde bulunma imkânı olmadığı için; doğal olarak tahsil görmüş ve her gün farklı ortamlarda bulunma şansı olan erkeğin seviyesine ulaşamadı. Bu durum tıpkı şuna benzer: Önce bir kişinin elini felç

edersiniz, ardından eli felç diye onu her şeyden mahrum edersiniz. Ancak işin üzücü tarafı şu ki; tüm hurafeler, problemler, cahillikler, gericilikler, kavmi gelenekler, erkek egemen, kölelik ve bedevilik sistemlerinden kalma adetler, psikolojik ve cinsel eksiklikler; hepsi el ele vererek kadın için örümcek yuvası gibi karmaşık bir ağ örmüşlerdir. Ve zavallı kadın bu ağ içerisinde debelenip durmaktadır (Şeriati, 2019, ss.107-108).

'Bizim zamanımızda okuma yazma kızların işi değildi. Çevremde okuyan da yoktu. Yaşım büyüyünce herkes okula gitmeye başladı yaşım büyük diye beni almadılar. Bu konularda bilgim yok. Ama biz büyüklerimiz ne derse onu doğru bildik. Çıkıp hak aramak bizim zamanımızda olacak şey değildi. Babam bile kendi babasından kalan mirasın peşinden gidemedi. Dedem, annemin kumasından olan kadına bıraktı evini, bağını ve babama sadece bir tane bilezik gönderildi. Mahkeme bize yarar sağlar düşüncesi bile yoktu. O zamana kadar hep büyüklerin çözdüğü durumu yabancıya açmak olmazdı. Bizde kabul ettik aradan otuz yıl geçti hala aynı durum devam ediyor.' (Medine C. 68, Ev Hanımı)

Cemaatsel ilişkilerin yoğun yaşandığı dönemlerden taşınan kültürel mirasın, sosyalleşme süreci içerisindeki bireyi, zamanla elde edilen bilgi birikimiyle kuşatması onu belirsizlik ve karamsarlıktan uzak tutmaktadır. Çünkü bireyin önüne tabiri caizse altın tepsiyle sunulan tecrübeler, asırların süzgecinden geçirilerek son halini bulmuştur. Bu nedenle bireyden beklenen toplumsal birikim ve değerler üzerine kafa yorması değil de yaşadığı toplumun değerlerini, kurallarını, kendisine hazır sunulan rollerin gerektirdiği tavır ve tutumları benimsemesi nihayetinde içselleştirmesidir. Bu bağlamda gelenek ve göreneklerden gücünü alan ve bu tecrübelerle hayatta var olan bireylerin mevcut örfi hukuk kuralları dışında bir hukuka başvurmadıkları bu hususta *'hiç aklımıza gelmedi'* veya *'aramızda bile konuşmaya cesaret edemedik duyulur da kınanınız korkusuyla'* düşünceleri içinde oldukları görülmüştür. Fakat kadınların modernleşmeyle birlikte modern ve geleneksel kadın prototipleri arasında sıkışıp kalması sonucunda kendi hakkı olan mirası sorguladığında ise *'Atalarına karşı saygısızlık yapmış olarak görüldüğünden kadının, muteber kadın olarak görülmeceği.'* şeklinde cevaplar da alınmıştır. Ancak yapılan görüşmelerde miras konusunda hakkını aramış olan örneklere ya da arayacağını söyleyen kadınlara da rastlanmıştır.

'Eskiden kızların miras konusunda iki çift bilezikle gönülleri yapılarak hakları erkek çocuklar arasında bölüşülüyordu. Buna da hiçbir kız sesini çıkartmıyordu. Ama şimdi kabul etmiyoruz. Benim abilerimden ne eksikim var. Aynı annenin aynı babanın çocuğuyum neden ben çeyrek alayım. Eşit bölüşülecekse imzayı atarım. Yaşlıya bakmak kızların sorumluluğuydu. Abilerim, kızları varken kayınvalideye bakmak geline düşmez derdi. Annemiz öldü iş mirasa geldi miras kızlara değil de erkeklere düştü. Nerede kaldı şeriat?' (Müzeyyen K. 35, Ev Hanımı)

'Bir kızın babasının, erkek kardeşlerinin karşısına geçip mirastan hak talep etmesi ayıp olarak karşılanacak bir durumdur. Gelinimiz, abilerine mirasın onlara kalması için imza vermediği için aileden dışlandı. Bu dışlanma para için değildi nasıl olurda sen karşımızda bunun lafını edersin konusuydu. Eski köy kültürü hala hâkim bu nedenle 'bu kadar erkek nasıl sözünü geçiremez' sözü başka kişilerden işitileceği için çok katı şekilde karşılanmaktadır.' (Emine G. 45, Ev Hanımı)

Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kadınların itibar görmesi, hatırı sayılması yani muteber olarak nitelendirilebilmesi için alçakgönüllü, itaatkâr ve saygılı olması gerekmektedir. Aşiret sisteminde belirlenmiş olan miras konusunda da kadının mahrum edilmesine karşı özel alana sıkışıp kalmış olan kadının pay sahibi olduğunu iddia etmesi bir çatışma ve nihayetinde dışlanmayla karşılanmasına neden olmaktadır. Ancak yine de görülmüştür ki genç kuşak kendinden bir önceki nesile göre hak arayışı içine girmekten çekinmemektedir. Bu hususta erkeklerin konuya bakışının ise sosyal çevrenin kabul ettiği temel değerlerle paralel olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

'Miras konusunda kıza miras verilmiyor, sadece erkeklere miras veriliyor. Kıza mirasın hak olmadığı düşünülmektedir. Bu konuda bir anlaşmazlık yaşadığımızda büyüklerimizde kıza saymasa biz buna uymak zorunda kalıyoruz. Kısacası artık eşit olsun desek de büyüklerimize saygıdan bir şey yapamıyoruz böyle gelmiş böyle gidiyor. Örneğin, tanıdığım bir aile 8 kız kardeş 6 erkek babalarından kalan bağ, bahçeyi paylaştırırken erkekler kızlara vermek istemedi ama kızların eşleri buna karşı çıktı ve olay çok fazla büyüdü. Kızlar sesini çıkarmazken eşleri hak aramaya başladı. Tabi ki yazılı ve görsel basın kadınların haklarını aramasında çok

etkili oldu. Burada kadına yönelik derneklerin çoğalması da kadının bakış açısında önemli farklılıklar oluşturdu.’ (Ömer K. 40, Tıbbi Sekreter)

Yine bu bağlamda KAMER Vakfı Başkanı Nebahat Akkoç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapmış oldukları çalışma neticesinde *“Erkekler eşlerini ailelerinin mirasından pay almak için zorlamakta. Bu durum kadınlar için olumlu değil çünkü yine aynı erkekler kendi kız kardeşlerine mirastan pay vermemek için direniyor. Kadınların mirastan pay istemeleri yakışıksız bir davranış olarak kabul ediliyor. Talepte bulunan kadın ailesi tarafından dışlanıyor hatta kan davalarının hedefi oluyor. Cinsiyet ayrımcılığının temelini mülkiyetin paylaşımında kadınların yer almamasını hedefleyen zihniyet oluşturuyor. ‘Kadın hak talep etmemeli, erkek kardeşlerinin uygun gördüğü parayı almalı’ anlayışı devam ediyor”* demiştir. Ayrıca 52 bin 500 kadın ile konuşarak kadınların genel durumunu, ihtiyaç ve taleplerini tespit edildiği tarama çalışmasında kadınların yüzde 67’sinden *“Kadınlara mirastan pay düşmez”,* yalnızca yüzde 29’undan da *“Mirastan pay alabiliyoruz”* cevabına ulaşıldı. *“Miras paylaşımında dayanak alınan nedir?”* sorusuna ise kadınların yüzde 63’ü Medeni Kanun’u, yüzde 29’u da töreleri dayanak gösterdi. Soruya 36 bin 532 kadın cevap vermedi. *“Miras nasıl dağıtılır”* sorusuna da kadınların yüzde 66’sı *“Kadın ve erkeğe eşit”,* yüzde 23’ü *“Erkeğe daha fazla”,* yüzde 6’sı da *“Erkeğe 2 hak, kadına 1 hak”* cevaplarını verirken bu soruya da 36 bin 285 kadının cevap vermemesi dikkat çekicidir (URL8).

Merkez ilçelerde oturan erkeklerin bir kaçı *‘kıza miras verilmez’* derken daha büyük bir çoğunluk mevcut toplumsal yapının belirlediği kurallar dışına çıkamayacağını belirtmiş ve konu üzerine konuşmaktan uzak durmayı tercih etmişlerdir. Kırsal bölgelere baktığımızda ise *‘genelde burada verilmez ama şeri hukuka uygun da yapmaya çalıştığımız oluyor’* diye cevap veren erkeklere karşın kırsalda yaşayan kadınlar ise *‘dine uygun veririz derler ama kesinlikle öyle olmaz. Zaten kadınlar bilmediği için erkekler imza alıp tek başlarına hallediyorlar. Bizim bu konuşmalarımızda ancak mutfakta kalıyor’* diyerek sitem etmişlerdir. Kur’an-ı Kerim de kadına mirasa bakacak olursak, *‘ana-babanın ve yakınlarının bıraktıklarından erkeklere pay vardır. Yine ana-babanın ve akrabalarının bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan belli pay’* ve yine akabinde *‘Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar vermenizi emreder’* denmiştir (Nisa 4/12). Ana- baba ve akrabalarından kalan mirasın az veya çokluğuna bakılmaksızın kadına da pay

verilmesi ve bu konu üzerinde titizlikle durulması gerektiğine dair vurgu bulunmaktadır. Buna karşın Şanlıurfa'nın kırsal kesimlerinde daha çok görülmekle birlikte toplumsal düzen kurallarını sağlamada ve ortaya çıkan anlaşmazlıklarda aşiret sisteminin ortaya çıkardığı gelenek ve göreneklerin etkisi bir hayli fazladır. Esasında uygulamaya dayanak olarak dini hükümler işaret edilse de uygulamanın din kuralları ve ayetleriyle alakasının olduğunu söylemek mümkün değildir. Örfi hukuk kuralları, gelenek ve görenekler miras paylaşımında temel belirleyici olarak karşımıza çıkmıştır. Nesiller boyunca benimsenmiş, saygı gösterilmiş kimi zamanda kutsiyet atfedilmiş olan kuralların karşısında değişimin çok da gerekli olmadıklarını düşündükleri için toplumun büyük bir çoğunluğu bu kurallara sahip çıkmaktadır. Henüz aşılamamış bir tabu olarak varlığını devam ettiren bu durumun değişimi için ise bireyin sosyalleşmesinde temel belirleyici olan ve bu durumdan en çok etkilenen 'kadına' büyük sorumluluk düşmektedir.

SONUÇ

Hukuk kelimesine etimolojik bir yaklaşım ile bakıldığında Arapça hak kelimesinin çoğulu olduğunu görmekteyiz. Hak, kişinin hatta herhangi bir varlığın menfaatini sağlayan ve genelin çıkarına ters düşmeyecek durumları elde edebilmesidir. Toplumsal yaşam içerisinde pek çok hak talebi bulunmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi düzen içerisinde, korkusuz olarak yaşayabilmektir. Çünkü toplumsal yaşamda sağlanan düzen, bireylerin güven duygusunu arttırırken, geleceğe yönelik kaygılarını da azaltmaktadır. Diğer bir deyişle insan, ortaya çıkan çatışma ve düzensizliğin yerini zaman ve mekâna uygun olarak yeni normların almasıyla, gerektiğinde korkusuz yaşamayı gerektiğinde de yeni ortaya çıkan durumlarla birlikte davranışlarını meşrulaştırmayı istemektedir.

Bu bağlamda bir düzen arayışının karşılığı olarak var olan hukuki kurallar her toplumun kültürel kodlarına uygun olarak var olmuştur. İnsanlığın toplumsal yaşama geçişinden itibaren var olan ve bu yüzden kültürel bir ürün olarak görülen hukuk, içinde doğduğu toprağın rengine büründüğünden topluluğa özeldir. Bu noktada kültürel bir ürün olan hukuku emik bir yaklaşımla ele almak yaşayan örfi kuralların varlığını ve işlevselliğini ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla bu araştırma ortaya yeni bir gerçeklik koyma amacıyla hazırlanmamış olup ele alınan alan ile ilgili daha önce ortaya konulmuş, birikmiş, bilgi hazinesi tanıtılarak daha sonra bu tanıtılan bilgilerin ışığında bir boşluk ya da kör nokta olarak gördüğümüz örfi hukukun halen varlığını sürdürmesinin altında yatan sosyolojik nedenleri ele almıştır. Bu husus doğrultusunda aslında pek de yeni olmayan örfi hukukun toplumsal bir gerçeklik olduğu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Çünkü toplumda yaşayan kişiler, modern hukuki kuralların varlığına rağmen örfi hukuku canlı tutuyor ve hala bu kurallara itaat ediyorsa, asıl amaç örfi hukuka uyulmasını haklı çıkarmak değil de hangi koşullarda ve niçin uyulduğunun analiz edilmesidir.

Belirtilen gerekçeler ve varsayımlara göre nitel yöntem kullanılmış ve bu doğrultuda mülakat tekniği kullanılarak bir çözümleme yapılmıştır. Katılımcılar modernleşmeyle birlikte aslında geleneklerden tamamen kopuk, modern hukuka sıkı sıkıya bağlanmış bir yapının bölgede halen oluşmadığını, örfi hukukun sosyal anlaşmazlıklarda daha etkili olduğunu belirtmişlerdir. Modernleşme ile birlikte yaşanan dönüşümlerin geleneksel kodlar korunarak varlığını sürdürdüğü

anlatılmıştır. Diyebiliriz ki yeni ortaya çıkan ya da modernleşme veya küreselleşme gibi durumlarla karmaşıklaşan toplumsal yapıda yeni davranışlara ayak uydurabilecek, gerektiğinde düzenleyecek hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmaktayken örfi hukuk, halen Şanlıurfa'da varlığını devam ettirebilmektedir.

Peki, modern hukuk toplumsal yaşamda varken örfi hukuka hangi koşullarda ve niçin başvurulmaktadır? Bu soruya verilmesi gereken belki de ilk cevap aşiret ve akrabalık ilişkilerinin son derece yoğun olduğu kapalı toplum yapısında gündelik yaşama dair pratiklerin, yine aynı zeminde oluşturuluyor olmasıdır. Çünkü aşiretler, bireyin geleneklerini devam ettirebilmesi ve toplumsal hayatla bütünleşmesi sürecinde sosyal kimlik edinim aracı olarak büyük önem taşımaktadır. Aşiret ideolojisi içinde biz duygusuyla tavır ve tutumlar içine girmek doğal bir refleks haline dönüşmüştür. Bu nedenle kolektif saldırı ve savunma anlayışıyla birleşen, yüz yüze sıkı ilişkilerin olduğu bir cemaat yapısı Şanlıurfa'da varlığını büyük oranda korumaktadır. Öyle ki sözün senet sayılarak herhangi bir yazılı anlaşmaya gerek duyulmadan işlerin devam ettirilmesi de bu durumun en güzel örneğidir. Yine bu bağlamda erkek ve kadının toplumsal rolleri ve hayatlarının da yine bu yapı üzerine kurulu olduğu da görülmüştür. Düşünüldüğü zaman soy ideolojisi esasına göre örgütlenmiş ve her aşiret yapısının kendine göre iç yapılanmalara sahip olması gündelik hayata, aile ve evliliğe dair kuralların da yine bu doğrultuda oluşması gayet doğal bir sonuçtur. Zira katılımcıların eğitim durumu her ne olursa olsun örfi hukuktan vazgeçmenin, ataların sözünden ve yolundan çıkmanın mümkün olmadığına dair vurguları da bu yönde olmuştur. Çünkü içinde yaşadıkları toplumda sonradan hangi statüyü kazanırlarsa kazansınlar o toplumun ilkelerinin dışına çıkmak bireyin bir takım yaptırımlarla karşılaşmasına neden olacaktır.

Dolayısıyla Şanlıurfa'da gündelik hayatta ya da aile ve evlilikle ilgili bir sorunla karşılaşıldığında daha hızlı ve her iki tarafında vicdanını rahatlatan bir hukuk seçmenin yanı sıra tarihsel süreç içerisinde faydalarından her daim yararlanmış olan örfi hukukun tercih edildiği ve bu hukukun çoğu zaman baskın geldiği görülmüştür. Aile ve evliliğe dair karşılaşılmaması hiç istenmeyen boşanma, kızın kaçması ya kızın kaçırılması gibi durumlarda da örfi hukuka dair kodlar devreye girerek bireye yön vermektedir. Zira katılımcılar, belirtilen problemlerle karşılaşıldığında devletin sadece kızın reşit ya da rızasının olup olmamasına odaklandığını örflerin dışında hareket ettiğini

anlatmışlardır. Örflerin ya da geleneksel kültürün ışığında ilerleyen örfi hukuk ise toplumsal düzenin sekteye uğramamasını ve tarafların onurunu da düşündüğü belirtilmiştir. Yani örfi hukukun, aile ve evliliğe ilişkin durumlarda daha hızlı ve iyi bir çözüm üretmesinin yanı sıra devlet mekanizmalarının yetersiz kalması da bireylerin hukuk tercihlerinde belirleyici olmuştur.

Ayrıca kişilerin sosyal konumlarını belirleyen mekanizma olarak iç evlilik Doğu ve Güneydoğu toplumlarında bilhassa da Şanlıurfa’ da kuzen toplumlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Burada ki asıl amaç alma-verme sisteminde olduğu üzere olası çatışma ihtimalini minimuma indirme çabasıdır. Aynı zamanda da aşiretler ve aileler arası ilişkileri sağlamlaştırmak, dargınlık ve çatışmayı sonlandırmak için bu evliliklerin yapılabildiğine ulaşılmıştır. Böylelikle aileler arası ilişkilerin örfi hukukla daha kolay çözülebilmesi modern hukuka olan ihtiyacı azaltmıştır. Çünkü kişinin birey olarak değil de içinde bulunduğu cemaatin bir parçası olarak var olması akrabalar arasında oluşan anlaşmazlıklar da modern hukuka gitmenin yolunu kapatmıştır. Her iki tarafın akraba olduğu durumlarda mahkemelere taşınan her problem kısa bir süre de çözülmediği için araya giren zaman daha fazla çatışmanın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Bu bağlamda modern hukuk algısına yönelik elde edilen verilere de bakıldığında örfi hukukun tercih edilmesinin temel nedeni olarak örfi hukukun daha hızlı, kalıcı ve tarafları tatmin edici çareler üretmesi olduğu söylenebilir. Fakat pek çok alt sebebin olduğu da gözlenmiştir. Bunlardan ilki modern hukuki mekanizmaların yabancı ve kendilerine ait olmayan olarak görülmesi neticesinde pek çok anlaşmazlık durumunda aile büyüklerine, kanaat önderlerine ya da saygı duyulan kişilere başvurulmasıdır. İkincisi, kültürel yapıdan kaynaklı farklılıklar sebebiyle modern hukuki kuralların yetersiz kalacağı çabuk çözüm üretemeyeceği düşüncesidir. Üçüncüsü, kültürel olarak toplumun ileri gelenleri/büyükleri dururken mahrem mahkemelere taşınmaması gerekliliğini öğreten değerlerin baskınlığını (ayıplanma ve kınanma korkusu) korumasıdır. Son olarak ise örfi kurallara duyulan yoğun saygı ve güvenin yanı sıra devlet mekanizmalarına karşı ortaya çıkan korku ve güvensizliktir. Dolayısıyla cemaat yapısının kırdan neredeyse tamamıyla, kentte ise kısmen varlığını devam ettirdiği yapıda akrabalık ve aşiret sistemlerinin nüfuzlarını sürdürmesi ve hala bu sistemlere duyulan güvenin bir sonucu olarak işlevsel mekanizmalar oldukları görülmüştür. Zira modern hukukla kıyaslandığında örfi hukukun daha hızlı ve kalıcı çözüm üretmesi örfi hukukun,

modern hukuktan baskın olmasının temel nedeni olarak karşımıza çıkmıştır. İlâveten her iki tarafın akraba olup orta yol bulmak için hemfikir oldukları durumlarda, örfî hukuka duyulan büyük saygı ve güvenin yanı sıra devletin soğuk ve ciddi yüzünün barışı sağlama noktasındaki yetersizliklerinden dolayı kişilerin, örfî hukuk aracılığıyla anlaşmazlıklarını çözmeye çalışmakta olduğu görülmüştür.

Ayrıca hukukun suç olarak görmediği bazı durumların toplumsal vicdanda suç olarak kabul edilmesi ya da suçun karşılığında modern hukuki yapının tavrının yetersiz kalması resmi yargıya olan güvende bir takım problemin oluşmasına yol açmıştır. Yine katılımcılardan elde edilen bulgulara göre resmi yargıya güvensizliği üç ana saç ayağına oturtmak mümkündür. İlki, örfî hukuk tarafından çare bulunan bir anlaşmazlık sonucunda belirlenen diyetin üç ya da beş gün içinde tarafa verilmesine karşın modern hukukun diyeti önemsemediği ya da diyetin geç yerini bulduğuna ilişkin oluşan düşüncedir. Bu hususta resmi yargının zamanında çözüm üretememesinin daha fazla kaybın oluşmasına yol açacağı belirtilerek *'geç gelen adaletin adaletsizlik olacağı'* vurgulanmıştır. İkincisi, kanaat önderlerine ya da aile büyüklerine duyulması gereken saygı, bireylerin hayatları boyunca örfî hukuka başvurmasına neden olduğu gibi resmi kurumları da işlevsiz hale getirmiştir. Öyle ki bireyin aile üyelerine danışmadan doğrudan doğruya resmi yargıya başvurması oldukça nadir görülen bir olay olarak görülmüştür. Üçüncü neden ise aşiret liderlerinin siyasi olanla birleşmesi sonucunda ortaya çıkan patronaj ve himayecilik sistemi sayesinde özellikle aşiretsiz kesimin resmi yargıya güvensizlik hissetmesine neden olmuştur. Zira kentsel alanda bir takım aksaklıklara neden olan bu yapıyı katılımcılar *'adamı olmak'*, *'adamını bulmak'*, *'torpilli olmak'* veya *'arkası sağlam olmak'* şeklinde ifade etmiştir. Aşiretsiz kişilerin herhangi bir durumda *'bize bunu yapmayacaktın'* ya da *'bu bizdendir işe bunu alalım'* düşüncelerinin güvensizliklerin artmasına yol açtığını da katılımcılar belirtmiştir. Böylelikle hukuki mekanizmaları işlevsiz ve güvensiz kılan toplumsal sistem içerisinde, önemli olan kişinin bir yere ait olması gerektiği olarak algılanmaktadır. Bu sistem içerisinde en karlı çıkan kişiler ise mevcut nüfuzu elinde bulunduran kanaat önderleri ve nüfuzlu aile üyeleri olarak görülmektedir.

Araştırmada gözlemlenen durumlardan biri de kanaat önderlerine duyulan saygı, dini inançlara duyulan yoğun hassasiyet ve kimi zamanda korkudan ötürü kanaat önderlerinin sözlerini yere düşürmemek adına tarafların orta yol bulmaya, husumeti sonlandırmaya çalışmakta gönüllü

olduklarıdır. Özellikle de düzenlenen barış yemeklerinin ev sahipliğini üstlenen ara yol bulucu kişiler, bozulan huzuru, düzeni tekrar sağlamakta ve insanları tekrar güvenilir bir ortama kavuşturmaya çalışmaktadır. Böylelikle pek çok sorun kangren olmadan çözümü ulaşmaktadır.

Bu bağlamda kız alıp verme, arsa anlaşmazlıkları, trafik kazaları, cinayet, gasp, hırsızlık, miras, evlilik, boşanma vs. anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması sürecine ilişkin katılımcılardan bazıları bütün anlaşmazlıklarını örfi hukukla çözmeye çalıştığını bazıları ise modern hukuka başvurduğunu belirtmiştir. Ancak tüm katılımcıların ortak olarak belirttikleri nokta, boşanma, kız kaçırma ve miras konusundaki anlaşmazlıkları ilk olarak örf adet hukukuna başvurarak çözümlenmeye çalıştıklarıdır. Resmi yargının davaları çabuk sonuçlandıramamasından ve tarafların kolektif yapı içerisindeki durumlarını resmi mercilerin bütüncül bir bakışla ele alamamasından kaynaklanan durumlar nedeniyle ve aslında en başlıca neden olarak belirtmemiz gereken suçun topluluğun tüm bireylerine karşı işlenmiş olduğu düşüncesiyle belirtilen anlaşmazlıklarda, örfi hukuk belirleyici mekanizma olmuştur.

Bir diğer mesele ise kanaat önderlerinin siyasetin merkezine yaklaşmasıdır. Siyasi partiler ile aşiret ileri gelenleri arasında oluşan ilişkilerin bir sonucu olarak aşiretlerin 'itaat et ki korunasin' anlayışı ile siyasi partilerin 'Siz bize oy verirseniz, iktidarı elde ettiğimizde bizde size bir şeyler yaparız' anlayışı birleşmiştir. Bu şekilde kent ortamında ortaya çıkan patronaj sistemi veya himayecilik ağı pek çok ilişkinin merkezine oturmuştur. Zira kolektif yapının baskın olarak devamlılığını sağladığı toplumsal yapıda aşiretin blok oylarına talep gösterilmiştir. Bu nedenle gençler her ne kadar alınan kararların dışında kalmaya başlasa da oldukça büyük bir çoğunluk halen kolektif yaşam özelliklerine paralel bir davranış sergilemeyi tercih etmektedir. Fakat yine de toplumun vesayeti altından çıkıp esas karar alıcılar olarak bireyin ön plana çıktığı bir durumun oluşabilmesinin güçlüğü dikkat çekicidir.

Son kertede gelenek, insanların nesilden nesile aktardıkları ortak kültürel tecrübelerinden gücünü alır. Her insan da hayatta tecrübeleriyle birlikte vardır. Aşiretler de bireyin geleneklerini devam ettirebilmesinde ve toplumsal hayatla bütünleşmesi sürecinde sosyal kimlik edinim aracı olarak büyük önem taşımaktadır. Bireylerin sosyalleşme süreci boyunca aşiret bilincinin aşılması ve '*soyuna yakışır davranışlarda bulunma gerekliliği*' içinde yetiştirilmesi örfi temellerin, kültürden

beslenerek pek çok alanda nüfuzunu sürdürmesine yol açmıştır. Bu nedenle toplumsal yapının kültürel kodlarıyla mutabık olan örfi hukuk, ortaya çıkan her türlü anlaşmazlığın çözümünde büyük oranda ilk başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Toplumun geliştiğini, bireyselleştiğini, karar alıcı mekanizmaların artık bireye bağlı olduğunu belirten katılımcılar bile pek çok hususta örfi hukuka danışmadan karar alamamaktadır. Çünkü kişinin mevcut toplumsal değerlerin dışında hareket etmesi, o güne kadar süregelen yapının verdiği kültürel kodlar dışında beklenti içine girmesi, ayıp görülerek toplumsal dışlanmayla karşılaşmaktadır. Kişilerde kanaat önderlerinin sözünü yere düşürmemek, ayıplanmamak, mahalle baskısıyla karşılaşmamak ve dışlanmamak için örfi hukuk kurallarının sınırlarını aşmaya çalışmamaktadır.

Kaynakça

- Abuzar, C. (2011). Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.26, ss. 143-153.
- Akbaş, K. (2004). Hukuka Marksist Yaklaşım ya da Marksist Hukuk Kuramı. (Ed. Ahmet Haluk Atalay). *Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş* içinde (ss.39-60). İstanbul: Teknik.
- Akbaş, K. (2012). Hukuk Sosyolojisinin Düşünsel Gelişimi ve Çağdaş Perspektifleri.(Ed. Mehmet Yüksel). *Hukuk Sosyolojisi* içinde (ss.170-201). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Akbaş, K. (2016). Friedrich Carl Von Savigny: Tarihsel Hukuk Okulu Geleneği. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 74 (1), ss.53-72.
- Akpınar, T. (1999). Türkler' in Din ve Hukuk Tarihi. İstanbul: İletişim.
- Althusser, L.(1994). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.(Çev. Yusuf Alp & Mahmut Özışık). İstanbul: İletişim.
- Altıntaş, Ö.F. (1996). Hukukun Kökeniyle İlgili Teorilere Genel Bir Bakış. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, ss.224-225.
- Anderson, B. (1995). Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. (Çev: İskender Savaşır), İstanbul: Metis.
- Aslan, S. ve Yılmaz, A. (2001). Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.2, S.2, ss.93-108.
- Aslan, S. ve Alkış, M. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, C.6, S.1, ss.18-33.
- Aşan, F. (2013). Eugen Ehrlich ve 'Yaşayan Hukuk' Kavramı. Tanık Akademik 2, 6-16. <https://boun.academia.edu/FatihA%C5%9Fan/CurriculumVitae> Erişim Tarihi: 04.01.2018.

- Aydemir, M. 2011. Sosyal Sermaye Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması. Konya: Çizgi.
- Aydın, M. (2006). Siyasetin Sosyolojisi. İstanbul: Açılım.
- Aydın, M. (2014). Moderniteye Dışardan Bakmak. İstanbul: Açılım.
- Bal, H. (2014). Hukuk Sosyolojisi. Ankara: Sentez.
- Balı, A.Ş. (2004). Hukukun Bilimselliği Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2), s.224.
- Balı, A. Ş. (2011). Hukuk-Toplum-Siyaset Üzerine Söyleşiler. Konya: Çizgi.
- Baransel, A. (1974). Toplumsal ve Kültürel Değişme Olarak Modernleşme. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, C.3, S.2, ss.75-90.
- Bauman, Z. (2000). Siyaset Arayışı. (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul: Metis.
- Bauman, Z. (2003). Modernlik ve Müphemlik. (Çev: İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2012). Yasa Koyucular ile Yorumcular. (Çev: Kemal Atakay), İstanbul: Metis.
- Becerikli, R. & Köseadağ, M. S. (2018). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Modernleşme Olgusu: Kelebeğin Rüyası Film Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, C.5, S.4. ss.223-242.
- Berger, L. P. & Luckmann, T. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi. (Çev: Vefa Saygın Öğütle), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Berman, M. (1988). All That is Solid Melts in to Air: The Experience of Modernity. London: Penguin Books.
- Büyüköztürk, Ş. ve Diğerleri. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Pegem Akademi, s.200.

- Bruinessen, M. V. (2015). Ağa, Şeyh ve Devlet. (Çev: Banu Yalkut), İstanbul: İletişim.
- Can, C. (2011). Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi. Ankara: Siyasal.
- Canatan, K. (1995). Gelenek, Din ve Modernite (Eğilimler ve Kökler). Bilgi ve Hikmet, S.9, ss. 28-39.
- Canatan, K. (2011). Aile Kavramının Tanımı. (Ed. Kadir Canatan & Ergün Yıldırım), *Aile Sosyolojisi* içinde (ss. 53-65), İstanbul: Açılım.
- Canatan, K. (2013). Kur'an Hükümlerinin Sosyolojisi. Eskiye Anadolu İlahiyat Akademisi Dergisi, 27, ss.49-78.
- Cangızbay, K. (1999). Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe. Ankara: Ütopya.
- Crary, J. (2015). 7/24 Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu. (Çev: Nedim Çatlı), İstanbul: Metis.
- Çataloluk, G. (2010). Hukuka Sistemik Yaklaşımlar. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Çetin, H. (2003). Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti- Meşruiyetin İktidarı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.58, S.3, ss. 61-68.
- Delice, A.(2013). Antropoloji Penceresinden Hukuk: Basit Toplumlarda Akrabalık İktidar ve Çıkar İlişkileri. İstanbul: On iki Levha.
- Dursun, A. (2016). Türk Halk Hukuku. İstanbul: Ötüken.
- Durkheim, E. (2005). Dini Hayatın İlkel Biçimleri. (Çev: Fuat Aydın), İstanbul: Ataç.
- Düzgün, Ş. A. (2015). Bir Arada Yaşamamanın Ahlaki ve Felsefi Temelleri. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 13 (2), ss.583-592.
- Eriksen, T. H. (2012). Küçük Yerler, Büyük Meseleler Sosyal ve Kültürel Antropoloji. (Çev: A. Erhan Koca), Ankara: Birleşik.

- Eroğlu, E. (2015). Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar. Akademik Bakış Dergisi, S. 50, ss. 299-301.
- Ertong, G. (2011). Niklas Luhmann'ın Sosyal Sistemler Kuramı ve Güven Tartışmaları Bağlamında Sağlık Sistemi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2) DOI: 10,1501/sbeder_0000000032.
- Fukuyama, F. (1998). Güven Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması. (ev: Ahmet Buğdaycı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Giddens, A. (1998). Modernliğin Sonuçları. (ev: Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı.
- Goffman, E. (2018). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (ev: Barış Cezar), İstanbul: Metis.
- Gözler, K. (2011). Hukuka Giriş. Bursa: Ekin.
- Gökalp, Z. (2011). Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler. İstanbul: Kaynak.
- Gurvitch, G.(1945). Tabii Hukuk mu, Yoksa Sezgiye Dayanan Müspet Hukuk mu? (ev: Hamide Topçuoğlu, 'Uzbark'). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.4, s.171.
- Gurvitch, G. (1949). Hukuk Sosyolojisinin Konusu ve Problemleri. (ev: Hamide Topçuoğlu), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2-4, s.240.
- Gurvitch, G. (1951). Hukuk Sosyolojisinin Kurucuları ve Bugünkü Cereyanlar.(ev: Hamide Topçuoğlu), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.8. s.634.
- Gurvitch, G.(1956). Diferansiel ve Jenetik Hukuk Sosyolojisi. (ev: Hamide Topçuoğlu), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.13, S. 1, ss.220.
- Gürkan, . (1988). Montesquieu ve Kanunların Ruhu (Hukuk Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.40, S.1-4, s.12.

- Habermas, J. (1994). Modernlik Tamamlanmamış Bir Proje. (Çev: Güleğül Naliş), *Postmodernizm içinde*, (Ed. Necmi Zekâ), İstanbul: K1Y1.
- Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri. (Çev: Sungur Savran). İstanbul: Metis.
- Heper, A. (2015). Almanya'da Hukuk Sosyolojisi Dersleri ve Kitapları Konusunda Bir İnceleme. *Hukuk Kuramı*, C.2, S.3, ss.1-16.
- Işıқтаç, Y. & Koloş, U. (2015). *Hukuk Sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- İçli, G.(2002). Türk Modernleşme Eğiliminin Günümüzdeki Yönelimi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.26, S.2, ss.245-254.
- İnam, A. (1998). Halsiz Kalmış Bir Ahlakın Cehenneminde: Ahlaki Hak Saklasın Bir Yârim Var İçinde. *Doğu & Batı Dergisi*, S. 4, ss.63-75.
- Jameson, F. (1994). Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı. (Çev: Deniz Erksan), *Postmodernizm içinde*, (Ed. Necmi Zekâ), İstanbul: K1Y1
- Kâğıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim.
- Kâğıtçıbaşı, Ç. (2007). *Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Evrim.
- Karaca, N. (2013). Mübeccel Kıray ve Cahit Tanyol. (Ed. Prof. Dr. M. Çağatay Özdemir). *Türk Sosyologları içinde* (ss.110-132), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Yayınları.
- Karadeniz, S. (2012). Aşiret Sisteminde Dönüşüm -Aşiretin Kentte Aldığı Yeni Şekiller- Batman Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Karadeniz, S. (2014). Aşiret Ailesi ve Kentte Dönüşümü. (Ed. Mustafa Aydın), *Aile Sosyolojisi içinde*, İstanbul: Açılım.

- Karahanogullari, O. (2002). Marksizm ve Hukuk. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 57 (2), ss. 62-63.
- Karpat, K. (2016). Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller. İstanbul: Timaş.
- Kongar, E. (2013). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lefebvre, H. (2015). Gündelik Hayatın Eleştirisi III. (Çev: Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lyotard, J. F. (1997). Postmodern Durum Bilgi Üzerine Bir Rapor. (Çev: Ahmet Çiğdem), Ankara: Vadi.
- Marshall, G. (1998). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2012). Komünist Parti Manifestosu. (Çev: Yılmaz Onay), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Melkevik, B. (2017). Marx ve Hukuk Görüşü Hakkında: Özneler-Arasılık, Maddilik, Normatiflik. (Çev: Barkın Asal), Public and Private International Law Bulletin, C.37, S.2, ss.911-924.
- Montesquieu, C. L. (2011). Kanunların Ruhu Üzerine. (Çev: Fehmi Baldaş), İstanbul: Hiperlink.
- Morgan, L. H. (1994). Eski Toplum I. (Çev: Ünsal Oskay), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Ökçesiz, H.(1991). Sistem Kuramında Hukuk-Etik İlişkisi. Argumentum Hukuk Dergisi, C. 1, S.6, s.78.
- Ökten, Ş. (2009a). Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Geleneksel Hayatı Yönetme Biçimi. Aile ve Toplum Dergisi, C.5, S.18, ss.99-110.
- Ökten, Ş. (2009b). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (8), ss. 302-312.

- Ökten, Ş. (2010). İktidarın Sosyolojik Kimliği: Aşiretlerde İktidarın Biçimi ve Kaynakları. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, C.13, S.2, ss.183-215.
- Örnek, S. V. (2000). Türk Halkbilimi. (2. Basım). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özcan, M. T.(1998). İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol. İstanbul: Özne.
- Öztürk, M. (2004). 16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler- Oymaklar, Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Redfield, R.(2002). İlkel Hukuk. (Çev: Burak Gemalmaz), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.60, S.1-2, ss.287-308.
- Rehbinder, M. (1971). Hukukun Toplumsal Fonksiyonları. (Çev: Ülker Gürkan), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.28, ss.455-475.
- Ritzer, G. (2011). Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek. (Çev: Şen Süer Kaya), İstanbul: Ayrıntı.
- Roberts, S.(2010). Düzen ve Kargaşa Hukuk Antropolojisine Giriş. (Çev: Erkan Koca), Ankara: Birleşik.
- Sancar, M.(2016). 'Devlet Aklı' Kıskaçında Hukuk Devleti. İstanbul: İletişim.
- Sarıbay, A. Y. (2011). Hukuk ve Politika: Luhmann Sosyolojisi Bağlamında Bir Tartışma. (Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz), Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi. <https://hukukfelsefivesosyolojisi.files.wordpress.com/2018/11/ali-yac59farsarc4b1bay.pdf> Erişim Tarihi:17.01.2019.
- Sarup, M. (2004). Post- Yapısalcılık ve Postmodernizm. (Çev: Abdülbaki Güçlü), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Senett, R. (1992). Kamusal İnsanın Çöküşü. (Çev: Serpil Durak &Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı.

- Sevindik, A. (2013). *Halk Hukuku ve Köy Odaları: Sivas Şarkışla Gümüştepe Köyü Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Simmel, G. (2015). *Modern Kültürde Çatışma*. (Çev: Tanıl Bora vd.), İstanbul: İletişim.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*. (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul: Metis.
- Slattery, M. (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Çev: Ümit Tatlıcan & Gülhan Demiriz), Ankara: Sentez.
- Solmaz, B. (2011). *Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler*. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32, ss.53-54.
- Sunar, L. (2006). 19. Yüzyılda Avrupa: Bir Cennet Düşünden Bir Kâbusun Doğuşu. İlem Yıllık, S.1, ss.75-92.
- Sümer, N. (1998). *Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.38, S. 1-2, ss.313-321.
- Şeriati, A. (2019). *Kadın (Fatıma Fatıma'dır)*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Tatar, T. (2000). *Gelenek ve Gelecek*. Sosyoloji Konferansları. S.26, ss. 199-215.
- Tekin, F. (2005). *Hakkâri Örneğinde Aşiret Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Kırsal Çözülme ve Modernleşme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tekin, F. (2014a). *Sınırın Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım.
- Tekin, F. (2014b). *Söylem ve Gerçeklik Arasında Aşiret Reisi*. (Ed: Mehmet Ali Aydemir), *Toplumsal Tipler* içinde, ss. 339-355.
- Tezcan, M. (1981). *Kan Davaları: Sosyal Antropolojik Yaklaşım*. (2. Basım), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Thompson, E. P. (2006). Avam ve Görenek. (Çev: Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: Birikim.
- Turner, S.B. (2003). Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm. (Çev: İbrahim Kapaklıkaya). İstanbul: Anka.
- Türkbağ, A. U. (2008). Hukuka Gerçekçi Eleştirel Bakış: Hukuk Sosyolojisi. *Sosyoloji Dergisi*, S.16, s.43-54.
- Türkmen, F.(2011). Dede Korkut'ta Halk Hukuku Unsurları. *Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, ss.248-256.
- Touraine, A. (1995). Modernliğin Eleştirisi. (Çev: Hülya Tufan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Topakkaya, A. (2009). Aristoteles'te Adalet Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), s.629.
- Topçuoğlu, H. (1960). Hukuk Sosyolojisi (Sosyoloji Açısından Hukuk). C. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Topçuoğlu, H. (1961). XIX. Yüzyıl Sosyologlarında Hukuk Anlayışı. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Topuzkanamış, E. (2012). Max Weber' de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonelite. *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, ss.253-274.
- Ulutaş, E. (2016). Kanaat Önderi Bir Liderlik Fenomenolojisi. İstanbul: Açılım.
- Üner, M. E. (2009). Aşiret, Eşkıya ve Devlet. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Yüksel, M. (2002). Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişkinine Sosyolojik Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(1), s.179.
- Yüksel, M. (2006). Modernleşme, Toplumsal Yaşamın Hukuksallaşması ve Etik. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.23, ss.217-232.

Yüksel, M. (2013). Modern Toplumda Hukuk Kültürü. Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan III, C.8, İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayınları.

Yüksel, M. (2011). Hukuk Sosyolojisi Yazıları. Ankara: Siyasal.

Weber, M. (2011). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. (Çev: Gülistan Solmaz), Ankara: Alter.

Weber, M. (2014). Hukuk Sosyolojisi. (Çev: Latif Boyacı), İstanbul: Yarın.

Vatandaş, C. (2013). Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi. (Ed.) Mehmet Zencirkıran. *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* içinde (ss.63-95). Bursa: Dora.

Yalçın-Heckmann, L. (2016). Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri. (Çev: Gülhan Erkaya). İstanbul: İletişim.

Yanardağ, A. (2017). Örf ve Âdetler Sosyolojisi. Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 9, ss. 39-63.

Yazıcı, M. (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 24, S. 1, ss. 209-223.

Zijderveld, A. C. (2007). Sahnelik Toplum. (Çev: Kadir Canatan), İstanbul: Pınar Yayıncılık.

Zürcher, E. J. (2015). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (Çev: Yasemin Saner). İstanbul: İletişim.

Elektronik Kaynaklar

URL1: Anayasa Mahkemesi Genel Kurur Başvuru Kararı (2017).
http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_karari/2017-49.pdf Erişim Tarihi: 17.02.2019.

URL2:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ca44ca54f0248.34839417 Erişim Tarihi: 18.03.2019.

URL 3: <http://www.sodes.gov.tr/kapsam-ve-bilesenler/> Erişim Tarihi: 18.03. 2019.

URL4:<https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2019/03/16/asiretler-kentlere-tasininca-derneklesti/>

Erişim Tarihi: 19.04. 2019.

URL5:<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/asiret-reisleri-ve-seyhler-meclise-99878> Erişim Tarihi:

19.04.2019.

URL6: <http://www.memleket.com.tr/sanliurfada-12-yillik-husumet-baris-yemegiyle-son-buldu-629716h.htm> Erişim Tarihi: 07.04.2019.

URL7: <https://www.haberler.com/sanliurfa-da-husumetli-aileler-baristirildi-11811761-haberi/>

Erişim Tarihi: 07.04.2019.

URL8:<http://www.milliyet.com.tr/kadinin-adi-mirasta-da-yok/gundem/detay/1760483/default.htm>

Erişim Tarihi: 05.04.2019.

URL9: Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <http://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 17.05.2019

EK-1: Görüşme Soru Formu

Sayın Cevaplayıcı,

Bu çalışma; Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Dilek Almas tarafından, Doç. Dr. Ferhat Tekin'in danışmanlığında yürütülen “ Modern Hukuk Karşısında Örfi Hukukun Varlığını Sürdürmesinin Sosyolojik Nedenleri: Şanlıurfa İli Örneği” adlı tez çalışmasında kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Bu görüşmeden elde edilecek olan veriler sadece bu çalışmada kullanılacaktır.

Şanlıurfa’da Toplumsal Hayata İlişkin Sorular

- Şanlıurfa’da çekirdek aileden söz edebilir miyiz?
- Akrabalık ilişkilerinin geçmişten farklı olduğunu düşünüyor musunuz?
- Erkek ve kadının toplumsal yaşam içindeki rolleri nelerdir?
- Peki, sizce hane reisi kim olmalıdır?
- Şanlıurfa’da kadının toplumsal konumunu nasıl görüyorsunuz?

Modern Hukuk Kurallarına Bakışın Anlaşılmasına Yönelik Sorular

- Şanlıurfa’da modern hukuk kurallarının geçerli olduğunu düşünüyor musunuz?
- Resmi yargıya güveniyor musunuz?

Evetse **—————** Hangi konularda başvuruyorsunuz?

Hayırsa **—————** Neden güvenmiyorsunuz?

- Hangi sorunların çözümü için resmi yargıya başvurmak zorunda kalıyorsunuz?
- Resmi yargı araçlarına başvurduğunuz sorunlarda çözüm sizce yerinde oluyor mu?

Örfi Hukuk Kurallarına Bakışa Yönelik Sorular

- Örfi hukuk kuralları sizce ne ifade ediyor?
- Örfi hukuk kurallarıyla sizce kalıcı bir çözüm elde etmek mümkün müdür?
- Neden resmi hukuk kurallarına başvurmak yerine örfi hukuk kurallarıyla sorunlar çözümlenmeye çalışılıyor?
- Daha çok hangi meselelerin çözümü için örfi hukuk kurallarına başvuruyorsunuz?
- Hangi sorunları örfi hukuk ile çözmek daha zor?

Sosyal Anlaşmazlıkların Çözüm Sürecine Dair Sorular

- Sosyal anlaşmazlıkları nasıl çözümlüyorsunuz?
- Sosyal anlaşmazlıkların çözümünde zamanla bir farklılaşma yaşandığını düşünüyor musunuz?
- Sosyal anlaşmazlıkların çözümü için kime ya da kimlere başvuruyorsunuz?
- Siyasi otoritelerin sosyal anlaşmazlıkların çözümünde etkisi var mı?

- Aşiret sistemi sosyal anlaşmazlıkların çözümüne nasıl bir etkide bulunuyor ya da bulunuyordu?

